

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

FRANCE SEUNIG:
CETRTRI NA SVETU
Jubilej Trepče

VOJKO CERNELO:
»NAJPREJ TRAVCA, POTEM
PA KRAVCA!«
Blejski eksperiment

VANDA SKODNIK:
SEDEMESEST RDECIH
NAGELJNOV
ZA TOVARISA LUKO
Ob življenjskem jubileju prvega komandanta slovenskih partizanskih čet

JOZE DRAKSLER-POVH:
MOJE PRVO SREČANJE
S KOMANDANTOM LUKO
Iz spominov intendanta glavnega štaba

ANDREJ NOVAK:
PONIZANJE
BREZIZHODNOST ...
Obisk v begunskem taborišču

BOGDAN POGACNIK:
EDUARDO FREI
Portret tedna

LEOPOLD PERC:
MOMA, MOJ PRIJATELJ
Ob petletnici smrti
Momele Popovića

MILKO MATICETOV:
ZAHODNOSLOVENSKA
KRAJEVNA IMENA
Krajevni leksikon Slovenije

FRANCE ADAMIČ:
DELEŽ KMETIJSTVA
V SLOVENSKE KULTURI
Ob 200-letnici Kmetijske družbe

JOZE SNOJ:
SEGAVI GRAFIČNI EPIGRAMI
Ob razstavi ex librisov na škofje-
loškem gradu

BOZIDAR PAHOR:
KRUTOST NAŠA VSAKDANJA
Kaj je nasilje?

MARJAN SEDMAK:
POPOTOVANJE
MED DIAMANTI
Dopis iz Moskve

IGOR GRUDEN:
MOJSTER SVEDRA
IN ČOPICA
Robert Hlavaty, 70

MATKO REIC:
HRVASKA ZEMLJA
Odlomki iz potopisa

EVGEN JURIC:
DOLFETOVE SANJE
»Naša ulica«

JOCO ŽNIDARSIČ: MNOŽIČNA REKREACIJA

Rezultati bi lahko bili boljši ...

Tretjina jih dela 42 ur

Kako izvajamo zakon o uvedbi 42-urnega delovnega tedna

Cilj skrajševanja delovnega tedna nikakor ni brezdelje. V družbi samoupravljalcev naj tudi to pripomore k ustvarjanju možnosti za svoboden razvoj osebnosti, za to, da bo delo čedalje manj ekonomska nuja in čedalje bolj globoka človeška potreba. Zato kaže učinkovito skrajševanje delovnega tedna ocenjevati po tem, ali se s tem povečujejo fizične in intelektualne delovne sposobnosti človeka, ali se veča tudi raven splošne kulture. Skrajševanje delovnega časa naj bo rezultat in pogoj za večjo produktivnost družbenega dela, še več — za nadaljnjo humanizacijo dela.

Geslo: Iz carstva nujnosti je treba ustvariti carstvo svobode! ne sme biti samo vizija prihodnosti, temveč tudi stvar današnje akcije.

Omogočiti človeku, da ima vsako leto 300 ur več prostega časa za rekreacijo, šport in počitek, za učenje in strokovno izpopolnjevanje, za družbenopolitično in kulturnoprosvetno udejstvovanje, je gotovo pomemben korak na poti v »carstvo svobode«.

Kako smo začeli?

Prizadevanjem za skrajšanje delovnega časa je odprla vrata ustava 7. aprila 1963, ko je v svojem 37. členu zapisala:

»Delavec ima pravico do omejenega delovnega časa. — Zajamčeno je, da traja delovni čas največ 42 ur na teden. Z zakonom se lahko določijo pogoji za skrajševanje delovnega časa...«

Zvezni izvršni svet je nato sprejel sklep o pripravi delovnih organizacij za prehod na 42-urni delovni teden. Določil je dveletni rok, v katerem naj bi sistematično spremljali in preučevali izkušnje, težave in uspehe za eksperiment izbranih podjetij. Zasnovali so nekaj modelov; v enega izmed njih so uvrstili 419 delovnih organizacij s 305.459 zaposlenimi delavci.

Preizkusno obdobje je bila praktična šola, katere plod je bil temeljni zakon o uvedbi 42-urnega delovnega časa, ki je postal veljaven 4. aprila 1965. Zakon je določil skrajni rok petih let, v katerem morajo vse

delovne organizacije preiti na skrajšan delovni teden. Izkušnje drugih držav, na primer ZSSR, ZR Nemčije, Švedske so namreč pokazale, da je mogoče v enem letu skrajšati delovni teden le za eno uro. Ker bomo imeli pri nas na voljo samo pet in ne šest let, bo moral biti tempo racionalizacije dela in poslovanja hitrejši, kot je bil drugod. To pa seveda nikakor ne pomeni, da ni mogoče preiti na skrajšan delovni teden že prej, če so izpolnjeni določeni pogoji. Z republiškim zakonom se lahko izjemno podaljša rok, a največ za eno leto.

V enem letu od dne, ko je začel veljati zakon, so morale delovne organizacije izdelati načrt in program prehoda na skrajšan delovni teden in predvideti ukrepe za njegovo uresničanje. Do zakonitega roka je to storilo samo 1050 delovnih organizacij ali 7 odstotkov vseh kolektivov v Jugoslaviji. Potem so podaljšali rok do konca leta 1966. Do podaljšane roka je sprejelo plan 48 odstotkov delovnih organizacij, ki obsegajo 66 odstotkov vseh zaposlenih.

Zakaj takšna počasnost v sprejemanju planov?

Razlogov je več, eden pomembnejših je prav gotovo premajhna zavzetost strokovnih delavcev in družbenopolitičnih organizacij. Premalo je bilo tudi pobud s tribuna samoupravnih organov. Prenekaletni kolektiv se je zanašal na to, da bo zakonodajalec še enkrat — nemara celo še večkrat — podaljšal rok. Marsikje so ostrejšje pogoje gospodarjenja, ki jih je postavila reforma, potisnili prizadevanja za uvedbo skrajšanega delovnega tedna na stranski tir. To pa samo kaže na to, kako mnogi vodilni in strokovni ljudje v podjetjih še ne razumejo pomena te akcije.

Koliko zaposlenih ima skrajšan delovni teden?

Ker nimam na voljo najnovejših podatkov, se moram zadovoljiti s številkami, ki govorijo o stanju 30. septembra 1966.

Do takrat je uvedlo 42-urni delovni teden 4031 ali 29 odstotkov vseh gospodarskih or-

ganizacij družbenega sektorja z 950.000 ali 32 odstotkov vseh zaposlenih. Če bi k tej številki pripisali še tiste, ki delajo v negospodarskih delovnih organizacijah, se število zaposlenih, ki delajo v 42-urnem delovnem tednu, poveča na poldrugi milijon ali 41 odstotkov vseh zaposlenih v Jugoslaviji. Slovenski odstotek je le za spoznanje manjši.

Če upoštevamo, da je pred nami še polovica petletnega obdobja, v katerem morajo vse delovne organizacije uvesti 42-urni delovni teden, smo lahko s dosedanjimi rezultati le deloma zadovoljni.

Zaskrbljujуще je to, da je le malo delovnih organizacij, kjer skrajšujejo delovni teden postopoma. Prevladujejo skrajnosti: ali ostajajo pri 48-urnem delovnem tednu ali pa ga takoj skrajšajo za 6 ur. Slabost je tudi v tem, ker gredo vsi na prosto soboto, čeprav se takšna razporeditev delovnega časa marsikje kaže kot neracionalna. Ponekod so dovolili uvedbo proste sobote celo trgovskim, gostinskim, obrtnim in drugim delovnim organizacijam, zaradi česar nastajajo težave v preskrbi ljudi. S tem nastaja tudi ekonomska škoda, saj gre za delovne organizacije, ki zaposlujejo 30.000 ljudi. Potem je še 130.000 delavcev v družbenih in državnih službah, v organizacijah, ki se ukvarjajo s kulturnosocialnimi dejavnostmi, ki imajo tudi prosto soboto. Niso tako redki primeri celo tovarnih, kjer delavci v proizvodnji delajo šest dni v tednu, njihova administracija pa ima prosto soboto!

Običinske skupštine ne bi smele dovoliti, da bodo odločitve o uvedbi proste sobote naključni, aritmetični zbir želja in interesov posameznih kolektivov. Če ob sobotah ne bodo delale organizacije, ki imajo nalogo popolnjevati prosti čas delovnega človeka s koristnim in prijetnim, potem bo živel v brezdelju in namen — humanizacija dela in človeka — ne bo uresničen.

In kakšen je ekonomski učinek?

Delovna organizacija lahko uvede skrajšan delovni teden, če izpolnjuje določene pogoje. Prvi pogoj je, da ne sme zmanjšati obsega proizvodnje oziroma storitev, kajti to je obenem tudi zagotovilo nezmanjšane gospodarskega razvoja družbe kot celote. Osebnih dohodkov morajo ostati enaki tistim pred uvedbo skrajšanega delovnega časa. Tudi rentabilnost poslovanja se ne sme zmanjšati.

Analiza učinkov v delovnih organizacijah, ki so uvedle skrajšan delovni teden, kaže, da so ti pogoji v poglavitnem izpolnjeni. So sicer razločki med panogami in podjetji, vendar je učinek celote kar ugoden. Letni osebni dohodki po delavcu so znašali v delovnih organizacijah z 42-urnim delovnim tednom 9.021 novih din v primeri s 7.774 novimi dinarji v podjetjih z daljšim delovnim tednom. Če se bo nadaljeval tak trend tudi prihodnja leta, bo kmalu odveč strah, da osebni dohodek delavcu ne bo dovoljeval, da bi popolnil svoj prosti čas s koristnim in prijetnim.

Še drugi pokazatelj: neto proizvod po delavcu je znašal v gospodarskih organizacijah z 42-urnim delovnim tednom 26.000 novih din, v delovnih organizacijah z daljšim delovnim časom pa samo 21.000 novih din.

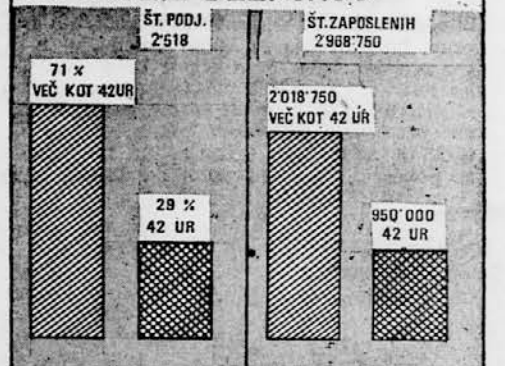
In še tretji kazalec: v letu 1966 so v podjetjih z 42-urnim delovnim tednom na vsakih 1000 din angažiranih poslovnih sredstev namenili za sklade 98 novih din ali 12 novih din več kot v podjetjih z daljšim delovnim časom.

Priznam, da je primerjava statična in da ne upoštevam dinamike. Ako bi primerjal še to, bi se morda pokazalo, da se je produktivnost dela hitreje dvignila v delovnih organizacijah z daljšim delovnim časom. Toda ob takšnem podatku bi morda našli tudi opravičilo, da so uvedle krajši delovni teden pretežno tiste delovne organizacije, kjer je bila raven produktivnosti že prej višja kot v podjetjih, ki se za krajši delovni čas še niso odločili.

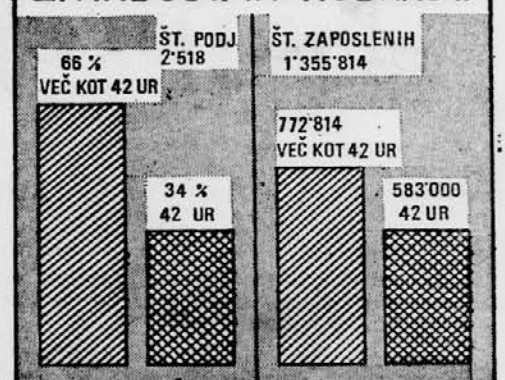
Kje so še rezerve?

Izkoriščanju delovnega časa so doslej posvečali premalo skrbi, zato ni čudno, da v tem ni vidnega napredka. Čakanje na delo in razni drugi zastoj še nekaj let snajajo eno uro na mesec po delavcu. Tega niti pre-

ŠTEVILO PODJETIJ, KI SO UVEDLA 42-urni DEL. TEDEN IN ŠT. ZAPOSLENIH KI DELAJO PO NOVEM DEL. ČASU

ZA INDUST. IN RUDARST.

hod na skrajšan delovni čas niti reforma nista spremenila.

Izguba delovnega časa zaradi opravljanja državljanjskih dolžnosti, vojaških vaj, državnih praznikov itd. se je v letih 1965 in 1966 v primerjavi s letom 1964 povečala celo za eno uro.

Tudi izguba zaradi boleznij je ostala enaka: 12 ur na mesec po delavcu.

Diagram, ki ni reprezentativen niti za industrijo kot celoto niti za katerokoli njeno panogo, pač pa kaže stanje v eni sami niti ne tako slabo organizirani tovarni, zgovorno pove, kje so še naše rezerve. Delavec, katerega delavnik je 8 ur, je bil navzoč v delavnici 6 ur in 48 minut, aktiven je bil 5 ur in 9 minut, njegova produktivna zaposlitev pa je znašala samo 3 ure in 6 minut.

Preučevanje izkušenj podjetij s skrajšanim delovnim tednom je pokazalo še eno pomembno dejavnost: mnoga podjetja so hkrati s skrajševanjem delovnega časa skrajševala tudi obratovalni čas strojev. To, razumljivo, niti malo ne prispeva k večanju produktivnosti družbenega dela, še manj k odpiranju možnosti za zaposlovanje novih ljudi.

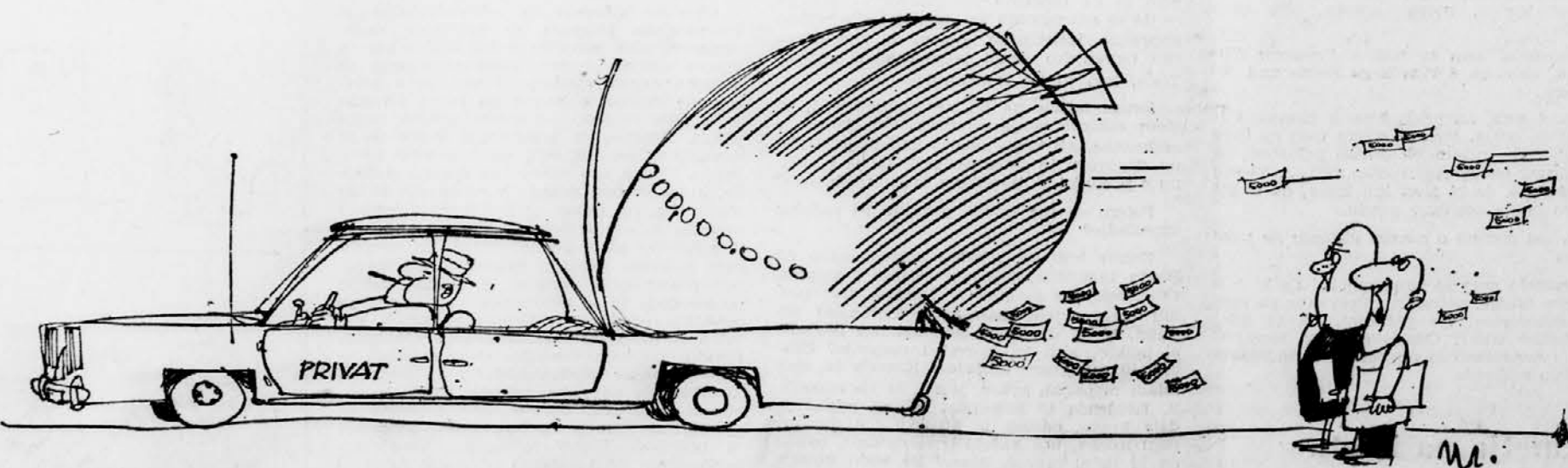
V drugi polovici petletnega obdobja bo težje, kakaj zdaj bodo prišle na vrsto delovne organizacije, ki so doslej zaostajale zaradi objektivnih težav, marsikje pa tudi zaradi nerazvitega samoupravljanja in nesposobnosti vodilnih ljudi. To pa terja od skupščin in družbenopolitičnih organizacij, da posvetijo pripravam za prehod na 42-urni delovni teden več pozornosti kot doslej.

Razprave o pripravi in potrebnih ukrepih bi morale biti v kolektivih mnogo širše in bolj demokratične kot so bile doslej. Sleherni delavec bi se moral zavedati, da so priprave na skrajšan delovni teden tudi instrument sodobne organizacije dela in poslovanja njegove delovne organizacije.

FRANC SETING

* Podatke sem črpal iz Analize izvajanja temeljnega zakona o uvedbi 42-urnega delovnega tedna (Beograd, julij 1967), iz študije »Nekateri aktualni problemi ob prehodu na krajši delovni teden« (Komisija ZIS za delovni čas, Beograd 1964) in iz analize o rezultatih poskusnega dela s skrajšanim delovnim tednom.

MILAN MAVER: PRIVATNA DEJAVNOST

»Seveda vedo po vsem svetu, kako se takšen profil obdavči — ampak če hočemo pogruntati nekaj zares originalno našega, kar še nihče ne pozna, se bo pač še nekaj časa takole vozil...«

40-letnica rudnika in topilnice v Trepči

Četrtna svetu

Izredne perspektive industrijskega razvoja
ob Kopaoniku

V Trepči na Kosovu slavijo danes 40-letnico ustanovitve rudnika in topilnice svineca.

Hkrati so končali prvi del obsežnih investicij za rekonstrukcijo, modernizacijo in povečanje zmogljivosti podjetja, ki se je v zadnjih letih razvil v rudarsko metalurško-kemični kombinat.

S tem se Trepča uvršča med največje proizvajalce svineca na svetu, Jugoslavija pa stopa na peto, če ne na četrto mesto v svetovni proizvodnji svineca.

Na območju Kopaonika so že v starem času kopali svinčeno cinkovo rudo, v srednjem veku pa se je ob rudniku Trepča in Novo Brdo razvil največji rudarski in trgovski središče Balkana. Na vrhuncu svojega razvoja sta ta dva rudnika v 15. stoletju prešla pod turško oblast, ki je odpravila posebne privilegije in omejila prodajo svineca in srebra zunaj turškega cesarstva, kar je povzročilo hitro upadanje proizvodnje, ki je naposled ob koncu 17. stoletja povsem zamrla.

„Trepča Mines Ltd.“

Dobri dve stoletji je rudarska dejavnost v teh krajih kljub izrednim zmoglostim za njen razvoj povsem mirovala. Šele po prvi svetovni vojni so začeli stikati po teh krajih. Prišel je skupina angleških geologov, ki je ugotovila znatne rezerve kvalitetne rude, nakar je londonski „Selection Trust“ po dobili koncesiji za izkoriščanje ugotovljenih nahajališč svinčeno cinkove rude ustanovil leta 1927 posebno delniško družbo „Trepča Mines Ltd.“ s sedežem v Londonu, ki je po odvrtitvi rudnika in Starem trgu pri Trepči začela leta 1930 pridobivati rudo in jo predelavati v koncentrat za izvoz. Šele leta 1940 so zgradili tudi topilnico svineca z zmogljivostjo 28.000 ton svineca letno.

O tem, kako ta družba z izrednimi dobitki izkoriščala naše rudno bogastvo, je bilo pred zadnjo vojno mnogo kritičnih razprav. Izkoriščanje na kolonialni način je hitro izločilo organiziran odpor delavstva. Tako je že v maju 1936 prišlo do prve stavke. K odprtemu boju proti izkoriščanju je največ prispevala dejavnost komunistov in aktivistov delavskega gibanja. Ze ti dogodki so pokazali, da so se rudarji v Trepči hitro

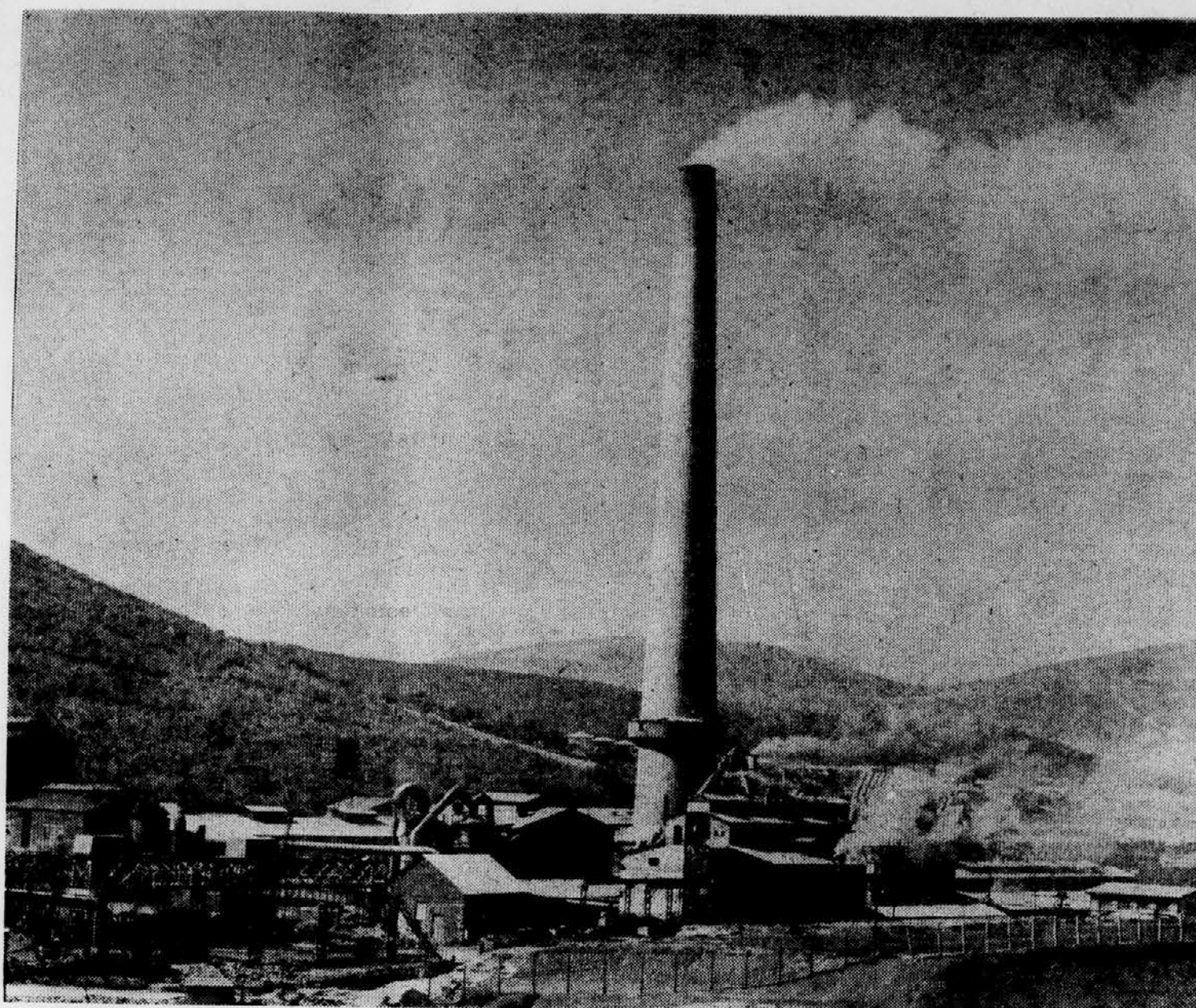
uvrstili v prve vrste boja jugoslovanskega proletariata.

Po devetnajst dnevnem nepretrganem boju lačnih in golorokih rudarjev so kljub terorju in policijskemu režimu delavci v tej prvi stavki zmagali. Dobili so zagotovilo za zvišanje mezd, za prosto združevanje in zlasti za izboljšanje delovnih pogojev. Teh obveznosti pa se lastniki podjetja niso držali, zlasti kar so se tiče delovnih razmer. Samo v letu 1938 so v rudniku zabeležili 25 smrtnih primerov in več sto težkih poškodb, kar je znova vzbudilo močan odpor delavcev. V juliju 1938 je 2400 delavcev rudnika začelo drugo stavko, ki je trajala 47 dni, in to kljub velikemu nasilju, saj so odpravljali v okovih in zapirli 134 najvidnejših borcev, dva stavkovna odbora ter celotno upravo sindikalne podružnice. Vse to pa ni zlo-milo duha borbenih rudarjev. Podjetje je naposled le moralno sprejeti večino zahtev stavkajočih delavcev.

Ko je leta 1941 prišlo do okupacije so se rudarji Trepče hitro uvrstili med borce za osvoboditev. Ze 10 dni po začetku oborožene vstaje proti okupatorju so zrušili 14. steber žičnice za transport rude do topilnice v Zvečan, s čimer so žičnico onesposobili za delo. Trepča, ki je bila pred okupacijo oporišče razrednega boja delavcev na Kosmetu, je postala žarišče osvobodilnega gibanja. Zdal pa je središče industrijskega razvoja te pokrajine.

Razvoj po osvoboditvi

Takoj po osvoboditvi so se v Trepči lotili obnove in razširjanja proizvodnih in prav. Po razširitvi zmogljivosti rudnikov in flotacij so povečali zmogljivost topilnice od prejšnjih 28.000 na 85.000 ton letno. Potem je sledila desetletna doba stagnacije, ker ni bilo sredstev za nova vlaganja. Ta preda pa so temeljito izkoristili, da se pripravijo na nov vzpon in si zagotovijo nove rudne rezerve. V obdobju 1958 do 1966 so vložili 5 milijard starih din za geološka raziskovalna dela na širokem območju. Rezultat teh raziskovanj je bilo odkritje okrog 32 milijonov ton novih rezerv svinčeno-cinkove rude, sposobne za eksploatacijo. Ta vlaganja v raziskovalna dela so lani in letos še stopnjevali s stroški blizu 5 milijard din. Zdal se giblje letna proizvodnja rude na ravni 1,2 milijona ton v povprečno vsebnostjo 5 odst. svineca in 4 odst. cinka, po

POGLED NA ZVEČAN

Nova topilnica v Zvečanu se po svoji zmogljivosti uvršča med štiri največje topilnice na svetu. Foto: B. Cikota

uresničenju razvojnega programa in končni rekonstrukciji pa bodo leta 1970 dosegli proizvodnjo 2,5 milijona ton rude (v topilnici že zdaj predelujejo tudi rudo oziroma koncentrate iz drugih rudnikov zunaj kombinata).

Vaporedno so šla prizadevanja za široko integracijo in pripojitev rudnikov. Od leta 1960 se je k Trepči priključilo sedem rudnikov svinčeno cinkove rude — Novo Brdo, Ajvalija in Kišnica pri Prištini, Lece, Kopaonik, Blagodat pri Vranju in Rudnik pri Gornjem Milanovcu. Leta 1964 se je priključila še tovarna akumulatorjev „Elektrone“ v Somboru, lani pa se je pripojila še Kemična industrija v Kosovski Mitrovici, ki se v svojem proizvodnem procesu naslanja na koncentrate pirotna in pirita iz Trepče za proizvodnjo žveplene kisline pri izdelavi superfosfatnega gnojila.

Kot pripravo za nov vzpon je šteti tudi prizadevanje za boljše kvalifikacijsko strukturo delavcev. V kolektivu, ki šteje 10.300 delavcev, je zdaj 515 inženirjev in tehnikov, na rednem šolanju pa imajo 600 mladih ljudi.

Nov mogočen vzpon

Na temelju obsežnih priprav in razširjenih baz so se pred gospodarsko reformo izdelali program nadaljnjega razvoja do leta 1970, čigar izvajanje je bistveno pospešila uskladitev cen za proizvode kombinata ob gospodarski reformi.

Ta program obsega ne le rekonstrukcijo obstoječih obratov zaradi povečanja proizvodnje, ampak tudi popolno modernizacijo in uvedbo najsoodobnejše tehnologije, nadalje odpiranje novih rudnikov ter zgraditev novih kapacitet za nadaljnjo predelavo surovin in njihovo popolnejše izkoriščanje. Zdal izvajajo ta program v prvi fazi, ki določa investicije v višini 140 milijard starih din. Od tega imajo že zagotovljenih 92,5 milijarde dinarjev. Konzorcij londonskih bank je za te investicije odobril posojilo 7 milijonov dolarjev. Ob podpisu posojilne pogodbe je londonski tisk poudaril, da

je to prvo posojilo jugoslovanskemu podjetju, ki je odobreno brez pomoči britanske organizacije za zavarovanje kreditov in tudi brez pomoči jugoslovanske Narodne banke ali jugoslovanskega državnega organa, kar prica o velikem zaupanju londonskih finančnih krogov v uspešen razvoj kombinata Trepča.

Z investicijskimi vlaganji v prvi fazi se bo proizvodnja koncentrata svinčene rude povečala od sedanjih 73.000 na 178.000 ton letno, proizvodnja koncentrata cinkove rude od 81.000 na 163.000 ton ter svineca od 86.000 na 170.000 ton. Ustrezno se bo povečala tudi proizvodnja dragocenih postranskih proizvodov, ki odpadejo pri rafiniranju svineca. Ze zdaj pridobijo pri postopku rafiniranja 110.000 kg srebra, 88.000 kg bizmuta in 347 kg zlata. Vrednost izvoza, ki predstavlja že zdaj skoraj polovico celotne proizvodnje in dosega letos kljub nizkim cenam na svetovnem trgu nad 24 milijonov dolarjev, se bo še povečala za okrog 80 odstotkov.

Trije novi obrati

Izmed treh novih objektov, ki jih danes puščajo v obratovanje, je treba najprej omeniti dočela rekonstruirano in povečano topilnico.

Tu ne gre samo za podvojitev zmogljivosti, ampak tudi za uvedbo najsoodobnejšega tehnološkega postopka, predvsem za nadomestitev starega proizvodnega postopka v kortastih pečeh z uvedbo nove tehnologije, avtomatiziranega postopka ob minimalnem deležu človeškega faktorja. To je za delavce, zaposlene v topilnici, izrednega pomena, saj je dosedanja postopek zahteval delo v izredno težkih in zdravju škodljivih razmerah, kar je imelo za posledico, da je delavec na teh delovnih mestih zdržal največ 10 let, nato pa je kot napoli invalid padel v breme zdravstvenih in socialnih ustanov. Z modernizacijo in povečanjem se topilnica v Zvečanu zdaj uvršča po svoji zmogljivosti med štiri največje topilnice svineca na svetu.

Nova tovarna akumulatorjev bo v prvi fazi izdelovala na leto okrog 6000 ton akumulatorjev: 18 vrst starterskih akumulatorjev za avtomobile in 6 vrst akumulatorjev za industrijske potrebe. Tovarna pa je zgrajena za končno zmogljivost 9000 ton akumulatorjev.

Tretni novi obrat pa je elektroliza cinka, ki ima zmogljivost 40.000 ton elektrolitičnega cinka na leto. Pri predelavi cinkovega koncentrata oziroma pri njegovem praženju se kot postranski proizvod pojavlja še proizvodnja 75.000 ton žveplene kisline, ki jo pridobivajo s predelavo odpadnih plinov. Postranski proizvod same elektrolize pa je še 110 ton dragocenelega kovinskega kadmija.

Hkrati potekajo dela za odpiranje petih novih rudnikov svinčeno cinkove rude — Blagodat in Podvirovi pri Vranju, Crnac pri Raški ter Koponič in Zuta Prla na Kosmetu.

Obsežne priprave za rekonstrukcijo in investicijska vlaganja so zahtevale razne organizacijske spremembe v kolektivu, kar je precej oviralo razvoj samoupravljanja in njegovo decentralizacijo. Uresničenje kompleksne delitve dohodka, uresničenje je v tem veličnem kolektivu izvajalo razna trenja. Pravijo, da preživlja kolektiv ne le tehnološko, ampak tudi samoupravno revolucijo. Tu ne gre morda za osebne dohodke, ki so že lani dosegli v povprečju 94.000 starih din, pri čemer se je Trepča v lestvici osebnih dohodkov povzpela visoko nad ostale kolektive na Kosmetu. Težave pa povzročajo potrebni premiki delavcev med kolektivnimi posameznimi obratovi. Z modernizacijo proizvodnje in uvedbo nove tehnologije se povečuje produktivnost dela na enega delavca za okrog 40 odst. Zato se v nekaterih obratih pojavlja presežek delovne sile. To zahteva nujno prekvalifikacijo ali dodatno kvalifikacijo za nova delovna mesta v novih ali razširjenih obratih, kar je seveda za delavce zvežano s nevarnostmi, selitvami in podobno. Kljub izrednemu povečanju proizvodnje bo kombinat od zunaj najel le okrog 300 novih delavcev. Težave zaradi premikanja in prekvalifikacij pa bo kolektiv gotovo premagal, kakor je premagal že druge težave, ki se mu niso izognile, ker se mu po končani rekonstrukciji obeta lepa in zaslovljena prihodnost.

FRANCE SEUNIG

Blejski „eksperiment“

„Najprej travca, potem pa kravca!“

Gozdno gospodarstvo Bled je dalo kmetom posojilo za pašnike

O sodelovanju gozdnega gospodarstva na Bledu z nekaterimi kmeti govorijo po vsej Gorenjski.

„Res je, osmim kmetom smo dali 25 milijonov starih dinarjev posojila,« so povedali zastopniki gozdnega gospodarstva.

»Vendar naj takoj povemo resnico, pa kakor koli bo izvenela: posojila nismo dali iz patriotizma, temveč zato, ker to velevala preprosta gospodarska računa.«

Tako kot marsikatero gozdno gospodarstvo so tudi na Bledu razmišljali, kaj naj naredijo, da bodo preprečili škodo. Mnogo mladih drevesc, ki so jih zasadili na planinah, je uničila živina. Res je, tisti, ki pase v gozdu, je kamovan! Kljub temu pa je bila škoda le prevelika. Pogovori s kmeti niso kdo ve kako zalegli. Trdili so, da njihova živina mladim dreves ne uničuje. Marsikdo pa si je kljub temu mislil: živina moga deda in mojega očeta se je pasla v planinah, zakaj se prav moja ne bi?

Od tam, kjer je dobra trava, živina ne sili. To so vedeli tudi gozdarji in resno so razmišljali, kako bi na planinah uredili travnike. Za svet so vprašali prof. Gvida Fajdiga z ljubljanske biotehnične fakultete.

Pašniki najprej v dolini

Profesor Fajdiga v Sloventji slovi po tem, ker je na nekaterih območjih uredil travnike, ki dajejo mnogo več trave, kot so jo dajali prej. Ko je slišal, kaj je pripravljeno narediti blejsko gozdno gospodarstvo, je dejal:

»Zakaj bi urejevali travnike in planinah, ko pa je v dolini, blizu hiš in hlevov, še veliko možnosti?«

Ideja je bila. Bil je tudi denar za posojilo. Toda, kdo bo Gorenjcem pokazal in dokazal, da je vse res, kar govori profesor iz mesta? Kmetije, ki se bodo prijavile sami. Res se jih je nekaj kmalu zgostilo na gozdnem gospodarstvu. Od marsikdaj z Gorenjskega, samo z Bohinjskega kota ni bilo nobenega.

Odšli so v Bohinje. Tam so že prepričali enega izmed bohinjskih kmetov! Za vsak primer pa je vprašal še ženo, kaj misli ona o tem. Boljša polovica pa je rekla odločno: »ne in čez nekaj časa še enkrat ne«.

»Dokler bom jaz živa, pri nas raznih mestnih novotarj ne bodo preiskovali! Mi moramo delati in se igrati ne bomo!«

Tudi drugi poskusi, da bi v akciji »drugi« za zgled sodelovali kakšni Bohinjeci, so se izjalovili.

Za kakšne »novotarje« gre? Na to vprašanje je odgovoril profesor Gvido Fajdiga.

»Gre za pašno-košnji sistem, kjer se po prej določenih zaporedjih menjava paša in košnja. Travnike zato razdelimo na črednike, jih ograjamo z žico, v kateri je električni tok. Tako lahko na hektaru pridelamo 1200 kg beljakovin, medtem ko lahko na hektaru, zasejanem z deteljo, dobimo le 400 kg beljakovin. Na hektaru lahko že prvo leto dobimo tudi 3900 škrobnih enot. Kmet Rudi Šolar iz Spodnje Dobrave, ki sodeluje v naši akciji, jih je na primer dobil. Koliko je to? Odlična molznica potrebuje na leto 2300 škrobnih enot, gorenjske krave pa 1800. Hitri račun pokaže, koliko krav bi lahko redili na enem hektaru. Koliko pa jih redimo v Sloventi? Družbeni sektor na hektaru krmne površine (pašniki, njive) — malo manj kot eno kravo, zasebni sektor pa manj kot tri glave na štirih hektarih!

Najboljša je sveža trava

Znano je, da krave ne smejo mnogo hoditi, če želimo dobiti od njih toliko mleka, kot ga lahko dobimo, je nadaljeval profesor Fajdiga. Prav tako je znano, da namolžemo mnogo več mleka, če krava dobi svežo travo, kot pa — zlasti na tleh poseušeno — seno. In prav zaradi tega narekuje gospodarski račun travnike blizu hlevov. Koliko lahko da ruša? Ob pašno-košnjem sistemu in z ustreznim gnojenjem tudi 7800 škrobnih enot na hektar. To pa je toliko, kot če bi na hektaru pridelali 108,5 stote šitarice!

Kje se lahko ponašajo s takšnim pridelkom?

Eden izmed tistih osmih gorenjskih kmetov, ki so dobili posojilo na deset let z enodestotno obrestno mero, je tudi Rudi Šolar iz Spodnje Dobrave, ki smo ga že omenili. Posojilo je potreboval, ker pašno-košnji sistem zahteva na začetku večje investicije, ki pa se bodo v naslednjih letih vrstile in obrestovale. Treba je zgraditi silos, kupovati gnojila za travnik, kupiti pa je treba tudi več živine.

»Nisem bil zadovoljen s pridelkom. Razmišljal sem, kako bi dobil na travnikih več trave, da bi lahko redil več glav živine! Slišal sem za ponudbo gozdnega gospodarstva na Bledu in bil sem za... Kako je bilo po prvem letu? Veste, to je bilo šele prvo leto. Vsega nisimo pripravili, kot bi morali. Kljub temu pa sem videl, da je bilo trave vsaj enkrat več kot prejšnja leta. Učili so nas... najprej stalca, potem pa kravca! Sedaj pa sem spoznal, da to ne drži več. Najprej travca, potem kravca, šele nato stalca!«

Pogovarjal sem se tudi s Francem Klunjem, kmetom s Plavškega Rovta nad Jesenicami.

»Videl sem, da pride žival s planine lažja, kot je odšla. Paša v gozdu tudi ne daje dovolj! Toda, nisem bil dovolj pameten, pa tudi drugi okrog mene niso bili... Vedno sem si želel, da bi živel kot kmet, da bi mi ne bilo treba sekati v gozdu.«

»In kaj menite o novem sistemu na travnikih?«

»Premalo smo se pripravili... Če bi bile priprave boljše, potem... Vsekakor pa sem zelo zadovoljen. Ne pomnim, da bi kdaj bilo toliko trave. Odslej se bom ukvarjal zlasti z živinorejo in ne bom več prideloval zlasti po malem!«

Kmetje na izletu v Avstriji

Besede učijo, zgledi pa večjejo! To je star pregovor, ki se je tudi na Gorenjskem obnesel.

Kmetje so od blizu ali od daleč opazovali »poskusarjev, kot jim v šali pravijo. Mnogi so bili zadovoljni in sedaj ima radovljska kmetijska zadruga, ki je kmetom pomagala z nasveti, že 30 prijav.

Mnogi so se za sodoben in koristen način ogledi, ko so bili na račun blejskega gozdnega gospodarstva na izletu v Avstriji. Bilo jih je 50! Med pogovori s kmeti, ki živijo v podobnih razmerah, so spoznali, da kmetje na drugi strani Karavank že precej let živijo samo od kmetij. Spoznali so, da ne garajo toliko kot oni, Gorenjci, ter zlasti — da tudi več zaslužijo. Ukvarjajo se z živinorejo ali pa ne pridelujejo vsega po malem, kar potrebujejo zase... Spoznali so, da se splača, kot večkrat slišijo »...specializirati proizvodnjo!«

Vendar — ob dobri volji so tudi težave. Dosedaj je osmim kmetom pomagal inženir agronomije, ki je zaposlen v radovljski kmetijski zadrugi. Imel je že doslej dovolj dela in ne moremo pričakovati — pravijo — da bi mu naložili še več dela. »Če želimo napredno kmetijstvo, potem bi morali za vso Gorenjsko imeti pospeševalno službo! Toda, kdo jo bo financiral?«

Druga težava pa je, ker pašno-košnji sistem zahteva večje površine. Zemlja pa je razkosana. Ali bodo zemljo lahko združili, po dogovoru in prostovoljno? Ali je v skladu s predpisi in izvedljivo brez večjih taks?

Potem — kje dobiti posojilo za začetne investicije?

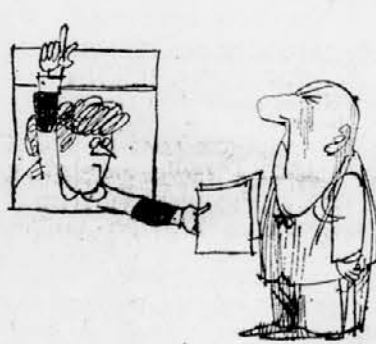
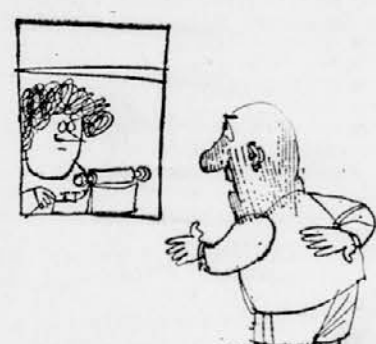
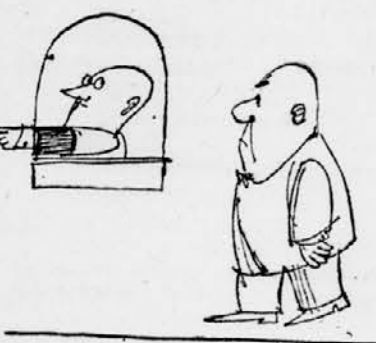
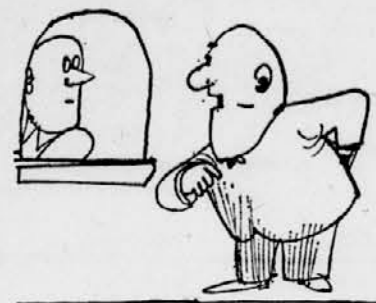
Kakor koli že, gozdno gospodarstvo na Bledu razmišlja, kako bi skupaj z gozdarsko-kmetijsko zadrugo v Srednji vasi uredili samsarjane pašnike v Bohinjski Bistrici, ki so družbena lastnina. Na hektaru bi lahko redili tri kravce! Investicija? Skupaj 40 milijonov dinarjev. Kmetje bi s spomladati pripeljali krave, jeseni bi jih odpeljali. Evidenca bi pokazala, koliko mleka je dala krava, odsteli bi stroške (30 din pri litru mleka, kot kažejo prvi računi), ostalo pa bi dobil lastnik krav! Se bodo kmetje ogreli?

»Vse, kar bomo mogli, bomo naredili za takšen pašnik v Bohinjski Bistrici,« je dejal direktor gozdarsko-kmetijske zadruge Filip Šubelj...

VOJKO CERNELO

Milan Maver:

Na belih hodnikih

V taborišču Gor Nimrin

Ponižanje, brezizhodnost...

Palestinski begunci — pojem, ki je izgubil prejšnji pomen?

OD NAŠEGA KAIRSKEGA DOPIŠNIKA

DOLINA JORDANA, novembra. — Gor Nimrin, Zizia, Sana, Karama, Maadi, Dama — od daleč so to samo tuja zvenela imena; od blizu pa so to koncentracije človeškega ponižanja in nepojmljive nesreče, nesreče, ki je toliko bolj krivična, ker je nerazumljiva in toliko bolj trpka, ker je brezizhodna.

Taborišča tistih »les miserables«, tistih legalnih izobčencev, ki jim je ostal svet nadel im palestinjski begunci.

Palestinski begunci — beseda, ki je že tako obrabljena, da je skorajda že izgubila svoj prvotni pomen. Še malo, pa bo postala ena izmed standardnih lepeznih kategorij političnega besednjaka.

In vendar je palestinski exodus, če ga izločimo iz politične lupine, predvsem človeška tragedija. O tem se je lahko prepričal vsakdo, ki je videl nepretrgani tok beguncev, ki se je prelival v minulih mesecih čez sveto reko Jordan, vsakdo, ki je obiskal enega izmed taborišč, ki leže v bregu nad reko, na platoju, s katerega se odpira čudovit razgled na svetopisemsko dolino, na Mrtvo morje in na zeleni oazi, sredi katerih ležita že kdovekaterkrat zavojena Jerihon in Jeruzalem.

Palestinski exodus

Gor Nimrin je največje begunsko taborišče v dolini Jordana. Leži nedaleč od porušene Allenbyjevega mostu, preko katerega je prišla v polnih mesecih večina beguncev z zasedenega zahodnega brega v Jordanijo. Danes so ruševine mostu že prečene z rahlo patino časa in na železju, ki se je bilo sesedlo v vodo, se nabira večje, ki ga prinaša blatna voda. Za streljališče stoji novi Baileyev most, ki ga je pred mesecem dni zgradila jordanska vojska preko mostu še vedno posamično prihajajo novi in novi begunci. Počasi stopajo med izraskimi in jordanskimi stražarji na mostu, odgovorili s culami in kovčki. Večina jih prihaja iz Gaze. Danes tam ni težko dobiti dovoljenja za odhod v Jordanijo, pravijo novodošli. Samo podpisati morate izjavo, da se ne boste več vrnili. Potem lahko odidete preko Izraela na zahodni breg Jordana in od tam v Jordanijo. Najprej v zbirno središče v Aman, nato pa v eno izmed taborišč, ali pa, če ste tako srečni, da imate sorodnike v Egiptu, z enim izmed letal Rdečega križa v Kairo.

Tisti dan, ko smo obiskali taborišče v Gor Nimrinu, je živel v njem 13.985 beguncev. 6263 starih, ki živijo tam že od leta 1948, skoraj dva milijona pa so bili otroci, ki so prišli čez Jordan v minulih mesecih. Danes jih je gotovo že 14.000 — dovolj za manjše mesto.

Pa saj Gor Nimrin tudi je pravicno mesto. Okrog hiše, v kateri žive stari begunci, se razprostirajo sotori, kolikor daleč ne gre. Okrogli, kvadratni, pravokotni, sesterkotni sotori. Beli, modri, zeleni, rumeni, oranžni, rdeči, rjavi sotori. 2370 jih je, od tega 1500 takih, ki jim pravijo »ameriški plinik sotori«. Na pogled so to lepi, živobarvni in prostorni sotori z velikimi zamenljivimi okni in vrati na zadrgo. Toda ob dežju platno pušča in v sotorih se nabere voda in blato. V dolini Jordana sicer tudi pozimi ne dežuje pogosto in zdaj so

bili dnevi še poletno vroči. Toda kadar dežuje, pada kot za stavo.

Petnajst pik čisto spodaj...

»Pred petimi dnevi se je ulil dež.« je povedal doktor Nazem Nizram. »Lilo je kot iz skafu in v sotorih je bilo kmalu polno vode. Tretjino ljudi smo morali preseliti v soto, kjer so prebili vso noč. Med njimi je bilo tudi 500 otrok. Lahko si mislite, kakšno je bilo taborišče. In kaj bo pozimi? Ne vemo, samo bojimo se. Upajmo, da bo do kmalu nared trdnjša bivališča s kovinskimi ograjenimi in saloni stropi.«

Med sotori tečejo ulice. Na glavni ulici so kramarji že postavili svoje stojnice, kjer prodajajo zelenjavo. Kupcev ni veliko. V Gor Nimrinu ni v obtoku kdove koliko denarja. Med sotori se podijo otroci Eden je celo nekje našel staro kolo, ki je v središču zanimanja.

Med sotori vleče in s tal se dvigajo oblaki prahu. Prah sili vsepovsod, v sotori, pod obleko, v oči. Bolničarja v ambulanti obišče vsak dan nekaj sto ljudi, ki imajo vnete oči od prahu. Toda to je še najmanjša nadloga.

»Vsak dan pregledam 70 do sto pacientov.« pravi doktor Nazem, visok črnolasec, ki s svetopisemskim mirom opravlja svoje malone Sizičovo delo. »Največ je primerov diareje in dizenterije. Če imamo dovolj zdravil?« ponovi in se trpko nasmeje. »O ja, zdravil imamo veliko. To ni problem. Toda z vsemi temi zdravili ne morem po magati tem ljudem, ki bi potrebovali predvsem več hrane, čisto vodo in več tople obleke. Dnevni obrok hrane nanese le 1500 kalorij, kar je občutno premalo. Čeprav smo pred mesecem dni začeli kuhati do datne obroke za otroke in čeprav dobivajo najmanjši otroci vsak dan tudi malo mleka — kakšno razkošje! — je velika večina ljudi podhranjena. Ne, to niso stari problemi mi, to so problemi, ki so nastali tu, v taborišču. Poglejte, tole je diagram teže otrok do dveh let starosti. Te pike označujejo teže posameznih otrok. Pregledali smo jih 530. Ta rumeni pas pa označuje področje normalne teže. Samo dva otroka sta nad povprečjem. Štirideset odstotkov jih ima normalno težo, toda večina je ravno na spodnji meji. Vsi ostali, skoraj dve tretjini, so pod normalno — to je prva, druga in tretja stopnja podhranjenosti. Vidite, kakih petnajst pik je tu čisto spodaj; ne verjamem, da so ti otroci še živi. Točnih podatkov o smrtnih primerih med otroci nimamo.« je odgovoril na naše vprašanje po glede. »Nekateri starši na skrivaj pokopajo mrtvega otroka, zato da še naprej dobi vajo njegov dnevni obrok...«

Nedaleč od ambulante stoji šest velikih zelenih sotorov. Iz enega se razlegajo drobni deklinski glasovi. Dekletca se upe peti ure iz koruna. Veliki zeleni sotori so namreč razredi deklinski osnovne šole.

»Težko je pričakovati, da bi otroci v takih okoliščinah normalno napredovali,« pravi učiteljica. V sotoru, iz katerega je stopila, je seveda takoj zavrnila. Mala bosonoga deklina v pikastem krilu je vzela v roke ravnilo in z dostojanstvenim obra-

zom se sprejela po razredu, hkrati pa budno kuka proti učiteljici, pripravljena, da nemudoma smukne v klopi, če bi pretela nevarnost. »Šolskih pripomočkov nimamo dovolj,« nadaljuje učiteljica. »Manjkajo nam nekatere knjige, manjkajo nam svinčniki in papir. Toda to ni najhujše. Najhujše je to, da se otroci v sotorih ne morejo učiti, razen tega pa tudi slabo spijo in jim tudi jutraj v šoli ne gre kaj prida od rok. In ob vsem tem vedno znova grmijo topovi.«

Zakaj so zbežali

V dolini Jordana je še šest takih taborišč kot je Gor Nimrin. Skupno živi v njih 53.000 beguncev, ki so prišli v minulih mesecih z zahodnega brega in iz Gaze. Vendar je to komaj dobra petina vseh beguncev. Jordanske oblasti so do konca avgusta registrirale 200.000 beguncev, računajo pa, da jih je še kakih 40.000 prešlo reko, ne da bi se bili prijavili oblastem. Velika večina pribežnikov se je nastanila začasno pri svojih prijateljih in sorodnikih v Amanu in drugih krajih na vzhodnem bregu Jordana. Vendar je to le začasna rešitev.

Pred junjsko vojno je bilo pri organizaciji UNRWA, ki skrbi za palestinske begunce, registriranih 1.346.000 ljudi. Med tistimi, ki so pribežali po juniju na vzhodni breg Jordana, je približno polovica starih beguncev, ki so živeli po taboriščih že od leta 1948. Vsaj 100.000 je bilo torej novih beguncev, tako da se je njihovo skupno število zdaj že približalo poldrugemu milijonu.

Zakaj so ti ljudje zbežali in zakaj še vedno bežijo z zasedenih ozemelj? V prvih dneh vojne jih je nedvomno največ zbežalo iz strahu pred nevarnostmi vojne in pred represalijami. Toda ko je bila vojna mimo in se je najhujši strah polegel, so ljudje bežali predvsem zaradi izraskih pritiskov. O tem pričajo pripovedi številnih beguncev in pričevanja opazovalcev, ki so bili v Izraelu. Zdi se, da se Izraelci niso toliko zatekali k fizični sili kot k psihološkemu pritisku. Ponekod so zagrozili prebivalcem, da jim bodo pogrnili hiše v zrak, če se ne izselijo. Drugod so hodili ponoči trkat na hišna vrata, dokler se niso ljudje zbal in zbežali. V nekaterih vaseh so širili govore, da bodo vsakogar, ki se ne bo izselil, pobili. V strateško ali iz kakršnegakoli drugega razloga pomembnih krajih pa so mnoge hiše z buldožerji zruvali z zemljo. Tako so porušili velik del Kalkile in kakih deset drugih vasi. V Jeruzalemu so podirli na desetine hiš v arabskem delu mesta, zato da so napravili asfaltiran trg in parkirni prostor pred Zidom solza. Vse to je še povečevalo splošno paniko in zmedo in ustvarjalo psihološki pritisk, ki ga velik del ljudi ni zdržal.

»Do leta 1948 sem živel v vasi blizu Mazdala,« nam je pripovedoval 31-letni Abdelkarim Ibrahim el Far, ki smo ga srečali pred njegovim sotorom v Gor Nimrinu. »Od leta 1948 dalje pa sem bil v taborišču v Gazi. Bil sem vojak v palestinski osvobodilni organizaciji. Takoj po vojni so izraski vojniki obkolili taborišče in iskali borbe PLO. Mnoge mlade ljudi so odpeljali v zapore. Pogosto so hodili po hišah, zadrževali, da gredo ljudje ven, nato pa so

pod pretezo, da iščejo orožje, pobrali vse, kar je bilo kaj vredno. Begunci, ki prihajajo zdaj iz Gaze, pravijo, da Izraelci ne pustijo ljudem zaklepiti vhodnih vrat in da jih spodbujajo, naj se izselijo. Jaz sem zbežal takoj po koncu vojne. Nekaj prijatelji mi je preskrbel prepustnico s tujim imenom, tako da sem lahko z vso družino odšel preko Izraela na zahodni breg Jordana in od tam v Jordanijo.«

Med pogovorom se je nabrala okrog nas gruča ljudi in vsakdo je imel kaj povedati. Črnolas moški kakih 35 let je držal v naročju otročlega, čisto oblečenega dečka, ki mu ni bilo več kot leto dni. »Zakaj je ta otrok sam?« je vzkliknil z bolestnim glasom. »Zato, ker so mu ubili mater in štiri brate in sestre. Mojo ženo in moje otroke.« Nežno je poljubil dečka na lice in se obrnil stran.

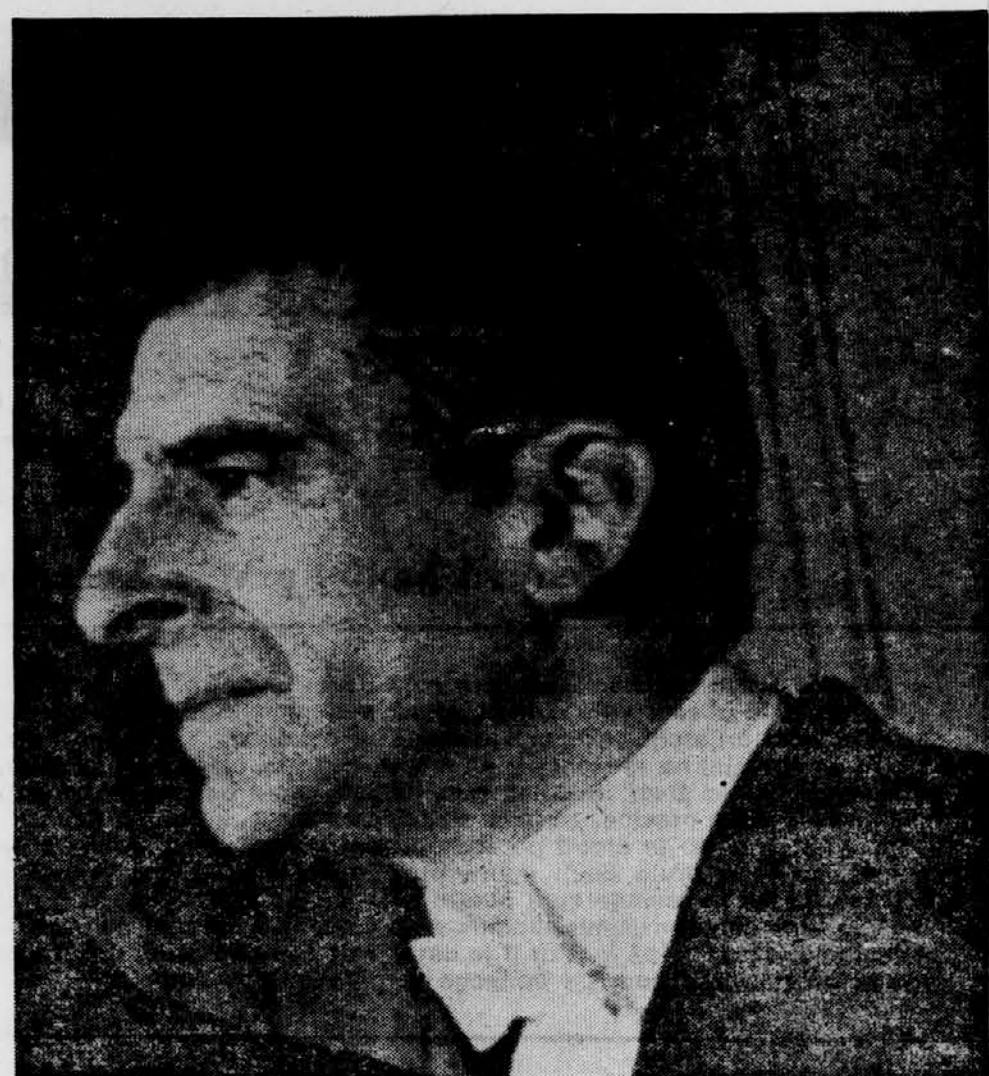
Begunsko vprašanje

Izraski oblasti so po posredovanju Rdečega križa v juliju pristale, da sprejmejo nazaj na zahodni breg Jordana begunce, ki so zbežali čez reko, med 5. junijem in 4. julijem. Zadnji rok za oddajo pismenih prošelj in vrnitev preko Jordana je bil 31. avgust. Toda zaradi nesoglasja glede oblike formularjev so begunci dobili prošnje šele 18. avgusta. Do konca avgusta je ostalo le štirinajst dni; toda ob sobotah Izraelci niso uradnovali, tako da je ostalo 170.000 beguncem, ki so izpolnili prošnje, na voljo le dvanajst dni. Četudi bi šlo preko reke vsak dan 3000 beguncev, kar je bilo najvišje dovoljeno število, bi se lahko vrnilo le 36.000 ljudi. Toda izraski oblasti so odobrile le 17.749 prošelj za vrnitev. Do konca avgusta pa se je vrnilo le 14.027 beguncev, torej le dobrih 8 odst. tistih, ki so oddali prošnje.

Ogromna večina beguncev je ostala v Jordaniji in s tem je palestinsko vprašanje dobilo nove, še bolj eksplozivne dimenzije. Vendar so perspektive za rešitev tega vprašanja, ki je tudi ključni problem v kontekstu arabsko-izraskeskega spora, še vedno zelo blede. Britanska resolucija, ki jo je pred dnevi sprejel varnostni svet, sicer predvideva tudi rešitev tega problema. Vendar je še veliko vprašanje, ali bo utrla pot tako daleč, da bi se vsi prizadeji lahko lotili tudi reševanja te točke, ki jo je kljub svoji teži sprlo napetosti, ki jo je rodila zadnja vojna, ostala bolj v ozadju. Razen tega so razni organi Združenih narodov sprejeli že več bolj konkretnih resolucij o begunskem vprašanju, kot je britanska, pa se stvar kljub temu ni premaknila k rešitvi točke.

Govoriti in ugibati o takšni ali drugačni rešitvi tega problema bi bilo za zdaj torej še vedno zgolj akademsko teoriziranje. Toda če nič drugega, vsaj izhodiščna točka za reševanje palestinskega vprašanja je odzela jasna. Čim dlje človek potuje po arabskih državah, tem bolj živo občuti, da je nemogoče postaviti begunsko vprašanje na dnevni red z upanjem na trajno rešitev, dokler ne bo Izrael brez zahtev po koncesijah z arabske strani priznal, da to vprašanje vsebinsko sovpadja z nastankom izraskih držav in da je pripravljen z dobro voljo pomagati, da se dokončno reši.

ANDREJ NOVAK

Portret tedna

Eduardo Frei

Najbrž je malokatera oseba v današnjem mednarodnem življenju tako razvojno zanimiva in hkrati notranje protislovna, kot je sedanjí predsednik republike Čile, krščanski demokrat Eduardo Frei, ki je prišel na oblast po predsedniških volitvah septembra 1994 z zmago nad svojim tekmečem, voditeljem levičarske ljudske fronte FRAP Salvadorom Allendom.

Frei predstavlja v odnosu na prejšnje režime v Čilu korak naprej, še bolj pa seveda napredek glede na celotno poprečje Latinske Amerike. V odnosih med latinsko-ameriški državami se zavzema za vse večjo vzajemno povezavo in neodvisnost od ZDA, pa najsi gre za vprašanje okrog sicer že ustaljene organizacije ameriških držav (OAS), latinskoameriškega skupnega tržišča (ALALC) ali katerega drugega vzvoda vse ameriške bolj ali manj neenake kooperacije. Nedavno je spet Frei dal pozitivno pobudo za sklicanje konference šefov latinskoameriških držav, ki bi preprečila nesmiselno in drago oboroženo tekmo na tem kontinentu. Toda kot si Frei z raznimi potezi sam skuša priboriti enakopravnost v odnosu do ZDA, tako je seveda prav tako neizbrisljiva resnica, da je Frei pri volitvah v marsičem zmagal nad levičarsko fronto v Čilu s severnoameriško in zahodnoevropsko, zlasti nemško pomočjo, oziroma da Frei kot predsednik ne bi bil najbrž nikoli toliko nagajen k socialnim reformam, če ne bi bilo v Čilu tudi nasprotno moč levičarsko gibanje tako močno.

Toda pri vsej, pogosto nepošteni volilni kampanji, ki je tokrat pred Čile postavila zlagano protikomunistično dilemo, češ, »Ali ste za Čile in s tem za Freia? Ali ste za Rusijo in Kubo oziroma za Allenda?« je Eduardo Frei, asketski športni krščanski demokrat, praktični mesijane tako imenovane revolucije v svobodi, osebno nedvomno pošten. Še več, tudi Frei nosi v sebi del človeško plemenite čilске kulture, ki v tej deželi kljub roščini omogoča največjo demokratičnost in strpnost v vsej Južni Ameriki. S svojim tekmečem zdravnikom Allendom sta si bila še kot študenta prijatelja, med predsedniško volilno kampanjo sta nastopila drug proti drugemu z največjo ostrino; ko pa se je po volitvah možila Allendova hiša, je največji šopek poslal Eduardo Frei. In medtem ko je za Allendom v propagandnem boju še dvakrat stal za njim znameniti pesnik komunist Pablo Neruda, je nasprotno pokojna pesnica Gabriela Mistral, čilška Nobelova nagradnica, nekje zapisala, da bo v grobu zapostavila, ako bi bil kdaj Frei predsednik Čila.

Eduardo Frei Montalva se je rodil 26. januarja 1911 v Santiagu. Že to, da izhaja po očetovi strani neposredno iz družine švicarskih priseljencev, je verjetno v marsičem biološko pogojila njegovi dve poznejši politični postavki: prvič, Latinska Amerika naj se razbremeni severnoameriškega monopolizma s tem, da se bolj nasloni na Evropo; in drugič — znatno delo naj se po zgledu švicarske pradedemokracije in belgijsko-nizozemskega združništva uvede neki krščanski socializem brez formalnega uklinjanja kapitalizma, tako imenovani komunitarizem, v katerem ne bi bilo nasprotij med kapitalom in delom.

Studij prava je Frei dokončal na katoliški univerzi in svojo doktorsko tezo posvetil mezzanemu vprašanju. Kot zaverovan in socialno čuteč katoliški aktivist in ker tudi ni bil preveč premožen, čeprav se je poročil z Marijo Luizo Tagle iz elite čilské družbe, je živel vselej v zmerno skromno in se nikoli ni preselil iz svoje male bungalovske vile v uličici Hindenburg. Ko je leta 1933 postal odvetnik, se je postavil na čelo mladih konzervativcev, ki so izživali razcep v svoji dosedanjí staromodni stranki ter povzročili rojstvo nove Narodne falange, iz katere se je po spojitvi s socialno-krščansko stranko rodila sedanja Freijeva krščanska demokracija. Frei, ki je kot član univerzitetne atletске ekipe nekje metal kopalce in se kasneje udeleževal tudi kot književnik in novinar, ki najraje gleda kavbojske in kriminalne filme ter sploh živi s pipico v ustih kot urejen poprečnik, se je kaj kmalu vrغل tudi v valove političnega boja. Leta 1934 je bil glavni sekretar liberalsko-ameriškega kongresa v Rimu, deset let pozneje pa je že bil minister v dveh čilških vladah. Leta 1964 so ga izbrali za senatorja v pokrajini Norte Chico. In medtem ko je pri poprečnih predsedniških volitvah še zdaleč zaostal za močnejšo tradicionalno Jorgejem Alessandrijo, ki je bil v tednih tekmecev socialistom Allendom, je pri sedanjih volitvah v Čile pred tremi leti zbral doslej nesrečnejšo največjo večino glasov, in sicer 1.600.000 (56 odst.), medtem ko

Allende ni dosegel niti milijon glasov (39 odst.); radikal Duran je s 124.000 glasovi zbral komaj pet odstotkov. Pri tem je bilo značilno, da so pri Freiju na volilni tehtnici odločilno pritegnili ženski glasovi.

Ko se je po slavnostnem ustoličenju pojavil v fraku z lentjo v nacionalnih barvah čez ramo na balkonu predsedniške palače Moneda, je pred vsemi najprej objel svojo črno oblečeno mater, nato pa je, obdan od družine, v kateri je bila tudi njegova hči, redovnica Marija Irena, siok in velik, nekeje podobnen mlademu de Gaulle, odzdravljaval množico z dvignjenimi rokami. »Rad bi bil predsednik vseh Čilcev brez razlike prepričanja in vere... Prišel sem, da bom vladal, ne da bi preganjal tiste, ki so bili proti meni.« je veličastno in dostojanstveno proglasil po predsedniški zmagi. »Na področju mednarodnih odnosov je težko izvajati kakršnokoli diskriminacijo. Zelim ohraniti stike z vsemi deželami in ne omejevali posameznih režimov, kajti sicer bi lahko imeli stike samo s tistimi, ki imajo isto ideologijo kot mi sami. Mednarodni odnosi morajo biti z narodi in ne s političnimi režimi, ki jih svobodno izbira vsaka dežela sama.« je govoril na prvi tiskovni konferenci. »Za nas je sila važno, kaj se dogaja v tako imenovanih bogastvih deželah... Prepričan sem, da bi Latinska Amerika lahko postala mesto med deželami, ki so še v razvoju, in z deželami, ki so že razvile.« mi je med drugim odgovoril, ko sem se obrnil nanj kot jugoslovanski novinar na nekem ožjem srečanju z zastopniki tiske.

Vljudno samozavesten je bil Eduardo Frei, ko je slišal ob zagorenem Allendu svojo predsedniško zmago, toda tudi rahlo utrujen in pri množičnem ljudskem sprejemu na dvorščaku pomarančevcev v Monedi mu je pri vzajemnem nazdravljanju zdrknil kozarec iz roke.

Tudi pri sedanjem uresničevanju svojega političnega programa, ki ga je začel s prvimi državnimi potovanjem v Evropo in z nekaterimi osnovnimi socialnimi reformami v deželi, ni imel preveč lahkega stališča in nekateri načrti so mu že skoraj zdrknili iz rok. V parlamentarnem mehanizmu je moral poleg predsedniške oblasti postopoma doseči tudi novo poslansko večino v parlamentu. Poleg še vedno močne levičarske opozicije je pri uveljavljanju svojih načrtov zadrževal tudi na mnoge ovire, ki so mu jih začeli postavljati njegovi lastni desničarski privrženci. Le-ti so ga namreč pri volitvah podpirali, kajti njegova gospodarska socialna reformnost je bila tudi v njihovem propagandnem interesu, medtem ko je zdaj nastopil problem praktičnega izvajanja, ob katerem so možne vsakovrstne druge taktične poteze in če nič drugega ne — čakanje.

Na področju industrije bakra, ki je največje čilsko naravno bogastvo in hkrati zaradi udeležbe tujih kapitalov tudi predmet največjega severnoameriškega izkoriščanja, se je Frei, v razliko od Allendove težnje po nacionalizaciji, omissil neko kompromisno formulo »delenskajev bakra. Pod ugodnimi pogoji je kupil večino delnic ter zagotovil nove proizvodne investicije, ki naj bi omogočile večjo predelavo rude doma in ki naj bi do leta 1970 naredile iz Čila prvega proizvajalca bakra na svetu.

V knjižstvu je — med Scilo in Karibdo — končno le izrinil zakon o neki prav tako postopni agrarni reformi, ki je omejila velpossestva, nacionalizirala vodo in ki naj bi do konca leta 1970 osamosvojila Čile 100.000 novih knjižskih posestovnikov. Toda pri teh reformah, ki so desnici predradnice, levice pa premlelo, se mora vrh tega še kar naprej otepati nemajhnih skrbi: prebivalstvo namreč letno narašča za 2,5 odstotka, proizvodnja hrane pa se komaj 0,9 odstotka. Frei je kot gospodarski praktikus z veliko večjimi uspehi organiziral dejno manj zahtevno gradnjo novih stanovanjskih naselij, izpeljal šolsko reformo, kjer je šolsko obveznost povečal od šest na osem let, ter davčno reformo in z njo dvignil državne dohodke za 50 odstotkov. Inflacija obravnava kot svojega največjega sovražnika. Zaradi visokih cen bakra in ker se je po drugi strani senzacionalno odpovedal severnoameriški krediti, je letos prvič uravnovesil plačilno bilanco dežele.

Vse kaže, da bo moral Frei iz vseh teh in podobnih razlogov zaradi svoje ureditve vse bolj na levo. To tudi že v približevanju predsedniških volitev leta 1970, ko se omejuje kot najverjetnejši naslednik v kandidaturi sedanjí veleposlanik Čila v ZDA, potomec naših izseljencev Radomir Tomić, ki je voditelj leve struje med krščanskimi demokratami. S tem pa bi postal tudi lik Eduarda Freia, tega zmerno revolucionarnega krščanskega demokrata, sam v sebi znaaj kontroverzen.

BOGDAN POGAČNIK

B. P. gre v Pariz

Prihaja in odhaja, toda zdaj gre za tri leta, najmanj.

Prej je še prinesel rokopis za portret tedna. »Ali res ne smem nič več napisati?« Tik pred odhodom je imel še tisoč obveznosti, najbolj pa ga je težila novinarski »dolgovica: to in to še moram napisati, tega in tega intervjuvati... O njem kroži anekdota: ko se je pred leti odpravil na desetmesečno potovanje po Latinski Ameriki, se je pol ure pred odhodom vlaka spomnil, da si mora kupiti čevlje.

Bogdan Pogačnik gre v Pariz, postal je stalni dopisnik »Delca iz Francije. Pravzaprav se je že odpeljal, če se ni sinoči kje zadržal ali če mu niso napravili še kakšnega predavanja ali če se ni kje zapletlo s kakšnim njegovim filmom ali če je bilo treba še na hitro organizirati kako turnejo Slovenskega okteta ali če je pozabil izročiti tajniške posle slovenskega PEN kluba komu drugemu ali če kje ne potrebujejo komentarja h kakšni televizijski operaciji ali...

Bogdan Pogačnik je najbolj zaposlen slovenski novinar in vse ankete, uradne in privatne, nedvoumno kažejo, da je tudi najpopularnejši slovenski novinar.

Pišem od nekdaj in vsek dan in mislim, da pišem še premočno, pravi in ponavljaj diplomirani pravnik, ki je napisal nepodpisanih ali z »B. P.« in s polnim imenom podpisanih reportaž, člankov, komentarjev in vesti za dolgo vrsto debelih knjig (ena, z labrinami reportažami in z značilnim, »pogačnikovskim«, naslovom »Posled so ljudje, je izšla v preteklem letu) in ki je hkrati napisal kakih petdeset scenarijev za igrane in dokumentarne filme in ki ima v svoji mislici na stotine strani neobjavljenih proze in razprav in kdo ve česa še

(morda niti sam ne ve) — ta novinar, ki ne more živeti, če ne sporoči svojega vtisa, misli ali spoznanja o človeku, piše po lastnem mnenju še premočno.

»Pišem o vsem in o ničemer,« reče s svojim otočnim sonornim glasom. »To sem rekel kot frazo, pa tudi zares. Vem, da v bistvu ne vem ničesar. Toda ob vsaki stvari nekaj čutim. Zato tudi ob vsaki stvari morem in — ker je to moj poklic — tudi moram nekaj zapisati. Veliko bolj sem strahopetec kot junak, toda umaknem se nikoli ne rad. Tako se vselej vsega lotim in vselej improviziram. Sicer pa menim, da absolutnega sploh ni. Je samo absolutnost nekaterih, ki to trdijo. Zakaj ne bi na primer o politiki in kulturi lahko pisal eden in isti? V sleherni kulturi — pri vsej osebnosti izpovednosti — bi moralo biti nekaj politike, in v vsaki politiki nekaj kulture.«

Odkar ga poznamo, govori v sentencah. Vsa njegova stavek nosi v sebi težnjo, da bi s kontrastom povedal več, kot je mogoče povedati z navadno povednostjo.

»Jezik učenjaka in jezik delavca sta si seveda različna,« nadaljuje in kratko po svojih znamenitih od kuvert ali papirnih pol odrganih listkih, na katerih nastajajo osnutki njegovih člankov, »toda neke stične točke so obema skupne. Mislim, da bi novinar moral pisati predvsem o tem. Pri vseh gestih o skupnosti in o ogromnem številu formalnih evodov za demokratično razpravljanje imamo skupnosti in diskusije zelo malo. Zakaj še vedno ne moremo tolerantno razpravljati, celo izobraževati ne, s različnih stanih in celo različnih idejnih izhodišč? PEN klub združuje posvoda po svetu ljudi različnih miselnosti in hkrati

usebuje že v samem naslovu pisatelje in novinarje. Pri nas te skupne misle tal še ni. Še vedno preveč pregrad je tudi med novinarji in pisatelji. Ni nujno, da so eni samo zato, da pišejo o drugih, in drugi, da pišejo o drugih. Intelektualec malega naroda tako kot v preteklosti tudi še danes neko vlogo vođenja, igranja pa tudi šrovanja.

Bogdan si rad očita, da ni »praktičen človek:« s tehniko se običajno zelo do-

bro razumem, toda na tehniko se ne razumem prav nič. Auto sicer hitro vozim, če se mi pa pokvari, ga popraviti ne znam. V glavi članek hitro sestavim, toda tipkanje na stroj mi je silna muka. Moti me, če nisem gladko obrti, toda električnega britanskega aparata ne prenešam. Pri vsem avantgardizmu in želji, da bi lomil konvencionalnosti, sem arhaičen in včasih skoraj naivno sentimentalčen.

Renaulta vozi in je tajnik slovenske sekcije francosko-jugoslovanskega prijateljskega društva. Pariz ga je vod nekaj čveklet, kot nas vse, toda medtem ga je že spoznal, in ve, da ni samo takšen, kakršnega smo si predstavljali. Vendar mu je pri srcu, ker je najbolj na široko odprto mesto, najbolj internacionalno, kar jih pozna.

»Pariz je imel nekaj magično sposobnost, da je brez nasilja opravil nalogo ustvarjalnega katalizatorja raznovrstnih tujih elementov o neka novega, svojega, a spet skupno človeškega. Francija se danes zavestno užitvija v še eno novo vlogo: da se zave svojih lastnih — s tem evropskih korenin. Včasih sicer poskuša dosegati s malomeščanskimi primesmi neoneacionalizma, toda v globini so ti cilji le veliko bolj široki in naravni. Ko grem v Pariz, se mi trgajo marsikateri domače vezi, toda želel bi upati, da bi lahko doživel v novih strukturah nove skupnosti: naše slovenske in jugoslovanske, in francoske, evropske in človeške.«

Prijateljsko slobni jeziki napovedujejo, da se bo naš list zdaj preimenoval v »Le Travail...« »Res dom pisal veliko, ampak, saj mi ne boste vsega objavili. Sicer pa tudi le travil pomeni delo.«

S. P.

Pred petimi leti v Bonnu...

Moma, moj prijatelj

Ob obletnici smrti Momčila Popovića, uslužbenca jugoslovanskega predstavništva v Bad Godesbergu

Zdi se mi, da ni dovolj, da se le tisti spominjamo Momčila Popovića, ki smo ga osebno poznali, temveč da se ga spominjamo vsi, njega in dogodka, ki je terjgal njegovo življenje.

Ko je Momčilo umrl, smo nekateri upali, da je bila njegova smrt zadnje dejanje ustaške dejavnosti v Zahodni Nemčiji. Upali smo na poostrežen zaščitni naših ljudi, ki bivajo tam. Zgodilo pa se je prav narobe. Se več je bilo incidentov po tem dogodku, ki so tako ali drugače ogrožali življenja naših ljudi. Zato sem prepričan, da je prav, da se spominimo tega dogodka, ko je preteklo pet let.

Na tujem se dnevi domačih državnih praznikov občutijo drugače kot doma. Prazničnost ob takih dnevih je veliko bolj iskrena, če je človek daleč od domovine. Pričakovanje je težje, doživljajo globoje in spomin trajnejši. Morda zato, ker se prazničnosti ob takih dnevih doma porazdeli na vse preveč širok krog ljudi in je del, ki doseže posameznike prebivalcev, da bi človeka do roba napolnil z radostjo. V tujini je povsem drugače. Velik je delež radosti in prazničnosti, ki doseže človeka, kotrujejo pa mu še domotožje, samota, spomini in želje, pa seveda tudi občutek, da si oaza sredi tuje pušave...

Seje na tujem se človek nauči spoštovati in ceniti domače praznike, sege in običaje. Spominjam se, s kakšnim veseljem sem nekaj dni pred 29. novembrom 1962 poslal bonuskemu »Generalanzeigerju« v objavo vest, da bo zaradi državne praznika naš predstavništvo v Bad Godesbergu zaprto...

Mislil, da ni predstavništva neke države na tujem, ki svojih domačih praznikov ne bi dobila praznovati. Tudi mi v Bad Godesbergu smo bili polni pričakovanj in načrtov. Dan pa, na katerega smo tolikanj čakali in se ga veselili, je bil vse prekrat radosten, vse prej kot prazničen...

Tistega dne smo uslužbenec našega predstavništva v Bad Godesbergu kljub prazničnosti prisilili v pisarno. Za Nemce je 29. november navaden delovni dan in telefoni, kljub objavam v časopisu, brnijo v nezmanjšanem obsegu.

Tako je okoli 10. ure dopoldne tudi v moji pisarni zazvonil telefon. Ženski glas mi je sporočil, da je prav v neposredni bližini našega predstavništva na voljo družinski stanovanje, ki smo ga iskali za Igorja. Igor je bil novi uslužbenec in pomagal sem mu pri iskanju stanovanja, ki je, mimogrede povedano, v Bonnu sila pereče vprašanje, posebno se, če je priseljen Jugoslovanci. Ker so bili pogoji na splošno zelo ugodni, sva z Igorjem sklenila, da si stanovanje nemudoma ogledava.

Spominim se, da nama je Momčilo Popović, rekli smo mu na kratko Moma, odklenil vrata in s svojim značilnim nasmeškom, ki je hkrati izraževal dobrosrčnost in nagnjenost, dejal:

»Gremo na lepše, fantje?«
Potem so se vrata za nama zaprla. Stopila sva v lep, sončni novembarski dan. Ko bi mi takrat neko dejal, da bodo vrata, skozi katere sva pravkar stopila, ob najljepši povratku le še kup ruševin, da bo Moma, ki nama je pravkar odprl vrata, v svoji smrti ranjen, in da bo v pisarni, kjer je Igor še pravkar prebiral jutranji, kjer je prva bomba, bi mi bil dejal, da je no-rec.

Ko sva se vračala je kazalo, da proti podnevu. Poleg naju sta bili še Rada in Nena, naši uslužbenki, ki sva ju srečala na sprehodu. Odločili smo se, da stopimo nazaj do predstavništva. Hodili smo ob Renu, nedaleč od našega predstavništva. Stevine reče nadejale so se v svojih najrazličnejših barvah lesketale v novembarskem soncu.

Ko je eksplozivna prva bomba, sem sprva pomislil na reaktivna letala, ki so pogosto preletela Bad Godesberg in nešteto krat je bilo slišati značilni pok, ki nastane, ko reaktivno letalo prebija zvočni zid. Trenutek za trenutek pa se je eksplozija ponovila in opazili smo, da se prvič skupina v slovo ločuje, ki so delali v bližini našega predstavništva in so se, prestrašeni od eksplozije, razbežali na vse strani.

Naslednjega dne sem se s svojim šefom Frankom odpeljal v bolnico obiskat Moma Popovića. Zdravniki so nama dovolili le nekajminutni obisk.

Moma je bil zelo slaboten. Nenehno ga je oblival hladan znoj in je polno cevi je bilo napeljavanih vanj. Ležal je v posebni šok sobi. Ko sem se mu približal, me je rahlo prijel za roko in skušal nekaj povedati. Sklonil sem se čisto blizu in bolj iz gibov njegovih ustnic kot iz glasu je bilo mogoče razumeti stavek:

»Dali je šef živ?«
In potem še stavek:
»Kako so Lidija in Milena?«
Potolažila sva ga, da je vse v redu in

predstavništva in na prvem ovinku smo spoznali, da so bile naše zle slutnje resničnosti: cela prednja fasada naše stavbe je bila v dimu, ki se je debel in črn valil iz oken spodnjih prostorov. Medtem je bilo slišati še preostale eksplozije od katerih je bila posebno zadnja, ki je porušila prednja velika vrata in celotni večni prostor, posebno močna.

Na ulici pred našo stavbo je bilo vse polno ljudi.

Razen radovednežev so stali na ulici s steklenicami »Dornkaata« v rokah domači vsi ustaši, ki so nas bili napadli. Na pločniku so ležali plakati z nemško-srbohrvatskimi napismi: »Tako bi morali narediti z berlinskimi zidovi.«

Nekdo od naših mi je zaklical, naj skomim h garažam, češ da tam leži Moma ranjen. Stekel sem tja in našel Moma v luži krvi na betonski plošči pred vrati garaže. Težko je hropel in iz ust mu je lila kri. Bil je strašen pogled. Sklonil sem se k njemu in mu z roko podprl glavo. Kmalu je bilo slišati sireno rešilnega avtomobila, ki se je hip zatem ustavil tik ob ranjenem Momu. Odpeljali so ga v bolnišnico Bonn-Venusberg, kjer sem ga pozneje tudi obiskal. Spominjam se, da sem se dolgo gledal v smer, kamor so odpeljali Moma. S strani se je iz garaže svetilil bel Momin opel. Moma mu je ljubkavalno rekel smoj Obrene.

Nemška policija je med tem polovila zlikovce, nekatere na licu mesta, druge pa nedaleč od našega predstavništva. Sledeji so se v strahu razbežali, ko so opazili, da jim je nemška policija nenaklonjena. To je bilo namreč povsem v nasprotju z njihovimi pričakovanji.

Medtem smo se prebili skozi popolnoma porušeno in zamašeni vhod v notranjost, kjer so preostali člani kolektiva, ki so napad doživeli v sami stavbi, že reševali, kar se je rešiti dalo. Gore je arhiv, inventar in celo tramovje ob stropu je že prišel izliti plamen. Gasilci, ki so medtem prišli, so kmalu lokalizirali ogenj, tako da smo lahko pričeli z najnujnejšimi in najpomembnejšimi deli. V zadnjem nadstropju sta bili žena in hčerka ranjena. Moma in poohiti smo z mokrimi brisačami v rokah navzgor, da bi ju rešili. Gost dim se je valil po vseh nadstropjih in obstajala je resna nevarnost zadušitve in zastrupitve. S pomočjo gasilcev smo spravili ženo in hčerko Mome Popovića na varno.

Vse skupaj se je odigralo izredno hitro, ali pa sem imel le občutek, da je čas tako hitro bežal pred nami.

Ko so gasilci opravili svoje delo, smo si vsak zase ogledali posledice napada. Prostori v pritličju so bili popolnoma demontirani, inventar raztrgan, oganjen ali pa polomljen, arhiv uničen. V eni izmed pritličnih soj smo opazili, da je nekdo potisnil meter visoko blagajno pred vrata pisarne. Pozneje je sem zvedel, da je bil to Vinko, ki je bil v pisarni skupno s svojim sinom.

Iz bojazni, da se sinu ne bi kaj pripetilo, je za blagajno zavaroval vhodna vrata pisarne. Ker težke blagajne niso mogli potisniti od vrat, so ustaši odločili zgornji del vrat. Vinko je potem skočil skozi odprtino na hodnik in se hipoma znašel sredi napadalec. Krepek jih je obdeloval s pestmi, sin pa je medtem skušal pobegniti. Pognal se je proti vratom. Za njim sta odprla dva strela. Fant je imel neverjetno srečo, saj je pozneje ugotovil, da je prvi strel opazil njegovo hlačno, drugi pa je šel skozi rokav. Vinko, ki je iz vse te zmede prišel ves krvav, je pozneje dejal:

»Potulil sem se kot v drugi svetovni vojni!«

Toda — vse razdejanje, ki so ga povzročile eksplozije bomb in pijani ustaški zlikovci ni bilo nič v primeri z mislijo, da je Moma ranjen.

Vedeli smo, da je bil ranjen smrtno. Kropla je prebila vrh srca, jetra, prepono...

Zvečer smo postavili dezurstvo v notranjih prostorih predstavništva. Zunaj je bila močna struja nemške policije, dva stražarja v osrednji hiši in dva na vrtu.

Naslednjega dne sem se s svojim šefom Frankom odpeljal v bolnico obiskat Moma Popovića. Zdravniki so nama dovolili le nekajminutni obisk.

Moma je bil zelo slaboten. Nenehno ga je oblival hladan znoj in je polno cevi je bilo napeljavanih vanj. Ležal je v posebni šok sobi. Ko sem se mu približal, me je rahlo prijel za roko in skušal nekaj povedati. Sklonil sem se čisto blizu in bolj iz gibov njegovih ustnic kot iz glasu je bilo mogoče razumeti stavek:

»Dali je šef živ?«
In potem še stavek:
»Kako so Lidija in Milena?«
Potolažila sva ga, da je vse v redu in

mu zaželela okrevanja. Nasmehnil se je, zdravnik pa naju je opozoril, da je razgovor končan.

Nekaj dni potem sem ponovno obiskal Moma. Tokrat se mu je stanje že občutno poslabšalo. Zdravniki so mi sicer dovolili, da sem stopil v sobo, kjer je ležal, vendar nisem smel govoriti z njim. To je bilo tudi moje zadnje srečanje z Momom. Poslej smo vsako jutro napeto pričakovali sporočil iz bolnice, ki so bila, kot je to najbrže vedno v primerih težkih poškodb, od dneva do dneva kaj različna. Včerajšnje sporočilo nas je naploplilo z upanjem, današnje nas je potrolo...

Moma je bil človek srednjih let. Bil je velik in močan možakar okroglega, dobro-srčnega obraza. Bila sva zelo dobra prijatelja. Najraje sem prisluhnil njegovim pripovedovanjem o doživljenjih iz parizanskih dni. Bil je štiri leta partizan in nešteto je bilo dogodkov, ki so bili nemalokrat povezani tudi z ranami in krvjo. Njegovo pripovedovanje je bilo vedno zanimivo, nepri-siljeno in preprosto. Tako se npr. spominjam dogodka, ki mi ga je opisoval, v katerem je malone izgubil življenje.

»Bilo nas je 17,« je pripovedoval. »Obkoljeni smo bili iz vseh strani. Zavetje smo si poiskali na vrhu hriba, ki je bil poraščen s gostim drevjem. Nemci so nas nenehno napadali, končno pa so hrib preletela letala in nas zasula z bombami. Skril sem se pod veliko korenino visokega starega drevesa, ki je tolikanj štel iz zemlje, da mi je nudila dokaj dobro zavetje. Ko je bilo bombardiranje konec, sem zlezal izpod korenine. Od velike večine mojih tovarišev so ostale le še razmesarjene krvave kepe mesa. Sam ne vem, kako sem mogel ostati živ.«

Potem mi je pokazal komaj vidno brazgotino, ki se je raztezala pod celo spodnjo ustnico, in dejal:

»Tole pa imam za spomin na tiste dni.«
In se in se je bilo razburljivih dogodkov. Ko danes premišlujem o vsem tem, se mi nehotno vsiljuje misel, da je bila Moma smrt v Bad Godesbergu prava ironija življenja. Toliko je bilo borb, toliko ran, toliko brezupnih situacij in toliko krogel. Rane so bile dostikrat smrtno nevarne. In vendar je iz vseh teh nevarnosti izšel kot zmagovalec. Potem pa smrt na vsem lepem, v miru, in povrh se od ustaške roke.

Nepozabno mi bo ostalo v spominu tudi tisto jutro (bilo je 12. decembra), ko so nam iz bolnice javili, da je Moma podlegel ranam. Se prejšnji dan so nam iz bolnice sporočili, da se stanje ni poslabšalo in zdilo se nam je, da je iz sporočila bolnice mogoče razumeti celo rahel optimizem, rahlo upanje. To nas je vse skupaj ohrabril in naslednjega jutra sem se prebudil z nekakšnim občutkom olajšanja.

Nekdo je potrkal na moja vrata. Ura je bila šest in ker smo delali v deljenem delovnem času, je to pomenilo, da je obisk zgoden. Spominjam se, da sem zaklical prišlec nekaj o zgodnjih jutranjih urah. Ko pa sem odprl vrata, sem na svojo veliko začudenje zagledal pred seboj našega šefa predstavništva, tovariša Georgijevića.

Nikoli ne bom pozabil njegovih besed: »Umro nam je druga, ki jih je komaj spravil iz sebe.«

Po daljšem premoru ni bil nekaj naročil, kar ne vem več, in počasi odšel. Še dolgo sem stal med vrati. Težko je bilo razumeti, da našega Moma ni več.

Na vse nas je legla žalost. Milena, žena pokojnega Mome, je bila strta, hčerka Lidija brezumna od žalosti. Bilo je splošno znano na predstavništvu, da je imel Moma svojo hčerko brezmejno rad in Lidija je bila z dušo in telesom navezana na očeta.

Potem so sledile formalnosti. Te so vedno enake: hlače so, suhoparne in neznošne.

Naslednjega dne je dolga kolona avtomobilov vozila proti letališču Köln-Wahn. Na čelu kolone je bil črn opel-rekord, krsta je bila prekrita z jugoslovansko zastavo. Vencev je bilo za cel tovornjak. Razen naš članov predstavništva se je spreveda udeležil še švedski veleposlanik v Bonnu Jodahl ter še nekatere druge osebnosti.

Motorji so zabrnili in letalo je vzdrhtelo. Počasi in lenobno je krenilo proti vzletni stezi, kjer se je nenadoma pognalo proti nebu. Moma je odhajal v domovino...

Naše predstavništvo v Bad Godesbergu je obnovljeno, še lepše je kot kdaj koli prej. Vendar pa je bil s tem poravnani le delček računa, ki ga ne bo nikoli mogoče dočeti poravnati. Moma ne bo nazaj, nikoli več. Hčerka Lidija bo ostala za vedno brez skrbnega očeta in mi, ki smo poznali Moma, brez dobrega prijatelja.

LEOPOLD PERC

LUJSKA VOJNA
Prebivalci Hanoi čistijo protiletalske granate

Olivier Todd: Oktobrski Hanoi

„Vojaški cilj“

Severnovietnamski vtisi znanega francoskega novinarja

(Nadaljevanje in konec)

Na poti se srečujejo vse ljudske demokracije. Velika večina tovarnjakov, bencinskih cistern, žerjavov na avtomobilih in poveljniških voz je sovjetskega izvora: Zis, Zil, Molotov, Gaz in velikanski, 15-tonski Avros. Srečaš pa tudi kitajske Gai-fong z dolgim, zakroženim nosom, pa češke Tatre in Prage, maščarske in romunske tovarnjake, pa avtomobile iz Poljske in DR Nemčije in celo severnokorejske Lastavke. Ko se pomikajo proti jugu so skoraj vsi pokriti in skrbno kamuflirani z bananovimi ali kokosovimi listi. Na pokritu za motor je nekakšen vezir iz pletenega bičja; z njim se zastre kabina, oziroma luč v njej, kadar se civilni ali vojaški voznik ustavi za četrto ure, da bi kaj prigriznil — rižev cmok, ribo ali konzervirano meso.

Dekliške brigade

Možno je sicer vprašanje, ali je ZSSR dala DR Vietnamu rakete zemlja-zrak in zemlja-morje, da bi vsaj deloma odgnale 17. ameriško brodatvo, ki se sedaj mota kakih trideset kilometrov od obale in osemdeset kilometrov od ceste, ki se imenuje nacionalna cesta št. 1. Vprašanje, ali socialistične države pošiljajo DR Vietnamu vojaški material, pa je popolnoma odveč...

Med vojaškimi konvoji, ki hitijo v obe smeri, se motajo stari francoski avtomobili, biciklisti in pešci. Včasih se v tej gneči znajdejo vrste voz z gumijastimi kolesi, ki jih vlečejo bivoli, pa kmetje s samokolnicami ter skupine vojakov in milicinkov; prvi imajo okrogle ščitke rdeče in rumene barve, drugi pa prav take, samo da so kvadratne oblike. Vojaki z nahrbtnikom in riževu klobaso za oprtnico imajo tisti lahki potniški koraki, kot so ga imeli tisti pred dien Bien Phuu.

Povod — ob robu riževih polj, pred ruševinami zidanih hiš — naletiš na oddelke deklet, ki pripadajo udarnim brigadam; tu zasipajo jame s prstjo, ki jo nosijo v košarah, tam grabijo z grabljami, prekopavajo z lopati, polivajo cesto s katroonom ali pa zasipajo kraterje, ki so jih izkopale bombe. Te brigade so manj bojovite videza in bolj splošne, zato pa prav tako učinkovite kot tiste, ki jih kažejo v severnovietnamskih filmskih žurnalih.

»Cho em di sois, ti kličejo. Imaš tudi mesto zame?«

Kadar dežuje, se zavijejo v prozoren poltivilni sinjedmodni barve in štrikotne oblike. Daleč proti severu se stopnjuje grmenje topov in eksplozije bomb. Kaže, da severni Vietnamci temu ne posvečajo nobene pozornosti, razen če ne grmi kilometer od njega.

Na slepo so razmetani zaboji, pravi in tisti za kamuflažo, prave zaloge in vaba za letala, povsod naletiš na napise v jezikih vseh socialističnih držav in dolge silhuete pokritih traktorjev Sam; to je razkropitev. In ogrožja zgorelih tovarnjakov.

»Ce prileti Johnson...«

Šli smo čez številne zasilne odstranljive mostove, zgrajene iz sestavnih delov, tudi dženike in sampan sta uporaben sestavni del za mostove te vrste. Na prvi pogled takemu mostu ne bi zaupal avtomobila z dvema konjskima močema. In vendar drdralo prek njih tovarnjaki Avros.

Polnoč. Tu je most na Hoang Longu, reki Rumenege zrnja. Opti je na svežnje nepotopljivih bambusovih palic. Bambus je pod bombami kot plovec. Iz desek je narejen »tir« za kolesa, da je lažje voditi tovarnjake. Smo sredi mostu. Zastoj v vrsti. Stojimo. Minh me peš odvde na breg, ne daleč od enega od nešteti zaklonišč ob cesti št. 1. Na gričku stoji kot kakšen svetnik »poveljniški most«, kmet s čelado iz palmovega lista na glavi, in ukazuje.

V čem je težava? Preveč tovarnjakov je hkrati zapeljalo na most, pa se je ugrznili za nekaj centimetrov. Praga ne more zvozič vzpetine na desnem bregu. Hrope v prvi, pa ne gre in ne gre. Na obeh bregovih čakajo »razkropljeni« in kamuflirani konvoji. Kot povsod je tudi tu prav gotovo nekaj zasilnih mostov s posebnimi dovoljenimi potmi. Toda uporabiti eno od obvoznih poti bi pomenilo izgubo časa. Nemara bodo »odklopili« tisti del mostu, na katerem stojijo nemočna Praga, in ga nadomestili z drugim. Če bo treba, bodo tvegali tudi to, da zdrkne Praga v reko Rumenege zrnja. Vse je odvisno od »poveljnika mostu«, on odloča o tem, kaj je treba storiti. Toda potratna in razpisništvo v Severnem Vietnamu nista zaželeni. Skrajno neuporabno bi bilo, žrtvovati prazen tovarnjak, ki prihaja z juga; kako mučno bi šele bilo žrtvovati poln tovarnjak. Treba je torej najti »pravilno« rešitev.

»Neu bay gio gion son den thi, zam-mra vojak poleg nas in si prižge cigareto,

»Ce bi zdajle priletel Johnson (ameriško letalo) bi nastal pravi bordel...«. In če bi odvrgele svetlobne rakete...«, je navrgel vojak s puško K 44 preko ramen. Nikomur ni do sale. Nekje staknejo močan tovarnjak IFA; Praga navežejo z verigo nanj in počasi jo zveže na breg. Četrta na eno je. Minuto pred pol eno smo že v »sprejemnem centru«. Blizajo se ameriška letala. Dva, tri kilometre od nas grme eksplozije bomb. »Most iščejo,« pravi Minh.

Sampan — taksi

To noč je v daljavi — od pet do dvajset kilometrov — slišati hropenje konvojov, ki se pomikajo naprej, za njimi pa sikanje letal in zamolklo bobnenje, ki strasa zemljo, kar čutimo tudi mi v »sprejemnem centru«.

»K 4 in F 105,« pojasni Minh. Naslednjega jutra ob pol petih vprašam ob soju kadece za petrolejke Tran Dung Diena, izvedenca za kmetijska vprašanja v lokalnem listu Ninbinh, ki je prišel, da bi nas vodil naprej, kje so ponodi najbližje pale bombe.

»Na zaselek Tuy Ho,« odvrne. »Je nekaj mrtvih in nekaj ranjenih.«

Dejal sem, da bi šel rad v Tuy Ho. Vsi so po malem začudeni. To, kar se je dogodilo v Tuy Hoju, se dogaja vsak dan. Vendar privolijo. Odpeljali smo se na kmetijsko sojo, ki je bil v programu. V svoji vojni je severni Vietnamec v določenem smislu do tega, da pokažejo tuju, kako grade socialistično družbo, kakor pa, da mu razkazuje svoje reve in težave.

Najprej smo se peljali s poveljniškim vozom. Potem smo na sampanu, ki služi kot taksi, prekorčili reko Zlatega zrnja; sampan je bil iz bambusa, spranje pa so zadelaj z rezinami manioka in zasmolili z manikovo kašo. Pet novičev, ki so stotinka donga, za potnika; bicikl gre čez reko za stonji.

Ti sampani so zadružni, kot neizprosen učitelj lubenici pojasnjuje Minh. Potem smo dolgo hodili po poti na nasip v mir, pogreznjena pokrajina, kot da bi jo narisal kak kitajski krajinar, visi v zraku, čeprav v daljavi bobni od bomb.

Ko smo pustili za seboj majhen most, po katerem danes ne morejo več voziti avtomobili, smo spet sedli v naš poveljniški most. Toda obrniti ne more, kajti nasip je preveč ozek. Kakšna je torej »pravna rešitev« nastalega problema? Poklicali so ženske, ki so z zavhanimi hlačnicami delale na riževem polju; krohotalje so v izredno kratkem času napravile majhno ploščad, tako, da je šofer lahko obrnil avto.

Po senci letal

Prispeli smo v Tuy Ho, zaselek s 400 dušinarji, tja vodi vijugasta pot, na obeh straneh obdana s cvetovi rumenih buč in rožnatim slezom.

Pred zelo starim, od bomb izdelanim obinskim poslopjem — pravilne ribe, zrnja in tigri pa leseni opazi, vse je razbito, razen sivga kamnitga oltarja, ki je ostal cel — se pase bivoli z velikim madežem strjene krvi na desnem boku.

Bombe so padale na površino približno tresh tisoč kvadratnih metrov. Prišli smo na prostor, ki je sedaj podoben trgu; tam je padlo največ bomb. Vse je nastlano z ostanke ostrešnikov. Blizu vodnjaka in milinskega kamna leži gumijasta copata in majhen šolski zvezek Pham Van Thiema, učenca šestega razreda. V z vodo napolnjeni luknji, ki jo je izkopala bomba, se med štirimi stenami, ki so bili nekaj zidov hiše, kobacata dva prašička. Na koncu tega grozljivega trga ob napol porušeni hiši pripadniki milice v živi verigi obdajajo še uporabo opeko. Okrog njih skačejo psički.

Predsednik zdruge Vu Van Du mirno in na videz neopazno pripoveduje o posledicah bombardiranja; smo v enem od razredov soje.

»Letala so priletela ob pol enih ponoči. Vse je spalo. Vse skupaj je trajalo nekaj minut.«

»Ali so leteli visoko?«

»Ne, približno tristo metrov.«

»Kako pa ste ocenili višino?«

»Po senc, ki so jo metala letala, ko sem prišel iz hiše. Odvrkla so šestnajst bomb po dvajset kilogramov.«

»Kako pa veste, koliko bomb so odvrkla?«

»Steli smo jih, razen tega pa so ostali kraterji.«

Vu Van Du pravi:

»Sedem ljudi je bilo mrtvih; štiri starke in trije otroci, stari od treh do dvanajst let. V eni hiši je bila ubita vsa družina; tri osebe.«

Kadarkoli se zgodi kaj takega, severni Vietnamci vztrajno poudarjajo, da je bila ubita vsa družina. Videti je, da tako

ljudje se bolj sovražijo Američane: v pobiti družini vidijo simbol tistega, kar bi Američani hoteli napraviti z vsem Vietnamom...

Ubite tik pred zakloniščem

Počasi so razred napolnili radovedneži, sami moški. Ponudijo nam čaja in limonade.

»Osem jih je bilo ranjenih,« nadaljuje Vu Van Du, »štirje hudo, štirje pa laže. Deset jih je bilo porušenih, štiri je dobesedno odpihnilo. Vrtu tega je poškodovalo strehe in zidove petnajstih hiš.«

Kot povsod v Severnem Vietnamu so tudi tu s pomočjo učiteljev po bombardiranju napravili grozljivi račun: uničeno je bilo 21 ton neolusčenega riža, en bivoli je bil ubit, dva pa ranjena; ubita sta bila tudi dva prašiča in več kot sto kokoši.

Vu Van Du hitro sklene:

»Bilo je več kot za 20.000 dongov škode.«

Znova se napotimo po zaseku. Tu je Nguyen Manh Ungova hiša. Se stoji, le nekaj luknenj je v zidu iz blata, polbejenem z apnom. Ung je enaindeset let star kmet dolgega obraza, vialnih in vnetih oči. Zapi-sal sem že, da Severni Vietnamci nimajo kaj prekrivati razen svojih vojaških objektov. Moral bi bil dodati »in svoje žalosti«. Ung si obupno prizadeva, da bi prekril svojo bol, toda ne uspe: v tej skoraj nedotaknjeni hiši sta bili ubiti njegova mati in njegova triletna hčerka. Ung, žena in trije otroci so spali v sosednji sobi. Mati in triletna hčerka pa sta spali tu, na postelji, prekriti s pregrinjalom. Nista imeli časa, da bi se skrili v zaklonišče, betonsko luknjo pod mizo, vsega 40 centimetrov od postelje. Drobni bombe so prebili zid iz blata prav v trenutku, ko sta starica in njena vnučinka hoteli zlezi v zaklonišče.

»Žena, trije otroci in jaz smo medtem že bili na varnem v zaklonišču naše sobe.«

Ta preprosta in dobro nameščena zaklonišča dobro služijo namenu.

Pripadniki milice in kmetje so še kar naprej čistili »trga«. Čez štirinajst dni bodo koece znova zgrajene.

»V tem kraju ni niti skladišča bencina,« pojasnjuje Vu Van Du.

»Je pa morda kaka postojanka protiletalskega topništva?«

»Ne, tudi te ni.«

Na dučate vasi, ki sem jih videl, je bilo podobnih Tuy Hoju: trideset ali štirideset kilometrov naokrog ni bilo nobenega vojaškega objekta.

Ločnice ni

Odkar sem v tej deželi, si zastavljam vprašanje: v kolikšni meri služijo vojaški objekti Američanom samo kot povod za to, da vodijo teroristično vojno? »Da bi zlomili socialno-ekonomsko hrbenico sovražnika,« se bere v njihovih priročnikih.

Pospremlili so nas do občinske zgradbe. Po tradiciji se nam zahvaljajo, da smo prišli. Vu Van Du ima kratak nagovor, v katerem poudari odločenost vseh prebivalcev Tuy Hoja, da premagajo ameriške pirate in agresorje...

Krajevni leksikon Slovenije

Zahodnoslovenska krajevna imena

Nekaj opomb o krajevnih imenih na Slovenskem, ki so avtorju že dolgo na srcu

V »Delu« dne 16. novembra 1987 je glavni urednik Krajevnega leksikona Slovenije Roman Savnik naprosil za sodelovanje vse, ki bi imeli v zvezi z imeni krajev kakšno konkretno prispevati. Primorce, Gorenjce in Notranjce je še posebej povabil, da store to nemudoma, ker je prva knjiga že pred izidom. Vendar se mi zdi, da bo ta, ki mi zbrano, urejeno in za tisk najbrž že pripravljeno imensko gradivo in pred očmi, kljub najboljši volji težko pomagati pri stvari. Misli si bo pač: Kje naj se lotim, kaj naj povem? To brez skrbi že imajo, to in to že vedo tudi brez mene.

Potreben je tudi zapis zamejskih imen

V pričakovanju, da nas uredništvo Krajevnega leksikona Slovenije natančneje pouči, s čim lahko tudi širša javnost kaj pripelje, pa naj mi bo dovoljeno povedati o krajevnih imenih nekaj misli, ki mi že dolgo leže na srcu. Zasnovani Kraj, Leksikon Slovenije bo kljub še tako otipljivim izboljšavam in razširitvam (Primorsko) vendarle

neke vrste druga izdaja predvojnega leksikona Dravske banovine. Ene najvidnejših novosti je pač to, da bo publikacija zraven uradnih krajevnih imen dala prostor in podatek tudi ljudskim.

Ne vem, če je bila uredništvu na voljo obsežna kartoteka imen, ki se je na pobudo in po napotkih prof. Solarja začela zbirati pri Slavističnem društvu. Spominjam se, da so mi kot študentu doma na Krasu že pred vojko prišli v roke tiskani obrazci, na katere je bilo treba vpisati za vsako naselje posebej vse podatke, ki jih zdaj našteva prof. Savnik, pa še to in ono zraven. Omenjena obsežna akcija je bila menda priprava za strokovno slavistično izdajo krajevnih imen na celotnem slovenskem jezikovnem ozemlju. Ko bomo dobili strokovno ali poljudno obdelana imena krajev v mehaniziranih, bomo to seveda toplo pozdravili, vendar to ne bi smelo niti za hip zavreti one druge, širše imenoslovne akcije. O tem, kako krvavo potrebujemo še prav posebej popis zamejskih slovenskih imen, menda ni vredno izgubljati besed. Pomagala kot Glor (Poučni slovar), Cermelj, Sienčnik-Grafenauer, so edino, kar imamo, če ne seže mo po starih (nič kaj lahko dosegljivih) cerkvenih, sematičnih ali drugih uradnih repertorijih izpred prve svetovne vojne.

Simon Gregorčič je v pesniškem zanosu primerjal furiansko sončno raven s palimpsestom (popisanim, zbrisanim in spet popisanim pergamentom); ob neme priče preteklosti — Sagrado, Gorizizzo, Belgrado — pa se tam nihče ne spotika. Slovenska nestrpnost, ki je bistrovala npr. spremembi Gregorčičevega Rihemberka v Branik, je našim sosedom Furlanom neznana. Nič jih ne motijo Spilimbergo, Soffumbergo ipd. Le

Slovenci smo bili (in smo vsaj še) zanesljivi, ki bi radi za vse mogoče in nemogoče slovensko razlago (prim. Turnovo za la se privlečeno: Taggaviele iz »tam na ti Bolis, Terska dol.«). Sentimentalizem nikomur ne koristi, kvečjemu škodi. Mar je bilo treba ljudsko ime Opčine natezati, da bi ga približali Občini? No, v tem primeru je zmagal zdrav razum in, čeprav se ni uveljavila druga ljudska oblika Opčine, je bila tudi Občina pokopana; naj počiva v miru! Nasprotno pa je zaradi čudne domisljivosti puristov skoraj zaradilo slovensko ime kraja Šedna (= gozdč). Hladni Škedenj (zakaj ne rajši kar Škedenj?), ki so ga skušali podkajati kot nekaj imenitnejšega duhovščina, učitelstvo, uradniki, je ljudska raba odklonila kot tuje in zdaj sega rajši po bolj domačnosti ital. Šervoli (iz Silvula = prav tako gozdč). Če umetno skovanega Škedenja tisti, ki trdovratno vztrajajo pri njem, ne vržejo brez odlašanja v morje, bo tudi sočni Šedni kmalu izvolnilo.

Dragonja je — Rokava

Predvsem bi bilo treba paziti, da v kraji, kjer je bil vpliv knjižne slovenščine v preteklosti slab ali kamor morda celo še danes ne seže, ne vsiljujemo nekakšnih »pravilnih« oblik. Zdi se mi zgrešeno, da so npr. iz Sačila ob izlivu Rokave (zakaj ne mesto tega živega rečnega imena v slovenskih spisih še zmerom strašljiva Dragonja, mi ni jasno!) naredili »Sečovlje«, ko pa tamkajšnji okoljanci rabijo le možko obliko jacu (kar bi poknjeno dalo Sačol ali Sečol, nikoli Sečovlje). Prav tako se mi upira, če slišim ali berem, kako rezijansko vas v Bilbi nekateri posiljujejo z »Belco«. Na oko majhna sprememba — za en sam glas — vendar zadosti, da bojo Biljani ali ti biskpi Slovincu rajši postregli z ital. obliko San Giorgio, »Belco« pa gladko odklonili! Mar se bo ekavsko slovenstvo zaradi Bile in rezijanskega ikavskega otočka zamajalo v temeljih? Očlovek se ob tem z nasmehom spomni sto let starih in zdavnaj pogorelih poskusov te vrste pri Hrvatih: Spil naj bi bil Sivo, Livno Hiljenci ipd.

Podoba je, da smo bili Slovinci pri uradnem poimenovanju krajev alergični na vsako nepravilnost, na vsak najmanjši odklon od knjižnega jezika. Drugače si res ne morem razložiti, komu je bilo napotilo Stare sedlo ali Starsedlo pri Kobaridu. Drugo tako ime, Sedlo pri Breginju, je srečno ušlo imenodajavskemu valjarju, ker so si ga očitno razlagali kot sedlo-prelaz. V resnici imamo tu obakrat ohranjen mikavno narečno posebnost: v Kotu pravijo salu sadle, zato je tudi selo (vas) sedlo! Domačinom, ki se v svojem pogovornem jeziku ves čas, odkar se je prikazala spakedranka »Staro selov«, ljubeče oklepajo Starsedla, privoščimo vendar to veselje in dajmo tudi uradno veljavno častiljivemu imenu. Sel je na Slovenskem v izobilju. Sedli pa menda samo dve: tisto pri Breginju, brez prilastka, in Stare (iz staroje) s pri Kobaridu...

Gumin in Horica

Poglavje zase bi bila imena krajev, ki so neslovenski, vendar geografsko, kot upravna in tržna središča nam zelo blizu; že naši predniki so jih preoblikovali tako, da zvenijo čisto po naše. Nič čudnega, če je pri prenosu iz žive govorice na papir tudi ta imena marsikaj doletelo! Gernona, furl. Glemone, bi se morala v slovenski glasiti Gumin, pa je ta, ki ga je prvi vpeljal v našo knjigo, slišal s h in pri tem je ostalo. (Če bi nam kdo napisal Horica namesto Gornica, bi jo tudi molče sprejeli?) Wydan, Viden (Udine) je nekdo zmalčil s tem, da ga je prilil raznim Vidmom na Slovenskem, čeprav nima z njimi nobenega opravka; med beneškimi Slovinci živi samo oblika z n. Pri Cedadu nas moti to, da se celo v šolskih učbenikih šopiri nemogoč pridevnik

»cedadski« (rokopis). Knjižna slovenščina rabi »grajski« in ne gradski, v prvi slovenski vasi od Cedada proti severovzhodu, v Dol. Barnasu, pa so mi še pred 14 dnevi pripovedovali o »čidadskem muostu«. Kraj, koder je tekla meja med Italijo (prej Benetkami) in Avstrijo, so Italijani imenovali Pontebba, Nemci Pontafel. Pismeni Slovinci smo v potu obraza skovali »Pontabelje«, čeprav sta nam še danes na izbiro kar dve ljudski imeni: na jugu, pri Rezijanih, je v navadi Poltábia, od zgoraj, iz Kanalske doline pa so hodili na Táblov, beje je bil »stábelščí jarnáka« (semenj) prav dober.

V zadnjem času je v modi, da se iz Savske doline, od Kranja in celo iz bele Ljubljane vozimo nakupovati v Trbiže; če bi se vozili na Trbiž, bi nam vsaj z jezikovnega stališča nihče ne imel kaj očitati! Skrivnostna žrtve — hvala naša snov za filološkega detektiva — je postalo ime D. palja vas v Kanalski dolini. V ljudski rabi so tamkajšnji moški še danes Dejaljani, ženske Dejaljance, pridevnik je dejaljski in dejaljski. Na pokopališču je celo v kamen vsekano, da je bil A. Kandolf (1808—1882) 33 let dušni pastir in učenik »v Djalpej veski«. Od kod pa se je v devetdesetih letih neopredeljeno vzel Djalpej? Na grobu Kandolfovega naslednika M. Lutmana (1893) beremo, da je umrl »u Lipalpej vasi«. Ne verujem, da bi bila to navadna pomota, ker vsi novejši uradni popisi poznajo samo Lipaljo vas ali ves. Da ni tu zadaj morda skrita želja po naslonitvi na (slovensko) lip? Ali pa je to poskus približanja nemškemu imenu Leopoldskirchen-Lipoldskirchen?

Nahtigal: „Resnično živeče oblike...“

Seveda poznamo primere, kjer bi bilo težko terjati vrnitev k prvotnemu ljudskemu imenu. Če je kraj zaslovel pod napačnim imenom, se ga to pač drži. Na Krasu je železniško križišče Divača, kjer se istrska proga druži s progo Trst—Ljubljana. Se generacija naših očetov in mater ni nikdar rabila drugega kot množinsko obliko: gre za Divače smo prišli iz Diva... Ko sem bil otrok, mi je stara mati pripovedovala, kako so včasih nosili prodajal galito (svilo prejke) v Cervinjan in spotoma počivali v Dobrem dolu. To je današnji »Dobredob« nekdanji Doberdol! Mikavno je pri tem, da je uradno slovensko ime bolj daleč od ljudske izgovorjave kot uradna italijanska oblika, Doberdó. V nji imamo — podobno kot pri imenu vasi Opatsela, Opasela sela (iz Opacchiasella) — samo z italijanskim črko pisom podano slovensko ljudsko ime, o čemer priča še en dol, ki mu Kraševci pravijo Veliki di, Vaščani Doberdoba pa se kljub vsemu ostali lepo Dobrdolci.

Ta ali ona zakotna, skoraj neznana vas včasih na hitro zaslovi zaradi pomembnega odkritja. Tisti, ki to odkritje posredujejo širši javnosti, bi se morali čutiti dvakrat za vezane: strokovno in tako, da rabijo prave ljudske oblike imena, čeprav sami niso filologi. Popravljati je namreč zmerom neprijetno in težko! Konkretno imam v mislih umetnostne zgodovinarje, ki so iz množinskega imena Svina pri Kobaridu naredili »Svinov«, nedavno pa grešili tudi v zvezi s Hrastovljani (prav je v Hrastovljah, Hrastovci, hrastovski).

Najpomembnejši dosežek v zvezi s krajevnimi imeni se mi zdi to, da je v zadnjem času pri nas med zastopniki vseh prizadetih strokov (geografi, jezikoslovci, etnografi, zgodovinarji idr.) prišlo do načelne soglasja: izhodišče, merilo, zakon pri določanju krajevnih imen bodi — kjer se le dá — ljudska raba. S tem je lepo potrjeno tudi, kar je pred petdesetimi leti pisal prof. R. Nahtigal glede označevanja krajev na kartah: da bi morale »beležiti praktično uporabljive in resnično živeče oblike imen, ne pa biti zbirka za ljubitelja pravih in nepravih etimologij« (Carniola 8,185).

Pivka, Vipava — Šempeter, Trg

Kako ta načela prenesti v prakso, kajpada ne bo zmerom lahko. Marsikdaj bo trpela doslednost, potrebni boji kompromisi, kot zmerom v življenju. Naveden naj samo imena treh večjih krajev na Primorskem. Kako npr. pisati in kako reči Bovec? Rutar in Erjavce sta pisala in v Reziji še zdaj sliši Bolec (Bočlan, bólski), v gornji Soški dol pa že hudo skróčeno: Bôc (Bučín, búški). Kaj pa Pivka? To je znamenit vodni tok, ki ponikne v Postojnsko jamo. Po njem je dobil ime — na Pivki — svet med Nanosom, Javorniki in Vremsico. Kot bi to ne bilo dovolj, so si nedavno izmislili še tretjo »pivko«, tokrat omejeno na en sam kraj, nekdanji Šempeter na Pivki oziroma Šempeter na Krasu in Vipava? Zahodni Slovinci pravimo Jevava ali Ipava pokrajini in reki; naselje ob izviru reke nam je Trg (Tržani, trški).

Prepričan sem, da bo omenjeno načelo o priznavanju domačih oblik po svoje pozitivno vplivalo na samozavest ljudstva, ki je dolgo živelo potlačeno. Zaradi razhajane povezave s knjižnimi tokovi iz osrednje Slovenije, zaradi jezikovne negotovosti rodu, ki ni obiskoval slovenskih šol, se npr. moji kraški rojaki večkrat sramežljivo odrekajo lepih domačih posebnosti in namesto njih rabijo lažne in brezbarvne »knjižne« oblike. Temu in onemu se zdi najbrž bolj imenitno reči »Spodnji« in »Gornji« Kras, čeprav je po naše od nekdanj Górenji in Dolenji Kras! Za tega zadnjega imamo celo še eno obliko, Dólejšna poknjeno Dolenjščina.

ob kateri se človek nehoti spomni uboge »Kopršćine«, ki jo slavisti preganjajo (češ da kot pokrajinsko ime ni čisto v duhu našega jezika). Na Górenjem Krasu je vrsta vasi, ki so vsaj v drugem sklonu ohranile starinski etnikon na -ane. Če pravimo, da smo iz Útovljan, Dútovljan, Krépljan, Vóg-ljan ipd., nas to spominja na danes že redke ostanke takega oblikovanja: Gorje pri Bledu, Borovlje in drugi kraji na Koriškem. Zato sem bil srčno vesel, ko sem iz pisma prof. Savnika v »Delu« razbral, da bojo te oblike prišle v Kraj leksikon Slovenije. To mi zbujajo upanje, da bomo v njem srečali še kaj več takih nepravilnosti: ob Prvačnem Prváčkovec; ob Krajni vasi Krájnčane in z. Krájnškiec; pri Stánjelu naglas in izgovarjavo Stánjel (-eu); sklanjatev Avber Avbera, nasprotno pa Tabor Tabor; ob Stíljaku pridevnik Stíljáčki; pod Sežano skromne Sežance in ne napihljeni »Sežančanove«, ki jih nedomačini povijujejo po zgledu Ljubljánčanov; pod morebitnim gleslom Svetlo, zaradi katerega so že prelivali črnilo Strelj, Skrabec, Pintar, Ramovš (glej ČJKZ 4, 1924, 121), bi vendar enkrat kazalo navesti pristne ljudske oblike Setli, v Setem, Sečani, pa naj si potem ob njih belijo glavno jezikoslovci.

Spoznanje, da so v krajevnih imenih skrita stotletja in včasih celo tisočletja, nas mora odvrniti od površnosti in od lahkomišelnega obravnavanja teh vprašanj. Vsako ime, tudi nerazumljivo, je spoštovanja vreden dokument, katerega čuvarki so predvsem ljudje iz tistega kraja, potem tudi iz bližnje in daljne okolice, končno pa ves narod!

MILKO MATICETOV

ZADKINE IN NJEGOV VAN GOGH

Imeniten spomenik, a v Auvers-sur-Oise so dolgo menicali, preden so ga postavili... Foto: René Fari

PENSKA S PAHLJACO (1920)

Proti koncu svojih dni je poslal v Slovenj Gradec kip iz svojih mladostnih let... Foto: B. P.

1890-1967

Tudi v Zadkinu je ugasnil Prometejev ogenj

„Edina vrednota je življenje in življenje oblik, ki vzbujajo v človeku globlja čustva kot so politika, razisem ali fiziološke nuje malega obsega...“

Mnogim agencijskim poročilom, članom in podastitvam po vsem svetu, se je pridružila iz podeželskega Slovenjega Gradca brzojavka in se napotila v ulico Assas v Parizu s sožaljem ob smrti velikega umetnika Oespeja Zadkina, stivolasega Prometeja sodobnega kiparstva. V tem ni bila samo formalna dolžnost ob izgubi častnega občana tega umetnostno zaverovanega in v svet odprtega mesteca, ampak še nekaj več: preprosto dejstvo, da je svetovni umetnik doma povsod, in zato tudi pri nas, ter da z izgubo blehernega umetnika v svetu izgubi mo vsi.

Z Oesipom Zadkinom je človeštvo izgubilo še prav posebej.

Umetnostni zgodovinarji — in zdaj tudi Zadkine še sodi v zgodovino — bodo seveda ugotovili predvsem to, da se je rodil 14. julija 1890 v Slovensku v Buziji, da je študiral v Londonu, kjer se je preživljal kot kleesar, in nato v Parizu, kjer se je nastanil in naturaliziral; da so nanj vplivali Rodin in Bourdelle, črna primitivna plastika, kubizem, dadaizem, ekspresionizem in še to in ono, in seveda, da je, potem ko je postal profesor akademije Grande Chaumiére v Parizu in ko je razstavljal po mno-

gih mestih raznih dežel tja do zadnjih zastav v New Yorku, Nici in Pragi, ovcenščan svetovnim priznanjem — zdaj umrl.

Dvakrat sem bil pri njem in se z njim pogovarjal v njegovi pariški delavnici. Ko sem bil drugič, je imel pravkar v delu dve plastiki na temo Prometeja: eno za Frankfurt, drugo za Jeruzalem. »Kultura ne pozna meja,« je rekel, »edina vrednota je življenje in življenje oblik, ki zbudijo v človeku veliko globlja čustva, kot so politika, razisem ali fiziološke nuje malega obsega.« In še mi je pokazal osnutke svoje zamisli za velikanski, okrog petdeset metrov visoki kip atomske eksplozije, ki bo stal na vrhu nove univerzitetne palače v Luminu pri Marsellu.

Globok, živ spomin se mi je vrezal na njegovo pojavo. Bil je suh, skoraj kočen, otroško trša, z izrazito belimi, bogatimi lasmi, nasrknjenimi obrvi, nekakšna začuden izrazom okrog pol odprti ust in dolgih vratom, ki ga je še podaljševala tesel bel ovratnik staromodnega sloja, preko katerega je vrgel bel pleten zimeki šal. Hladno je bilo na njegovem obzidanem dvorišču, iznad katerega je stara češnja dvigala svoje gole skrivenčene veje v sivo pariško nebo.

bo. Toda še bolj pretresljivo dviga v nebo svoje krčevite roke Zadkinov rotterdamski človek z raztrganim telesom. Ta kip, ki ga je postavil v protest proti medvojnemu nasilju v porušnem nizozemskem Rotterdamu, je ne samo zgovorna priča njegovega človekoljubja, ampak tudi eno najlepših del sodobnega kiparstva.

In kot se je v začetku svojega umetniškega ustvarjanja izpovedoval z obliki, a hkrati ostro rezanimi figurami in s svojimi časom tako korakal v spopad s konvencionalnostjo, tako je pozneje izrazne forme vse bolj podrejal svoji notranji osebnosti, lirici, nosti, glasi, prirodnemu prepletanju in ne nehnji rasti. »To je Rojstvo oblike, mi je pokazal eno izmed novih plastik v svojem ateljeju. Res: Zadkinu so forme same že polne življenjske sile in kljub disciplini pija ne neke dionizijske razgibanosti. »Od svoje mladosti sem vselej živel na podežlju zraven gozdov, zraven polj, zraven reke. To je krajina, sredi katere sem v Rusiji rastele in morda celo podzemlje, podzavestno: s rokami dosegel te drevesne veje in moj oči so že od takrat naprej začele potovati do vrhov visokih smrek.«

In kot je Zadkine šel za rastojo dreves,

tako so mnogi šli za Zadkinom. Med njimi tudi nekateri naši mladi kiparji. Mnogim umetnikom pa je tudi Zadkine oblikoval kipe, umetniške spomenike. Dejansko: portret je vselej dvojna umetnina — sposobnost živeti se v upodobljenega človeka, in hkrati projekcija lastnega portreta na portretiranca. Samo v tej zlahtni, in iskreni splošni so lahko nastali mnogi človeško dragoceni Zadkinovi javni spomeniki, med katerimi je najznamenitejši pač oni slikarju Vincentu Van Goghju.

Ko je Zadkine ob koncu prve svetovne vojne, v kateri je bil francoski prostovoljec, ležal v vojaškem lazaretu, je zraven njega umiral, enako kot on zastrupljen s strupenimi vojaškimi plini, pesnik Guillaume Apollinaire. Njemu je nedavno oblikoval poetično sanjavo, fantastični kip v belem mavcu. Tega in kubistično poln, bronast torzo ženske s pahljaju iz leta 1920, je razstavil Zadkine v Gradcu. Eno izmed del, v katerih je nekako kot mlad pariški kubist vstopil v svetovno kiparsko kariero, začel naj v drugo, zadnjo oddolžitve svojemu bratu poetu, ki je nekdo ob njem umrl.

BOGDAN FOGACNIK

Zgodovina

„La rivoluzione jugoslava“

Rimska zajožba Editori Riuniti zastavila zahtevno publikacijo o socialističnih revolucijah

OD NAŠEGA RIMSKEGA DOPISNIKA

V vrh strani, ki jih zavzema predgovor, so nanizani najzanimivejši, najgovornejši, najprezreteljivši, fotografirani dokumenti. Brezimihi so, nobenega pojasnila ni ob njih, razvrščeni so v tekoče ornamente, vendar je sieherni prizor tako izklesan, da se vzdiguje visoko v friz zgodovine: in ni truba hiti posebej poučen, da na teh slikah prepozna junake iz Petrograda, iz Madrida in iz Vietnoma. Med temi ozarjenimi in nezgledljivimi liki je tudi čudno lepa podoba slovenskega talca, ki ga nemški vojak privzame na drevo — pravi spomenik Neznane talca, ki zavzema častno mesto v veliki galeriji revolucije.

Rimska založba Editori Riuniti je zasnovala veliko izdajo »Zgodovina revolucij XX. stoletja« in je na tem, da to zahtevno delo tudi izpelje. Revolucije našega stoletja so seveda mišljene kot socialistične revolucije in segajo od ruske do vietnamske revolucije, vmes pa mimo Evrope in Azije zajemajo še Afriko in Latinsko Ameriko. V ta okvir je uvrščena jugoslovanska revolucija, ki je nedavno izšla v drugi knjigi celotne izdaje, ki jo šteta štiri knjige. Preden posebej spregovorimo o monografiji, posvečeni naši domovini, naj navedemo še nekaj običajnih podatkov.

Orjaška, pisana snov

Vsaka revolucija je obravnavana posebej in vsaka monografija ima svojega avtorja, ki pa so vsake zase očitno stremeli, da postavijo svojo snov v širok zgodovinski kontekst. Izdaja je, kot rečeno, razdeljena na štiri knjige. Prvi dve sta posvečeni Evropi, čela prva knjiga, 600 strani velikega formata, pa »Ruski revoluciji«, ki jo je napisal Giuseppe Boffa. Druga knjiga, ki jo obseguje le malo zaostaja, zajema »Revolucijo v Nemčiji« Enza Colletti, »Madžarsko revolucijo« Enza Santanella, »Državljansko vojno v Španiji«, ki jo je napisal Manuel Tuñón de Lara, in »jugoslovansko revolucijo«, katere avtor je Mario Pacor. Tretja knjiga bo posvečena Ameriki in Afriki in bo vsebovala »Mehiško revolucijo« Sergia de Santisa, »Kubansko revolucijo« Saveria Tutina ter »Revolucije v Afriki« Romana Ledde. Zadnja knjiga bo zajemala Azijo, se pravi »Kitajsko revolucijo« Enrica Colletti-Pischel in »Vietnamsko revolucijo«, s katero bosta avtorja Jean Chesneaux in Georges Boudarel segla prav do današnjih dni. Predgovor celotni izdaji je napisal Eric Hobsbawm.

Samo ta predgovor in pa prispevki o španski revoluciji so morali biti prevedeni v italijansko. Vsi drugi prikazi so bili napisani v tem jeziku. Vendar to ne zmanjšuje

servativne sile so iz vojne izšle poražene, brez možnosti, da bi se opomogle, in celo brez možnosti, da bi bile deležne pomoči od zunaj. In porazil jih je v isti oboroženi in politični boji, ki je premagal nacifasističnega napadalca.

Takoj je treba povedati, da so zavzetost in prizadevanost pa spoštovanje in simpatija v odnosu do naše revolucionarne zgodovine »prevladujoči čimletje v Pacorjevem delu, ki ga vse kritične pripombe ne morejo ovrči. Njegova študija zavzema 110 strani v razkošnem tisku (in isti knjigi je nemški revoluciji posvečeno slabih 60 takih strani, madžarski dobrih 50, španski pa 280), opremljena pa je z izbranimi dokumenti in fotografijami, ki zavzemajo nemara dobro polovico prostora (in ki jih je večidel prispeval Zgodovinski inštitut iz Ljubljane).

V želji, da bi verno in nazorno prikazal genoz naše revolucije, posega Pacor tja do začetkov delavskega gibanja v južno slovenskih deželah v 19. stoletju. Pri tem nakazuje tudi geografsko-zgodovinsko-politične razmere, v katerih so živeli posamezni jugoslovanski narodi. Potem zasleduje razvoj delavskega gibanja v predvojni Jugoslaviji in poglavitne etape krvave šole, skozi katero je šla KPJ, dokler ni pod Titovim vodstvom dozorela v avtentično ljudsko revolucionarno silo.

Opozorja na principialno in avtonomno politiko jugoslovanskih komunistov v kritičnih trenutkih pred izbruhom vojne in v intervalu med napadom na Jugoslavijo ter napadom na Sovjetsko zvezo. Osrednji del njegovega pisanja pa seveda tvori prikaz dogodkov od oborožene vstaje do končne zmage NOV. Hkrati z vojaško zgodovino partizanstva, pri kateri se opira na kronologijo sedmerih sovražnih ofenziv, prikazuje razvoj ljudske oblasti od prvih zametkov do prvega in drugega zasedanja AVNOJ in do prvega zasedanja ustavodajne skupščine 29. novembra 1945. Posebej in praviloma s srečno roko obravnava taka poglavja kot Draža Mihajlović, emigrantska vlada, odnos zaveznikov — vključno s Sovjetsko zvezo — do NOB, sporazum Tito-Šubašić.

Pacor se vseskozi opira na avtentične podatke in njihov zbir nedvomno predstavlja izredno dragoceno informacijo za nepoučene, a tuje bralca. Spodrsrljaji v navedbah so redki in v primerjavi z vestno sestavljeno celoto povsem zanemarljivi. Seveda je Pacor v zastavljenem okviru pogosto prisiljen na sumarične povzetke, v katerih se izgublja artikuliranost in pojavnost bogastvo jugoslovanske revolucije. Včasih zaradi tega trpijo proporcije, včasih ostane priprave na površju. Kdaj pa kdaj slika pove, česar ni v besedilu. Ali pa je v takem poročilu o jugo-

li specifičnosti brez upoštevanja sodobne stvarnosti ne more biti dovolj razumljen niti zadostno ocenjen.

Zelo napak bi se nam zdelo, če bi tu končali: mimo vsega in morda v prvi vrsti nas je »Zgodovina revolucij XX. stoletja« zamikala kot založniško dejanje. Začela je izhajati pred letom dni — v tedenskih snopih, ki so bili napredaj po vseh kioskih. Njihova začetna naklada je znašala 100.000 izvodov. Kasneje se je malo osula, vendar se je ustalila še vedno zavidljivo visoko. Dve knjigi — na gladkem papirju in v luksuzni podobi — sta zdaj povezani in založniki se hvalijo, da greša prav tako dobro v promet do prihodnjega maja bo izdaja zaključena.

Ocen v italijanskem tisku še nismo za sledili. Kritiki, razumljivo, čakajo na kompletno delo. V tem razlogu je kajpada tudi pridržek, ki omejuje veljavnost našega poročila. Primerjava v okviru celote bo lahko dopolnila in pojasnila marsikaj, kar zanimiva v zvezi z jugoslovanskim poglavjem. Razodela se bosta domet in dosežek širokopotezne zamisli. Eno pa bo vsekakor žal: da je to prvi poskus svoje vrste. Ni čudno, da se že iz raznih dežel oglašajo založniki, ki bi radi prevzeli prevod izdaje.

Urednik izdaje, Roberto Bonchio, ki je obenem odgovorni urednik založbe, mi je zagotovil, da so se avtorji lotili svojih tem smeio in brez predsodkov. Tako stališče

je načelno gotovo razveseljivo, saj je sploh veliko vprašanje, ali je mogoče naenkrat in v prvem zalezu z žive, krvave resnice delavskih gibanj in revolucij poskrati vso dogmatsko skorjo, ki se je je tako neusmiljeno oklenila. Trud je vseskozi hvalevreden, čeprav morda in verjetno ne bo kronan s popolnim znanstvenim uspehom.

Izdaja razodeva težnje po reprezentativnosti in obenem po dokumentarnosti. Eno najvidnejših značilnosti predstavlja množica fotografij v odlični reprodukciji: tu je prikratk v takem obsegu zbrano gradivo, ki se nanaša na najbolj dramatične in patetične trenutke v življenju ljudstev širših kontinentov. Urednik Bonchio je priznal, da je bil to od vsega začetka eden poglavitnih, pa tudi eden najtežje uresničljivih ciljev. »Najbolj so nam šli na roko pri vas v Ljubljani«, je menil.

Izrazil sem domnevo, da je za uspeh tega podviga najbrž zares potrebna široka organizacija. Urednik je je nasmešnil. Ko liko knjig pa nasploh izdajate? sem hotel vedeti. »Povprečno kakih sto na leto.« Ozrl sem se po skromnem uredništvu, v katerem sva bila tisti čas sama. »Dopolnine mi prihajata pomagat dva honorarna urednika.« je pojasnil. Tudi ta podatek, to izkušnjo, ki kaže, da podjetna volja zaleže več kot obsežen aparat, se mi je zadelo vredno za beležiti.

TIT VIDMAR

STORIA DELLE RIVOLUZIONI DEL XX SECOLO EDITORI RIUNITI

ZGODOVINA REVOLUCIJE

Naslovna stran 2. zvezka, v katerem je odmerjeno jug. revoluciji 100 strani

Drobna grafika

Šegavi grafični epigrami

Ob razstavi ex librisov na škofjeloškem gradu

Mario Pacor LA RIVOLUZIONE JUGOSLAVA

Con *Confine orientale* (1964) Pacor ha animato i nodi più difficili della lotta di liberazione nella Friuli-Venezia Giulia: con la sua *Storia della rivoluzione jugoslava*, ci offre una sintesi vigorosa di uno dei più forti movimenti di resistenza europea nel quale le istanze democratiche e antifasciste si fondono con quelle di radicale mutamento del sistema politico-economico.

MARIO PACOR

»Krepka sinteza enega najmočnejših gibanj evropskega odpora...«

širine, s katero je bilo zasnovano delo, ki ima samo po sebi internacionalni značaj. Snov je orjaška in silno pisana. Tako živa je, da polna reminiscen in najezena s problemi, da bi komaj prenesla »strogo akademsko« obravnavo. Avtorji se predstavljajo kot strokovnjaki na svojem področju, čeprav je njihov pristop k zgodovini nemara precej različen. Giuseppe Boffa je na primer publicist in aktiven novinar, ki je bil dopisnik Unità v Moskvi in je napisal tudi že knjige o Sovjetski zvezi, medtem ko je priprave Manuel Tuñón de Lara po poklicu literarni zgodovinar. Mario Pacor je na ovitku predstavljen kot avtor »Vzhodne meje« (»Confine orientale«, 1964), v kateri se je lotil »najbolj zamotanega vzhodnega obzorja« boja v Furlaniji in Juliji krajini.

Epopeja posebne vrste in reda

Jugoslovanska revolucija je kot posebno poglavje v knjigi velikih revolucij utemeljena na tem, da sta bila pri nas boji za narodno osvoboditev in boj za socialno pravičnost vseskozi povezana in drug z drugim prežeta in da je bila naša NOB v druženju evropskih odprnistiških gibanj po svojem obsegu, po svojem vzgonu in po svojih rezultatih epopeja posebne vrste in posebnega reda. Vtem ko so usode drugih odprnistiških gibanj tako ali drugače dopolnile bodisi zavzešiške vojske, bodisi Rdeča armada, je bil v Jugoslaviji avtohtoni oboroženi boj »prevladujoči čimletje v porazu nacifasističnih vojsk«, hkrati pa je bila v tem boju »postopoma dosežena tista revolucionarna platforma, ki je, v antagonizmu s kontrarevolucijo, radikalno spremenila razmerje sil in naravno dovolila savajevanje oblasti«. Kon-

Letos poleti so tudi pri nas, v Ljubljani, ustanovili svoje društvo zbiralci ex librisov — knjižnih znamenj, ki jih ljubitelji knjig lepilo v primerke svojih knjižnic in s tem zaznamujejo svoje lastništvo. In s tem, v nekem smislu, z označbo lastne osebnosti preprosto med platnice svojih nemih prijateljev, spremljevalci skozi življenje nepogrešljivih za družino in tovarištevsko vsakomur, ki se, samotni, s knjigo v rokah vedno znova odpravlja iz svojih razmer, pa naj že bodo utegnjene ali prostrane, v svetovne pisce — da bi z njimi domislili to o čemer razmišlja, da bi z njimi čustvoval ob tem, kar tudi njega samega gane, da bi si nabral njihovega znanja in izkušenj in jih do daljal svojim.

Ali pa je res, da ljubitelji knjige z znamenjem, ki ga je bil nalepil vanjo, zmoro kot posameznik, kot človek samo sebi lastnih lastnosti in nagujen in potez, stopiti na prag sveta tiskane besede kot enak med enakimi? Zmore, ker ga je bil bolj ali manj natanko in posrečeno upodobil likovnik, kateremu je zaupal izdelavo svojega knjižnega znamenja, svojega ex librisa. Le-ta je, kot vedo povedati strokovnjaki, lahko samo preprosta risba, klišeirana in razmnožena v tiskarni, lahko pa je prava grafika, izdelana v najrazličnejših tehnikah. Ex libris je tedaj lahko bakrorez, radiranka, jeklorez, lesorez, linorez, skratka, miniaturni odlesek kakršnekoli grafične tehnične spretnosti in izpovedne zmogljivosti.

Ex libris, nalepljen v knjigo — liber ex libris, kakor so vsak tak počasen primer iz knjižnice prvotno imenovali zato, da bi, očitno, poudarili lastniško posebnost naklonjenost posamezni knjižni stvaritvi, odpira potemtakem področje, na katerem se srečujejo in si podajajo roke trije pisatelji: podobar in ljubitelj njenih umetnosti. Slednji jima je na drobni nalepki omogočil, da se skozi upodobitev njegove lastne osebnosti ujameja v ustvarjalno sozvočje. Ex libris je v zadnji posledici torej standardna likovna oprema vsake ljubiteljeve knjige. Predmet njene obdelave je vedno ljubitelj sam. Ker pa je prav on tisti, ki po svojem okusu, iz svojih osebnih nagibov, iz svoje človeške vsebine izbira svoje ljubljene in jih postavlja na police svoje knjižnice, ker je v njimi v nekem posebnem soglasju, pomeni konec koncev tudi vsebinsko zvezo med grafikom in pisateljem. Če poenostavimo to zapleteno logiko, smemo reči nekako takole: podobar je pri izdelavi knjižnega znamenja skušal zadeti bistvo tistega, ki ga je zanj poprosil; bistvo usteiga, ki tak ex libris ima, pa se izpričuje tudi z izbiro knjig, v katere ga lepi.

Gre, očitno, za kar se da subjektivno zvezo med likovnikom in pisateljem, za prefinjen kulturni občutek, eden tistih, ki jih porajajo kulturno plodni egoizmi posameznika, hrepencega po taknem ali drugačnem samozapolnjevanju na področjih umetnosti, za katere se navdušuje, in katerih zajema in ki jih tako ali drugače podpira kot zvesti in predani publikum. In res, zgodovina ex librisa pritrjuje naši misli. Med prvimi ekslibristi niso bili močniki duha, ampak posestniki posvetne sile, taki z duhom in smislom za duhovne vrednote seveda. Znano je, pravi strokovnjaki, da je Maksimilian I. v letih 1618 in 1619 dal na vse knjige bogate knjižnice nalepiti

ex libris, na katerih je bil upodobljen njegov grb. Za to je potreboval 10.300 bakrorezov. Leto 1623 pa je ta knjižna znamenja preleplil z novimi. Tedaj mu je knjižna zbirka narasla že na 18.200 primerkov. Najstarejši ex libris pa je pravzaprav knjižno znamenje češkega knjižarja Poděbradského (1420–1487). Leto 1529 je nastal ex libris Henrika VIII. itd. Našli smo samo nekaj primerkov, ki pričajo o tem, da se je med platnice knjige v obliki ex librisov s slikarjevo pomočjo (kaže, da je bil med prvimi ustvarjalci ex librisov A. Dürer, ob njem pa sta iz 16. stoletja posebno znana še Lucas Cranach in Hans Holbein) in s pravo mecenatsko vohemenoc vrnil najprej posvetni močnik. Mogoče smemo v tej gesti iskati kanček njegove želje po tem, da bi bil

IZ MOJE KNJIŽNICE

DR. LOJZE SIMONITI

PRIMERKA IZ SLOVENJEGA GRADCA

Med množico ex librisov, ki jih je naredil Miha Maleš, je tudi preprost, toda okusen knjižni znak za pok. dr. Lojzeta Simonitija (zgoraj). Ivan Fengov pa je naredil zelo lep ex libris za slovenske graškega župnika Jakoba Šolčica,

osebno pričujočen tudi na področju, na katerem ni mogel biti in kjer ni mogel za nobeno ceno postati neomejen vladar, tj. v svetu besedne umetnosti oziroma knjige in njenih idej sploh.

Dandanašnji ljubitelji lepih knjig in ex librisov v njih, ki jih je — pravijo — po viku v 17. in 18. stoletju in kasnejšem upadu spet več in več, gotovo nimajo tako po tiransko polasčevalskih ambicij, ko lepilo svoja knjižna znamenja v knjige. Čeprav je res, da s simpatično osebno strastjo mikroskopske droben delček soavtorstva vendarle izterjajo od pisca, čigar knjigo so počastili z lastnim knjižnim grbom. Zanimivi so in prijetni, polni historie ob vsakem posameznem primerku in polni zbirateljske vne-me. Vsaj naši so taki, ki so se po zgledu iz širokega sveta končno zbrali v društvu in pred dnevi priredili razstavo svojih ekslibrističnih zbirk v galeriji na škofjeloškem gradu. Preden zapišemo kaj o tem delovnem srečanju slovenskih zbiralcev ex librisov, moramo namreč razumevanju njihovega hobija vprid pripomniti, da njihov konček ni en sam, temveč da dirjajo po poljanah svojega lepega kulturnega interesa kar s celo trojko: kot ljubitelji knjig, kot lastniki lastnih ex librisov in kot zbiralci ex librisov svojih somišljenikov in sonavdušencev z vsega sveta. Plod take zbirateljske strasti pa je razstava na škofjeloškem gradu.

Največ je k izboru kakih šeststo primerkov miniaturnih grafičnih umetnin, ki vise, razvrščene po avtorjih ali po državah ob stenah galerije, prispevala zbirka najbogatejše zbirateljice ex librisov v Jugoslaviji — Dagmar Nováček iz Kranja. Zbirka jih, očitno že vse življenje; o učinku tega zbiranja pa najbolj nazorno govori njen ex libris sam. Richard Rother iz Würtzburga si ga je zamislil nekako takole: v spodnjem levem kotiku grafične miniaturne se lesen konček — upodobljeni hoby — pri polnih jaslih sili z ex librisi. Nad njim pa jih njegova stasita in po gospodinskem tršata lastnica — lovi v pravi pravcati jermas, tako da segajo že do roba in čez. Kako tudi ne bi, saj jih ima, pravijo, v svoji zbirki kakih devet tisoč. To pa, pristavljajo, še niti ni tako veliko v primerjavi s tistim zbiralcem iz Coma, kjer bo prihodnji mednarodni kongres ekslibristov. Le-tisti, da jih ima kakih 80.000!

Tistemu, ki si je ex librisa na škofjeloškem gradu pazljivo ogledal od primerka do primerka, ki je skušal razvozlati njih vsebino in določiti slikarjev in »portretirane« umetniški svet in življenjsko okolje (kaži ex librisa zvezo o dobi in njenih ljudeh, po navadi vidnih osebnosti, povedati s pravo epigramatično ostrino in duhovitostjo veliko, zelo veliko!) — temu številka 80.000 že nekaj pomeni.

Toda pustimo misel, ob kateri bi ugnih človeku zmagljati pred očmi in se za hip posvetimo slovenskemu ex librisu, pri krasnem na razstavi. Med najstarejše sodi ex libris Tomaz Hrena, med najbolj dragocene pa nedvomno knjižno znamenje iz Prešernovega prijateljskega okrona miselnega kroga, čeprav je preprosto, da bi bolj ne moglo biti. V okvirčku brez kakršnega koli okraja piše samo: Lastnik Andrej Smole. In pove, kot bi več povedati ne moglo: da si ga je za skromen pečet svojega zavezanosti literaturi leral človek, ki bi znal ogled.

DAGMAR NOVÁČEK

ZA VNETO ZBIRALKO

Dagmar Nováček iz Kranja ima največjo zbirko ex librisov v Jugoslaviji. Richard Rother iz Würtzburga ji je naredil okusen knjižni znak, ki njeno zbirateljsko vneto odlično predstavi.

plačati tudi bolj paradno grafično izvedbo. J. V. Valvasorju je naredil ex libris A. Trešč. Na tem polju so se vsaj bežno poskušali tudi domala vsi kasnejši slovenski slikarji. Med najvidnejšimi so Santel, Smrekar, Justin, Maleš, Subbi, Kos, Tršar in seveda Jakac. Slednjega je novoustanovljeno društvo imenovalo za svojega prvega častnega člana. Na otvoritvi opisovane razstave so mu nameravali izročiti častno diplomno. Slikarja pa je bolezen zadržala v postelji, zato je v pisnu zapisal, kar je bil hotel povedati:

»Želim tem potom kar največji uspeh tej razstavi in obilo obiska ter pozitivne lepe intimne vrzti grafike, ki s svojo prisotnostjo v knjigi obogati lepo knjigo in knjižnico. Istčasno se moram zelo pristrno zahvaliti za izredno počastitev, ki me mi je naklonili ob tej priliki. Obvezuje me k podrobne grafike.«

Mojstrovim besedam bo gotovo pritrtili vsakdo, kogar bo v času razstave ex librisov zanesla pot v galerijo škofjeloškega gradu. Segava epigramatičnost te miniaturne grafike ga bo osvobodila. In ekslibristična strast ga bo tudi s svoje strani potrdila v prepričanju, da je kultura človeka človekovo samozapolnjevanje. Miniaturno včasih na prvi pogled.

JOSE STROJ

Ljubljana u. Lithographiert v. G. Paik

LJUBLJANA SREDI MINULEGA STOLETJA
Pogled čez Kongresni trg na stanovsko gledališče (danes Filharmonija) in grad

Kranjsko društvo za poljedelstvo in koristno umetnost

Delež kmetijstva v slovenski kulturi

Ob dvestoletnici Kmetijske družbe in organiziranega strokovnega dela

Ze v prvem obdobju industrijske revolucije, razvoja mest, prometa in trgovine se je začelo razkranje fevdalizma in s tem bolj razgibano življenje. Hitro naraščanje prebivalcev v mestih, je zahtevalo boljše preskrbo in dobavo živeža; kmetijstvo je postalo državni problem. V tem času so tudi naravoslovne vede dosegle stopnjo, ki je zahtevala organizirano delo in so zato ustanovili poleg akademij tudi društva (družbe) za poljedelstvo in koristno umetnost. Najstarejše je Society of Improvers in the Knowledge of Agriculture in Scotland (1723); temu sledijo na primer v Bernu (1758), Salzburgu, Leipzigu, Gradcu in Celovcu (1764), Petrogradu in Ljubljani (1767), Trstu, Gorici (1779) in druge.

Na obnem zboru dne 26. oktobra 1767 so ustanovili Kranjsko društvo za poljedelstvo in koristno umetnost v Ljubljani; sorodni je zelo svobodoljubna načela: med družbeniki ne sme biti nobene razlike in društvo mora biti v svojem delovanju popolnoma svobodno. S temi načeli so hoteli premostiti tedanje stanovske razlike med fevdalci, meščanskimi in cerkvenimi predstavniki, znanstveniki in uradniki ter sprostiti društvo vpliva vlade in mu omogočiti popolnoma samostojen in svoboden razvoj.

Društvo je volilo redne, častne in dopisne člane ter je poslovalo kot akademije in druge učne družbe v evropskih deželah. Med člani v prvem obdobju so bili Baltazar Hacquet, Peter Pavel Glavar, Jurij Japelj, Anton Linhart, Blaž Kumerdej, Marko Pohlin, kasneje Ziga Zois, Franc Hladnik, Janez Bleiweis, Jožef Orel ter drugi javni in kulturni delavci tedanjega časa. Leta 1821 je imela družba že 32 rednih in 64 častnih članov.

„Kako bi množili, hranili, in izboljšali življenje...“

Delovni program društva je bil zelo raznovrsten; obsegal je razvoj poljedelstva in umetnosti, razvoj strokovnega šolstva in uporabo teorije pri reševanju praktičnih nalog. Družbeniki so na zborih pretresali znanje in izkušnje posameznikov ter dejali

Zaščita starin v Siriji

Te dni se v Damasku mudi arheološka skupina UNESCO; pripravlja se za reševanje starin in arheoloških najdb na ozemlju, ki bo poplavljen, potem ko bodo zgradili pregrado na Evfratu. V ekipo so štirje francoski arheologi iz pariškega znanstvenega inštituta.

Domači arheologi pa so v zgodovinskem mestu Palmiri odkrili pomemben arheološki spomenik iz rimskih časov. To je rimsko svetlobo, ki so ga v približno 12. stoletju preuredili v džamijo. MAP

nasvete za splošni napredek. Leta 1774 je omogočila trem delovnim članom (B. Hacquetu, J. Gielu in Fr. Muehlbacherju) potovanje po deželi, da bi preiskali, kaj se v deželi nahaja iz živalstva, rastlinstva in rudništva, da bi ugotovili možnosti izkoriščanja naravnih virov ter kako bi se množili, hranili in izboljšali življenje, zraven pa nabirali gradivo za politično zgodovino. Plod tega in drugih potovanj je bilo Hacquetovo delo *Oryctographia Carniolica*, ki je izšlo v štirih zvezkih. Najvažnejše izkušnje drugih članov so tiskali v obliki zbornika *Sammlung nützlicher Unterichte der Agricultur-Gesellschaft in Krain* in tednika *Wöchentliches Kundschaftsblatt*. Več razprav in poročil o raznih vprašanjih so tiskali tudi v slovenskem jeziku, da bi s tem v preprosti besedi razširjali tuja dognanja in boljše izkušnje posameznih članov.

„... umno kmetovanje močno podpira...“

Prva kmetijska šola v Ljubljani (1771 do 1780), na kateri je poučeval Janez Giel, je bila namenjena predvsem slušateljem modroslovja in bogoslovja; kmetijske vede so torej na tej šoli predavali na tedanjem višješolskem nivoju. Ker je družba ustanovila in podpirala tudi prvo obrtno šolo (1769 do 1784), potujočo šolo za predlice (1786), stoličo za zdravilsko in kmetijsko kemijo (1785) in risarsko šolo za obrtnike in umetnike (1785-1787), je tako vplivala na vsa področja ter spodbujala razvoj šolstva, znanosti, kulture in gospodarstva. Francoske vojne in gospodarske težave so na prelomu stoletja zelo ovirale uspešno delovanje družbe, ki je začasno prekinila delo in s tem tudi od nje podpirane šolske ustanove; vendar se je društvo že leta 1804 oz. 1814 obnovila kot Kranjska kmetijska družba. Ko so leta 1810 ustanovili botanični vrt v Ljubljani, je Kranjska kmetijska družba, ki v botaniko zelo ceni, ker umno kmetovanje močno podpira, odstopila 918 sez-njev zemljišča, nato pa še dvakrat za njegovo povečanje 1071 sez-njev. Zemljiške pravice in s tem botanični vrt je družba šele leta 1919 prepustila v last novoustanovljeni univerzi v Ljubljani, sedaj pa vrt upravlja biotehniška fakulteta. Družba je upravljal Kranjski deželni muzej v Ljubljani od ustanovitve leta 1821 in zanj zbirala gradivo do leta 1832, ko ga je prevzelo Muzejsko društvo.

Ze leta 1775 je društvo začelo s poskusnim delom. S tem so omogočili, da je lahko učitelj razlagal slušateljem, kako je treba poskrbeti domačim in tujim rastlinam in kako je prijeti za to ali ono delo. Delovni član društva Peter Pavel Glavar je preskušal na svojem posestvu Lanšpiz na Dolenskem sadro, apno, pepeliko, žveplene spojine in druga sredstva še predno je Justus v Liebig objavil svojo mineralno teorijo o prehrani rastlin! Leta 1822 so pripravili program in poskusno polje z nakupom pristave na Poljanah, v letih 1828 do 1832 pa so na Ljubljanskem barju ustanovili Karolinško in Francosko pristavo. Poslej so delali primerjalne poskuse s posevki poljskih, vrtnih, krmnih in industrijskih rastlin, preskušali so sadne sorte in murve ter ustanovili prvo drevesnico; leta 1848 je družba ustanovila večje število kmetijskih šol, med njimi tudi živilnozdravsko in podkovsko šolo na Poljanah. Konec 19. stoletja so raziskovalno delo v kmetijstvu prevzela

PETER PAVEL GLAVAR (1721-1784)

Mecen, narodni gospodar in začetnik raziskovalnega dela v kmetijstvu na Slovenskem

kmetijsko kemično preskuševališča v Gorici (1869), Mariboru in Celovcu (1892) ter Ljubljani (1898) in Trstu (1899).

Igra za stoletnico

Zelo pomembno je bilo publicistično delovanje Kranjske kmetijske družbe in njenih članov; posebno važne so nekatere knjige in časopisi ter strokovne, družbene in kulturne prireditve iz prvega stoletja (1767-1867). Naj naštejem samo nekatere: Marka Pohlina »Kmetam za potrebo inu pomoč« (1789), Antona Janše »Zhebeloraj« (1782), Urbana Jarmika »Sadje-reja« (1817), Franca Pirca »Kranjski vertnar« (1839) in 1834), Andreja Fleischmana »Uebersicht der Flora Krains« (1846), Matije Vertovca »Vnoredja sa Slovenze« (1844) in »Kmetijska kemija« (1847), »Slovenski vertnar« (1848), Kmetijske in rokodelske Novice (1843-1887) in drugo. Družba (in njen glavni tajnik, kasnejši predsednik Janez Bleiweis), je podpirala Slovensko Matico in Dramatično društvo. Posebno zanimivo je, da je v okviru proslave prve stoletnice Kranjske kmetijske družbe, dne 24. oktobra 1867 Dramatično društvo uprizorilo svojo prvo predstavo, veseloigro »NA MOSTU«. Tako lahko slovensko kmetijstvo s ponosom v tem jubilejnem letu proslavi 200-letnico organiziranega strokovnega in znanstvenega dela s 100-letnico slovenskega gledališča.

PROF. FRANCE ADAMIC

25 let atomske energije

Te dni so na univerzi v Chicagu zabeležili 25-letnico atomske dobe. Trideset znanstvenikov, ki se s tem delom ukvarjajo že 25 let, se je zbralo, da počaste pomembno obletnico. Enrico Fermi, italijanski znanstvenik, ki se je med obema vojnama umaknil iz Italije zaradi nasprotovanja fašizmu, je 2. decembra 1942 objavil podatke o prvem kontroliranem osvojanju

atomske energije, s čimer so zaznamovali začetek atomske dobe.

Zbrane znanstvenike je pozdravil dr. Glenn Seaborg, predsednik komisije za atomsko energijo ZDA. Opozoril je na to, da bodo v manj kot enem desetletju na svetu vsak dan izdelali toliko plutonija, da ga bo dovolj za tone in tone atomskih bomb. To svoje opozorilo je povezal s prizadevanjem, da bi sklenili sporazum o neširjenju atomskega orožja, ki je, kot meni, bistvena pomena za zaupanje in varnost med narodi.

Nobelov nagradenec Seaborg je rekel, da je treba zaradi razvoja atomske fizike poskrbeti za uspešno mednarodno varnost. Plutonijski, ki ga pridobivajo v atomskih reaktorjih, daje ogromne možnosti za uporabo — za dobro in za zlo. Načrti razvoja kažejo, da bodo okrog leta 1980 v svetu vsak dan proizvedli dovolj plutonija za 2400 milijonov kilovatnih ur električne energije, kar zadostuje za tone in tone jedrskega orožja. REUTER

Stoletje zlitin

Kot meni sovjetski tehnolog Jevgenij Savicki, bo sodeč po najnovejših uspehih na tem področju »21. stoletje stoletje zlitine«.

Savicki je poročevalcu agencije Tass pripovedoval o delu sovjetskih

Ob stoletnici slovenske čitalnice v Solkanu

Marcus Antonius Plenciz medicus vindobonensis

„Smešna hipoteza“ slovenskega zdravnika o živem kužilu je bila točna

»Niso kulturni samo oni v Slovenjem Gradcu, Kostanjevci, Kanalu in še kje, ampak tudi mi,« so se oglašili iz Solkana, kjer so letos proslavili stoletnico slovenske čitalnice in izdali ob tej priložnosti tudi dve lepi spominski publikaciji. »Neprestrašene krvi, za svoj dom navdušeni, smo solkanski fantje mi: Slaviani,« je nekdo začel svojo rodoljubno pesem Miroslav Vilhar. A radi se rodoljubni kulturni vnemi Solkanec pridružimo danes tudi mi.

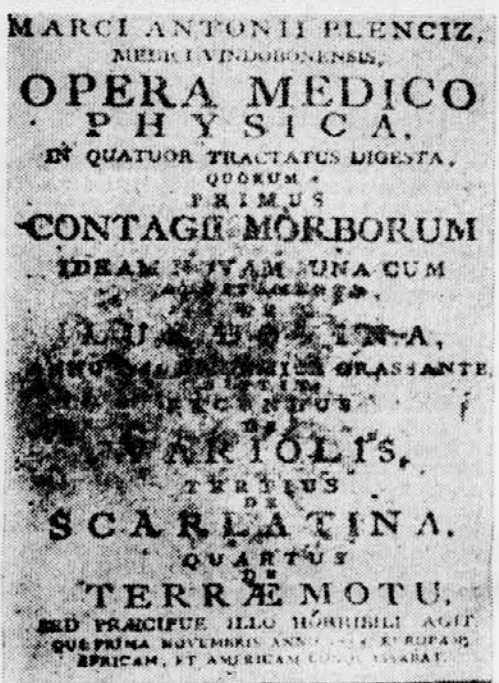
Se posebej pa je prav, da so Solkanec ob stoletnici svoje čitalnice odkrili spominsko ploščo svojemu velikemu rojaku, doktorju medicini, profesorju dunajske univerze in tvorcu novega nauka o »Contagium vivum«, Marku Antonu Plencizu.

Po Plencizu, ki se je leta 1705. rodil v Solkanu in leta 1786 umrl na Dunaju, so Solkanec imenovali že pred časom trg okoli solkanske cerkve, kjer naj bi po nekem izročilu stala nekoč njegova rojstna hiša.

Po vojni se je njegovo ime, ki je medtem že prešlo v anale svetovne medicinske znanosti, že vse pogostje omenjalo tudi v naših strokovnih delih, vendar pravega priznanja ta naš veliki zdravnik doslej še ni dobil. Tudi dela, ki bi v celoti obravnavala Plencijevo življenje in delo, doslej še ni. Brošura, ki sta jo ob letošnjem odkritju spominske plošče pripravila Branko in Ivan Marušič, je zato toliko bolj koristno gradivo o tem slovenskem raziskovalcu s področja medicini.

Plenciz, ki je bil baje doma v hiši, ki so jo, dokler je pred prvo svetovno vojno še stala v Solkanu, imenovali »pri Plenciku«, se je naprej šolal v Gorici, kjer je obiskoval latinske šole, nato pa je študij nadaljeval na Dunaju. Filozofijo in medicino je proučeval tudi na višjem liceju v Padovi. Ko je leta 1733 opravil doktorat na padovski univerzi, se je vrnil na Dunaj in zaprosil za rigorozni izpit. Za izpitni snov je imel pregled bolnika z revmatično mrzlico. Komentiral je tudi Hipokratov aforizem o vplivu letnih časov na razvoj nekaterih bolezni. Plenciz je bil na tej podlagi sprejet v kolegij dunajskih zdravnikov in opravil od leta 1735 dalje na Dunaju zdravniško prakso. — Vendar pa ni bil naveden zdravnik meščanskega in plemiškega Dunaja, ampak se je posvetil znanstvenemu raziskovanju nalezljivih bolezni. Predvsem je zbiral podatke o škrlatiniki, ki je bila takrat najbolj razširjena in najbolj nevarna nalezljiva bolezen, pa o davici, črnih kozah in drugih okužbah. Izsledke svojega dela je prvič objavil leta 1762 v obsejni knjigi v latinščini z naslovom »Opera medicophysica, in quatuor tractatus digesta.« To njegovo znamenito delo, ki ga je že v naslovu samozavestno namenil »Evropi, Afriki in Ameriki«, je obsegalo štiri zvezke s skoraj 1000 stranmi. Dve leti zatem pa je izdal še manjšo razpravo »Dissertation physico economica, seu nova ratio frumentas, v kateri se je lotil na zelo sodoben način vprašanja, kako ohraniti žitarice in stročnice v higieničnem in koristnem stanju. Mož je bil sicer pozneje od cesarice Marije Terezije povzignjen v viteza, na kar so ga sprejeli v plemištvu tudi gorški deželni stanovci. Z znanstvenim delom je Plenciz kljuboval celo starosti in svoje ugotovitve potrjeval tudi kot vsakodnevni zdravnik vse do svoje smrti. Še za časa njegovega življenja je leta 1775 Plencizev traktat o škrlatiniki doživel ponatis v Wasserbergovi knjigi »Opera minora medica et dissertationes«. Leta 1779 pa je isto delo izšlo že v nemškem prevodu v danskem Kjöbenhavnu. Na samem Dunaju je njegovo delo o škrlatiniki doživelo kar štiri izdaje. Kljub vsemu temu pa Plenciz, ki se je pojavil iz malega Solkana kot meteor, hkrati z drugimi znamenitimi začetniki mikro-

biologije, zlasti Italijanom Spalanzanijem in Nizozemcem Leuwenhoekom, v svojem času ni zaslovel toliko, kot bi pričakovali, in tudi njegova odkritja so sorazmerno manj vplivala na razvoj medicini, kot bi lahko. Plenciz namreč svojih genialnih odkritij, ki so nastala na podlagi miselnih analiz, ni tudi eksperimentalno dokazal, sele veliko pozneje, zlasti leta 1913, ko je Plencijevo delo o kužnih klicah utemeljil v posebni razpravi Isidor Fischer, je solkanski rojak premagal staro geslo, češ: da domačin ne more biti prerok, niti v svoji domovini, niti v svojem času. Nasprotno pa so že davno široko priznavali Plencizove klinični opis škrlatinke v medicinski znanosti 18. in 19. stoletja. Seveda pa je tragično, da so njegovi ocenjevalci celo trkali za njim zaostajali. Medicinski zgodovinar K. Sprengel (1828) je v svoji knjigi na primer navajal, da se je v prvi polovici

OPERA MEDICO PHYSICA
Naslovna stran poglavitnega Plencijevega dela o nalezljivih boleznih

18. stoletja z raziskovanjem škrlatinke ukvarjal tudi Marko Plenciz, kateremu so bogate izkušnje s to boleznijo omogočile, da dokaze njeno nalezljivost na daljavo in da pokaže na edene kot sekundarno obolenje, vendar pa ga to ni odvrnilo od postavljanja smešne hipoteze o seminis animatis, ki naj raznasajo okužbo. Danes je nasprotno v sodobni medicinski znanosti in mikrobiologiji Plencizova zanimiva postavka prav zaradi one »smešne hipoteze« o živem kužilu.

»Stvarni vzrok okužbe je verjetno črvičasto kužilo. Toda semensko pcelo črvov je glede na vrste različno, ob nastanku svata je bilo od boga ustvarjeno; ker imajo kužne bolezni svoj izvor in prav zaradi tega se je bolezniki kot rastlinske vrste med seboj razlikujejo, je v stari latinščini izpovedal »discrepantia« in »diversitas« svojo dobo, ki ji je glede na dobo, nikakor ne moremo zameriti, da zanika možnost evolucije živih klic.

BOGDAN POGACNIK

kjer je temperatura 55 stopinj Celzija. Na vsakih 700 m so v tunelu postavili posebne kompresorje, ki črpajo vodo. Skozl tunel bo, potem ko bo zgrajen, teklo 25 ton vode na sekundo. Takšen tunel bi lahko služil tudi za dvosmerni avtomobilski promet, saj znaša njegov polmer 3,70 metra. Nedaleč od vhoda v tunel gradijo pregrado, ki bo omogočila dovolj velik padec za normalno dotekanje vode v jezero.

Tunel nameravajo zgraditi do leta 1970. TASS

Odkrit virus opičje bolezni

Raziskovalcem inštituta za tropske bolezni v Hamburgu se je posrečilo izolirati virus skrivnostne opičje bolezni, zaradi katere je letos umrlo sedem oseb v Marburgu in Frankfurtu. Ta virus, ki v Zahodno Nemčijo zanesla opice iz Ugande, ki jih redno uporabljajo v specializiranih laboratorijih v Marburgu in Frankfurtu za pridobivanje cepiva. Trideset ljudi, ki so zaposleni v teh laboratorijih, je pred nekaj meseci zbolelo zaradi hude infekcije bolezni, ki napada jetra, sedem pa jih je bolezen podlegla.

Virus, imenujejo ga marburg, so odkrili s pomočjo elektronskega mikroskopa, ki povečuje stotisočkrat. Virus spada v skupino, ki se ni kvadrificirana, prenašajo pa jo insekti. Specializirani inštituti po vsem svetu so nekaj mesecev sodelovali z nemškimi raziskovalci in s skupnim delom se jim je posrečilo odkriti patogeni dejavnik v skrivnostni opičji bolezni.

Največji tunel na svetu

V armenski SSR so se lotili edinstvenega gradbenega podviga — gradljo največji tunel, ki je bil kdajkoli zgrajen na svetu in bo štirikrat večji od prometu namenjenega tunela pod Mont Blancom. Gre za 48 km dolg tunel, po katerem bo tekla voda iz reke Arpe v jezero Sevan, ki leži 2000 metrov nad morjem. Doslej so prebili že 10 km tega tunela.

Tunel gradijo v zelo težkih okoliščinah. Graditelji se morajo včasih prebijati skozi zelo trdo skalovje, ki ga je težko predrati tudi najmočnejšim razstrelivom. Ponekod gradijo tunel tudi 1500 m globoko pod zemljo,

Stalni spremljevalec: nasilje

Krutost naša vsakdanja

Nasilje ne bruhna na dan samo na nogometnih tekmah

»Svinja! Dajte ga v špirt! Koliko so ti plačali! Gobec ti bom razbil! Take in podobne psovke je slišati na vsaki nogometni tekmi pri nas in v tujini, le da so v tujini morda nekoliko drugačne. Zadržim sem opazoval lepo oblečenega možakarja, ki je s spuščenim obrazom — spuščenim od jeze — bruhal iz sebe podobne izraze. Pravzaprav sem poslušal cel zbor kakor v kaki grški tragediji. Boginje maskevanja so tako rekoč čakale, da se lotijo sodnika (»Koliko so ti dali?«) in vseh nasprotnih igralcev (»Surovine brez primere!«).

Omenjeni možakar je miren gospod, ki se zelo vladno umika damam, da prve vstopijo v avtobus, in je tudi sicer videti stebber dostojnosti in družbe. Take izraze si privoščil le na nogometnih tekmah. Zakaj?

Množica kakih 150 mladeničev je divjala po ulicah, razbijala avtomobile, vdirla v trgovine in uničevala vse, kar ji je prišlo pod roko. To se je zgodilo po popolnoma mirni nogometni tekmi med angleškim West Ham in Fulham. Najmanj 35 oseb je bilo ranjenih, ko so pristaši Manchester Cityja in Manchester Uniteda uprizorili bitko s steklenicami in vrčki piva pred začetkom tekme. Razjarjena množica je preskočila ograjo, ko je sodnik odzvil konec tekme na igrišču nogometnega kluba Millwall. Tega se je še zavedal. Nekaj sekund pozneje so ga v omedlevici odnesli z igrišča. Zakaj?

Nasilje ne bruhna na dan samo na nogometnih tekmah. Tudi drugod ga je dovolj. Odvija se pred nami na kinematografskih platnih, na televizijskih zaslonih, strmi nam v obraz in zavest iz knjig in ilustriranih revij, dogaja se pred našimi očmi in vsak dan so ga polni stolpci časopisov: Vietnam, Srednji vzhod, demonstracije pred Pentagonom in drugod, vandalizem.

Sociologi skušajo ugotoviti korenine pojave, ki mu pravimo NASILJE.

Vsi soglašajo, da so vzroki raznoliki, skoraj tako raznoliki, kakor so ljudje, a da je pri tem vendarle nujno razlikovati posameznika od množice. Zakaj množica ravna drugače od posameznika in sledi naglunu črede. To, kar posameznika ne gane, lahko spravi množico v bes, da podivja in uniči vse okrog sebe.

Papuanci niso nič drugačni

Papuanci, ki živijo v notranjosti Gvineje, se v kamni dobi, imajo zanimivo navado, da se pred spopadom ali vojno po nekaj ur zadržujejo v najbolj izbranih besedani — pri tem igrajo vloga telesnih delov in zasramovanje nasprotnikov prednikov do sedmega kolena zelo pomembno vlogo. In potem ko se spopadejo — mi je pripovedovala mlada ameriška antropologinja, ki je živeča dve leti v papuanski vasi v džungli na Zahodnem Iriranu — se lepo razidejo. Ne jemljejo ne ujetnikov ne plena ne ozemlja. Prišla je do zaključka, da se tepejo zavoljo čistega veselja ali »sporta«, ker nikakor ni mogla ugotoviti nobene gnotne koristi, ki bi jo imeli od take vojne. Nekoliko dvomeče je dejala, da morda tu tisti ključ do vojne med ljudmi in nasilja nasploh.

Zakaj se Papuanci prepejo, bo ostalo najbrž še dolgo sporno, kakor bo ostalo sporno vprašanje nasilja v naših, bolj civiliziranih krogih. Toda to ne pomeni, da se sociologi ne ubadajo s tem vprašanjem in da ga ne skušajo osveteliti z vseh strani.

In ker prav na nogometnih tekmah prihaja lepo — ali nelepo — do izraza psihologija množice, boste našli tudi med sociologi strastne obiskovalce nogometnih tekem. In kaj ugotavljajo?

Za to, da sledi množica enemu cilju in enotnemu čustvu in da lahko počne nerazumno, otročja in nasilna dejanja, je dovolj dokazov. To spočujta razpoloženje nagajajočih prikačkanj, ki se krepi z ritmičnim skandiranjem. In kar po navadi skandirajo prišči enega in drugega moštra, je oziroma kmalu nalezljivo. Tak način dviganja »temperature« je značilen za primitivne verske obrede, kjer sodelujejo tudi bobni in podobni pripomočki (spet smo pri Papuancih).

Pomembna činitelja za vedenje množice sta primer in nalezljivost oziroma oponašanje. Množica bo v določenih okoliščinah sledila dejanjem posameznikov. Ljudje v množici se vedejo tako, kakor se ne bi nikoli vedli kot posamezniki. Drug pomemben činitelj je ta, da daje množica posamezniku čudovito priložnost, da se znebi osebne odgovornosti, ker postane anonimen. Številčnost ustvarja občutek varnosti, ker si posamezniki nikoli ne bi upali tako izgovarjati oblasti, kakor jo izjavljajo, če so v čredi. V tem pogledu res velja izrek, da je v slogi moč in — korajža.

Istovetenje z nogometnimi junaki

Zanimivo je, da so posamezniki na robu množice dosti manj vneti za kakšno nasilje od posameznikov znotraj množice. To je razumljivo, ker posledice nasilja najprej čuti jo na svoji glavi v obliki policijskih gumijev ali solzilnega plina. Ti po navadi mirujo razgrajajo. Poleg njih so tudi taki, ki množico spodbujajo k nasilju, a so le opazovalci, ki uživajo, če jih kdo drug dobi po glavi.

V poročilu britanske Nogometne zveze za leto 1967-68 med drugim piše: »Ni potrebna posebna jasnovidnost za ugotovitev, da je nasilje na nogometnih igriščih povezano z nasiljem drugod in obratno.« Toda sociologi niso prepričani, da je zmeraj tako. Di-

rektor klinike Uffoulme v Birminghamu tako pravi:

»Nekateri ljudje domnevajo, da so nasilni posamezniki v množici zločinskih ali čustveno neuravnoveseni ljudje, ki se spajajo s izrecnim namenom, da bi kalili mir. Toda za to trditve smo doslej zbrali le malo dokazov. Socialno in psihološko okolje tistih, ki sodelujejo pri množičnem nasilju, smo nezadostno raziskali, toda očitno je, da nekateri razgrajajo prihajajo iz dobrih družin in nimajo nobene zločinske preteklosti. Starši so včasih presenečeni in prepadeni, ko zvedo, da so jim sinove, ki so se prej sicer lepo vedli, zaprli zaradi nasilnih dejanj. Nekaj razgrajavcev verjetno izhaja iz skupine ljudi, ki so v duhovnem pogledu zdoščeni, ali od mladine, ki je razočarana nad svojim poklicem in delom. Svoje delovno življenje so začeli z občutkom, da imajo le malo upanja na uspeh v »družbi izobilja«. Mnogi takih mladeničev se niti ne zaveda v celoti tega občutka neuspeha, skušajo pa praznino nadoknaditi z uspehi svojega nogometnega moštva.«

Isti sociolog poudarja, da je eden izmed pomembnih »mehanizmov«, ki proizvajajo nasilje množice na nogometnih igriščih, istovetenje navijačev s celim moštvom ali posamezniki v njem. Vneti gledalci se strastno odzivajo slehernemu strelu in slehernemu dvoboju za zogo. Pogostokrat gre za prizadetost za lastno moštvo tako daleč, da navijači istovetijo napredovanje ali nazadovanje »ljubljenega« moštva v tigi z osebnimi uspehi ali porazom. Nekateri mladi nogometni navdušenci skušajo posnemati svoje junake. Če se njihov »veznik« rad prepira, ugovarja sodniku ali vede v resnici kot »vezed«, se navzamejo njegovih navad.

Nasilje v družini

Socialni delavci v vseh deželah ugotavljajo primere, ko so starši kruti do otrok ali mož do žene. V Britaniji so se v zadnjem času vzemirili nad čedalje večjim številom primerov krutosti do dojenčkov. Časniki pogostokrat poročajo o neverjetni krutosti, ki ni enkratna, ampak se ponavlja. Včasih žrtve sploh ne prinesejo v bolnišnico, kadar pa jo, se starši izgovarjajo, da je dojenček padel ali se sam kako drugače poškodoval. Zdaj je postala v britanskih bolnišničnih praksah, da v vseh sumljivih primerih otroka pregledajo z rentgenom. Ta pa ugotovi številne podplutbe in poškodbe po telesu od prejšnjega pretepanja.

Nasilje v družini je po svojih vzrokih dosti bolj zapleteno od drugih vrst nasilja. Mar ne velja določena mera nasilja oziroma tepeža kot vzgojno sredstvo? Kje se ne maza vzgoja in začne čista in nepotvorjena krutost?

Za Kitajce, ki menda sploh ne kaznujejo otrok pred sedmimi ali osmimi letom, smo mi na zahodu verjetno barbari. Toda tukaj ne gre za pretepanje kot vzgojno sredstvo, ki po mnenju sociologov ni vzgojiteljev — vsaj nekaterih — ni škodljivo, ampak koristno, če je v »razumnih dozah« in kot

JOCO ŽNIDARŠIČ: OZRI SE V UPANJU

kazen za resnične prestopke. Gre za nasilje v pravem smislu besede.

Psihologi soglašajo, da starši, ki se ne usmiljeno zanašajo nad svojimi otroki, niso uravnoteženi ljudje. Prišli so neuravnoteženi že v zakon. Pogostokrat to niso ljudje, ki so imeli stroge, a pravične očete, temveč ljudje, ki so bili kot otroci brez matere in ljubezni in nege. Najbolj vztrajno in nerazumno nasilnost ugotavljajo pri ljudeh, ki niso nikoli uživali materine ljubezni ali so bili dolgo brez nje. Taki otroci niso samo zagrenjeni, ker ni bila potešena njihova potreba po ljubezni, skrbni in materi, ampak tudi zato, ker se niso nikoli naučili od odrasle osebe običajnih pravil vedenja ne razumevanja za pobude in čustva drugih.

Taki skrajni primeri so razmeroma redki, toda T.C.N. Gibbens, profesor za sodno psihiatrijo na londonski univerzi, ki je med drugim proučil socialno in psihološko okolje vseh tistih, ki so jih leta 1954 v Britaniji obsodili na zapor zaradi krutosti do otrok, pravi: »Pomanjkanje stikov z materjo ali očetom v otroških letih je bilo dosti bolj značilno za take ljudi kakor morebiti ni tepeži, ki so jih bili deležni v otroški dobi.«

Nasilje nad živalmi

V zadnjem času so se sovjetska oblastva z vzgojitelji in tiskom vred zelo vzemirila nad čedalje pogostejšimi primeri brezumnega nasilja nad živalmi. Tisk piše o pra-

vih pogromih, ki so jih ponekod uprizorili na pse in mačke. Tako so v nekem mestecu postreljali vse pse in mačke, ki so jih našli na ulici — pred očmi prestrašenih otrok in mater — s pretezo, da so psi in mačke nevarni otrokom in da širijo bolezn! Dogažalo se je celo to, da je mlada prihajala v hišo in nasilno jemala pse in mačke iz stanovanj, pogostokrat med prestrašenim jokom otrok, ki niso hoteli zrvovati svojih ljubljencev.

Casopis »Izvestija« piše o več posameznih primerih krutosti do živali, toda tudi drugi listi so o tem pisali. Prav neverjeten je primer nekega učitelja, ki je prisilil učence, da so uletega psa tolkli po glavi in ga potem živega zakopali. To je storil zato, da bi učence »utrdil« — je pozneje pojasnil. Listi poročajo tudi o drugih »neverjetnih« zgodbah, kakor na primer o občinskih možeh, ki so dali po vsem mestu in okolici postreljati vse vrabce. Najbolj pretresljiva pa je zgodba o mladem dvajsetletnem morilcu, ki je naravnost obdolžil očeta, da ga je »vzgojil za morilca. Kot otroka ga je silil, da je trpinčil in pobijal mačke in pse. Nekoga dne se je razločel med živalmi in človekom pri njem zabrisal. Postal je morilec.

Prav na to okoliščino opozarja neki sovjetski vzgojitelj, ki pravi, da ni najbolj tragično to, kar ljudje počnejo z živalmi — čeprav je tudi to važno — ampak kaj počne sami sobi, ko tako ravna. Iz splošnega preplaha, ki ga je v Sovjetski zvezi povzročil ta pojav, je mogoče sklepati, da mislijo oblastva nekaj ukreniti v tem pogledu.

Nasilje in množična občila

Starši in vzgojitelji se na splošno pritožujejo, da sredstva za množično obveščanje — radio, televizija, film in tisk posredujejo ljudem preveč nasilja, kar kvarno vpliva predvsem na mladino. Ljudje, ki se poklicno ukvarjajo s temi vprašanji, se v glavnem delijo v dve skupini, v tiste, ki menijo, da nasilje na televizijskem zaslonu ali filmskem platnu nima posebno velikega vpliva na mladino, čim dlje to traja. Po njegovem mnenju nasilje, ki ga posredujejo množična občila, prispeva k vsem mogočim motnjam pri otrokih.

Seveda je največje in najbolj strahno nasilje — vojna. To je uzakonjeno nasilje, ki bolj škoduje ljudem kot vsa množična občila hkrati. Ali sodijo prizori o strahotah vietnamske vojne med »prepovedane« nasilja na televiziji in na filmskem platnu. Nikakor ne, saj nas opozarjajo na to strahoto, hkrati pa vzbujajo v nas odpor in silijo k protestu. Tako prikazovanje nasilja je celo koristno — skoraj po splošnem mnenju.

Toda če je tako — pravijo nekateri ljudje — čemu trditi, da so množična občila glavni krivci ali vsaj eden izmed glavnih krivcev za pohujšanje. Navsezadnje je nasilje povsod okrog nas in množična občila si ga ne izmišljajo, pač pa samo odseva- vsaj naš svet, kakršen je v resnici. Tako si vsaj utegne misliti poprečni televizijski gledalec, ki se je v toploti zakurjeni sobi v copatah usedel v naslonjač in gleda, kako se iz trebuha ameriškega B-52 usipa na to ne bomb na komunističnega »sovražnika svobode in zahodne demokracije« — vietnamsko ljudstvo.

BOZIDAR PAHOR

Orlov za štiristo tisoč

Popotovanje med diamanti

Razstava v Moskvi, ob kateri obiskovalcem zastaja di

OD NAŠEGA MOSKOVSKEGA DOPISNIKA

ne sodi k ogledu; v sami predsobi pa so obiskovalcem na voljo copati, ki si jih je treba natakniti čez čevlje. Vsako skupino spremlja vodil in vsaki skupini je na voljo natanko petdeset minut.

Vhod v razstveni prostor se odpira s pritiskom na kdove kakšen skrivnostni gumb in pred obiskovalcem zastaja polmračni prostor. Ta prvi vtis pa se, ko človeka prekorjač prag, brž spremeni: videti je, da so arhitekti in aranžerji naredili prav vse, da bi bili optični učinki kar najugodnejši.

Obe dvorani, ki po vsej priliki nista večji od stopdeset kvadratnih metrov, sta opaženi z gladkim temnim lesom in edini vir svetlobe v tem elegantno umirjenem ozračju so vitrine v stenah; diskretno osvetljene z notranje strani žarijo brušeni in surovi diamanti z lučjo, vredno po sto milijonov rubljev in še kaj čez.

Presenečenje iz Jakutije

Prvi od obeh razstavnih prostorov je namenjen sovjetskim diamantom, kot pove vadi. V nasprotju s potrošniškim pogledom na svet diamant ni samo okras, marveč tudi industrijski pripomoček. Kar zadeva sovjetske briljante, velja še posebej poudariti, da so pravzaprav stranski produkt potrebe industrije: poglavitni namen kopanja diamantov v Sovjetski zvezi je pridobivanje industrijskih diamantov, ki jih je dežele dolga desetletja uvažala po precej zabeljnih svetovnih cenah (med 30 do 40 dolarjev za karat). Jakutski diamanti, s katerimi se je danes spoznal že ves svet, so bili sredi minulega desetletja precejšnje presenečenje za geologe v SZ in po svetu: veljajo je namreč mnenje, da so najdišča diamantov po svetu omejena in da SZ ni med tistimi območji sveta, kjer bi utegnili najti.

V začetku minulega desetletja pa je skušina sovjetskih geologov ugotovila, da je

geološka struktura zemlje v Jakutiji identična z geološko strukturo diamantnih polj v Južnoafriški uniji: tako na jugu Afrike kot tudi v Jakutiji so našli ogromne jaskše, skozi katere je v davnih geoloških dobah prodrla na površje zemlje razgata magma. In prav v takšnih jaskših so doslej po svetu našli diamante.

Kljub mnogim nasprotnim mnenjem so geologi nadaljevali raziskave in trma se je izplačala: leta 1954 so v Jakutiji drugega za drugim odkrivali najdišča, katerih imena so danes v svetu diamantov že pojmi — Mirnij, Udaču, Bolšoj in druga.

Proces pridobivanja in obdelave diamantov je pridanost v SZ še povsem zaključen. Iz rafinerije — zemeljsko maso najprej grobo prečistijo, nato pa minerale spustijo po posebnih vodnih filtrih, kjer se diamanti loči od ostalih mineralov, ker je nemagnetni, tešak ter se lepi na masno površino — gredo diamanti po vrstnem vrstnem, kjer jih strokovnjaki pregledajo in klasificirajo glede na čistost in brezbarvnost ter glede na težo. Okoli 64% diamantov je nizke kvalitete: v vitrinah se od ostalih, čistejših, razlikujejo po sivkastem tonu.

Preostale, čiste, dobi zdaj že svetovno znana Smolenska julevinska tovarna, ki jih obreže in obrusi. Smolenska tovarna je zrasla tako rekoč iz nič, kajti obdelovanje diamantov ne terja kaj prida strojev, marveč predvsem znanja in spretnosti. Po vsej priliki so to že doslej, kajti prav Smolenska tovarna je eden od velikih trgovcev, ki na svetovnem trgu prodajajo obdelane briljante. Za razstavo v Oružjni palači pa je Smolenska tovarna opremila eno od lešketajočih vitrin: na prostoru 200 krat 50 centimetrov je nasutih za okoli 4000 karatov diamantov v vrednosti dva in pol milijona rubljev.

Kronski dragulji

Manjša od obeh soban diamantnega fonda je posvečena zgodovini, carskim drag-

tinam — oziroma tistega, kar je od njih ostalo. Že Peter Veliki jih je s posebnim ukazom krstil za državne regale ter zapovedal, da ne smejo v zasebno razpolaganje posameznih vladarskih osebnosti, marveč jih je moč iz zakladnice vzeti le ob posebnih slovesnih priložnostih. Romanovi, do revolucije po milosti božji vladarji Rusije, tega ukaza niso spoštovali. Precej dragocnosti se je skozi stoletja porazgubilo, ko so jih vladarji in vladarke podarjali svojim favoritom: še v tem stoletju, leta 1906, je šla po zlu kolekcija diamantov, ki so jo razprodali na dražbi. Revolucionarna oblast je imela do zakladnice drugačen odnos: Lenin je leta 1922 ukazal ustanoviti Gohran, državno zakladnico, katere naloga je bila varovati in obvarovati te specifične dokumente ruske zgodovine.

Carski nakit je v vitrinah razporejen po zgodovinskih dobah in njihovih stilskih posebnostih. Za prvo polovico 18. stoletja značilna kamna sta briljant in safir v nestimetričnem rokokokojskem okvirju; draguljarji so radi posnemali naravo in v zakladnici sta dva diamantna šopka in nakit, ki naj bi — upravičeno — veljal za posnetek slapa. Povsem drugačna je druga polovica 18. stoletja: klasicizem je tudi pri juvelirjih strogil. Velja pravilnost, simetričnost, najbolj priljubljen je seveda najdražji — diamant.

Nekaj vitrin je posvečenih državnim regalom: kroni s pet tisoč briljanti, razdeljenih na levo in desno polovico, med njima pa pas iz hrastovih listov. Tu je tudi žezlo ter jabolko s celjonskim safirom. Medtem ko je krona znamenita zaradi 400 karatnega rubina, je na jabolku eden od največjih in najlepših safirjev na svetu.

Sampiona tega blebska pa sta vsekakor diamanta Orlov in Sah. Za prvega — ima 189 karatov — pravi legenda, da ni unikata: skupaj z izgubljenim dvojčkom naj bi bil vdelan v očesne votline starodavnega indijskega božanstva. V carsko hišo naj bi prišel čez Nadir-šaha, dalje nekega armenakega trgovca in amsterdamskega bankirja, od

katerih ga je za 400.000 rubljev odkupil ljubimec Katarine II. knez Orlov in ga podaril svoji kronani ljubezni. Diamant Sah je otrok juvelirne umetnosti prve polovice 19. stoletja, za katero je značilno, da postavljajo diamant v osrednje, tako da se izrazito odbija od ozadja. Večina nakita je bila izdelana na tujem, nekaj pa tudi v Rusiji; umetniki pa so bili tudi v tem drugem primeru tuji, Francozi in Švitarji, tako da je sovjetska diamantna industrija v minulem desetletju resnično začela vsa znova.

Valentina in Mefisto

»Vsi ti dragulji.« pojasni vodil, »so brazilskega ali indijskega porekla.« Mimo teh ima zakladnica še nekaj eksemplarjev, pridobljenih v zadnjih desetih letih. Prav te dni so v Moskvo povabili Marijo Konjenkino, ki je pred leti našla doslej največji jakutski, diamant. Tešak je 106 karatov, imenovali pa so ga kar po najditelji — Marija. Nasploh velja načelo, da so diamanti izpod dvajset karatov »potrošno blago«. Večje in težje pa odberejo za industrijsko rabo. Tujec bo temu do kraja verjel bržkone šele takrat, ko bodo na meji prenehali registrirati zlate predmete s poročnimi prstani vred.

Poseben oddelk je »posvečen samorodkam. Med njimi je velik trikot, kepa zlata, ki tehta 36 kilogramov, nekaj manjših kep zlata, s katerimi se je narava polgala in jim dala obliko zajčja ali Memistoflesa, kepa platine, ki tehta sedem kilogramov in tako naprej. Vodil ob tem ne pozabi povedati, da je zlato v SZ postalo kovina, se pravi surovina za industrijsko rabo. Tujec bo temu do kraja verjel bržkone šele takrat, ko bodo na meji prenehali registrirati zlate predmete s poročnimi prstani vred.

Ogled razstave je po svoje privilegij. Ni namreč stalna: vodil sicer ne ve povedati, koliko časa bo odprta, vsekakor pa je mnenja, da ne več kot leto dni.

MARJAN SEDMAK

Spomin iz Kalifornije

Kako sem lovil pumo

Gost in „ujetnik“ na ranchu Blue Jay

Deževje, nenavadno za južno Kalifornijo, se je po nekaj dnevih le uselilo in nebo je spet postalo tiho sinje kalifornijsko nebo, pod katerimi uspevajo pomaranče in drugo južno sadje. Narava je čez noč ozelenela, dvignila se je trava, ki jo je prej morila nezmožna sončna pripeka.

Televizijska poročila so bila še vedno posvečena škodi, ki jo je povzročila voda, dež, kot ga imamo pri nas vsakih nekaj dni. Mnogo ljudi je ostalo brez strehe, hudoourniki so z lahkoto odnesli lesene hiše, grajene po kanjonih, marsikje je voda preplavila avtoceste, prihajalo je do zastojev in brezglavih zmed.

Ker sem prevneto zatrljeval, da nekaj dežja ne škodi, posebno ne tako puščavski pokrajini kot je Kalifornija, so me v šali obdoličili da sem prinesel s seboj »rain machine«, stroj za dež.

Se zanimiva ugotovitev: na ranchu ni bilo niti enega dežnika.

Počena cev in čudni sledovi

Položaj na ranchu se je le počasi normaliziral, traktorji in buldožerji so rili spodaj po konjonu in čistili izhod, tovarnjaki pa so material odvažali ven v puščino. Ugotovili so, da množične utopitve ovc ni zakrivila samo hudourniška voda, ampak da je zgoraj, višje v soteski, razgledna cev, po kateri so z vodo oskrbovali raketno oporišče na drugem hribu. Deževje je le sprožilo zemeljski plaz, težki skalni bloki pa so na cevi opravili svoje. Gostitelj, ugleden businessman, ki je mel roke, saj bo v tem primeru dobil odškodnino za vso škodo.

Poginule ovce, ki so jih odkopali buldožerji, smo zlagali eno ob drugo, da bi si jih ogledala komisija, ki bo ocenjevala škodo. Ker te komisije ni bilo od nikoder, je zaradi vročine začelo nezmožno smrdeti in vsakdo, ki je šel mimo žalostnega kraja, si je zatislil nos že vsaj sto metrov prej.

Neko jutro je prišel Mehikanec Ali ves zadnhan do poslopja Blue Jay Rancha pravit, da so trupla ovc razvečena po vsem kanjonu. Prizor, ki se je odpiral očem, je bil več kot gnusen in krepko je bilo treba požirati želodec, ko smo spravljali mirhovino na prejšnje mesto.

Sprva so delavci sklepali, da so se po noci gostili sestradani kojitovi, saj je bilo v

mehkih tleh vtisnjenih mnogo pasjim podobnih sledov. Poleg pa so odkrili tudi mnogo večje sledove, sledove krvoločne kraljice ameriških zveri pume ali kuguarja. Pripovedovali so, da so že večkrat videli orjaško mačko na obronkih bližnjih hribov, ko se je razgledovala po nižinah in takoj nato spet izginila, ko da bi se v zemljo vdrla.

Na svojo srečo sem videl to zverino le za debelimi rešetkami v živalskem vrtu, dolgo po mojem ponesrečenem lovu. »Ljubka mucka« v rjavorumenem kožuhu je dolga skoraj dva metra, njen pogled pa spominja na popevko »Mali vravec v očeh«, le da iz teh oči ne gleda samo en vravec, ampak vsa to. Kot bi hotela reči: »Le počakaj, če ne bi bilo teh železnih palic med nama...«

Traperji, ki so se na svojih osvajanjih — še divjeja — zahodali srevavali s to zverjo, zatrljevali v svojih spominih, da mačka z lahkoto ukroti odraslega grizlija in mu pregrizne vrat, da z enim udarcem šape po bje odraslega bika v čredi, če je to potrebno, sicer pa je premetena in rajši zadavi tele, ki se oddalji od črede.

Star slovenski izseljenec, ki je na začetku stoletja delal v gorskih rudnikih zlata v Coloradu, mi je pripovedoval, da je puma raztrgala njihovega ekonoma, ko se je ta z otovorjenimi mulami vračal iz doline. Raztrgala je le človeka, preplašene mule pa so naslednje dni polovili v okolici. Ko so potem napravili pogon na zverino s psi, ki so jo spravili na drevo, je le padla pod dobro merjenim strelom. Pri odiranju so našli brazgotino od strelne rane, že staro, a vendar se je hotela mačka se masčevati nad človekom, dvonožnim bitjem, ki jo je pred mnogimi leti obstrelil.

Torej pume, kuguarji, ali (kot jih imenujejo) gorski levi, nikakor niso koristne.

Še konj se je smejal

Takrat teh stvari se nisem vedel, niti nisem pume še nikoli videl. Takoj se mi je porodila misel, da jo bi spravil s sveta, saj je to na privatnem zemljišču dovoljeno.

Minilo je še nekaj dni, ko se je mačkina predznost z ovcami ponovila. Ker sem takrat delal v predmestju Los Angelesa, sem

ves dan nestrno pričakoval večera, ko se bom vrnil na ranch. Novica o Jugoslovanu, ki se je odločil hladnokrvno umoriti pumo, se je že prej razvedela po okolici. Oddaljena sosedja se je nekega dne pripeljala v moji odsotnosti na obisk, da bi videla dve čudo sveta, pravega Jugoslavana z balkanskega polotoka. »Seveda«, je zatrljevala gostitelju, »ti ne veš, tam v Jugoslaviji ljudje živijo bolj zdravo kot mi. Civilizacija jih še ni pokvarila. Ne pijejo, ne kadijo (ob teh izjavah se je mr. Ben le hahljaj), zato so veliki in miščasti.« Na mojo srečo se sosedino mnenje o Jugoslovanih ni spremenilo, saj me ni nikoli videla, ker sem se kmalu po nesrečnem lovu preselil za stalno v mesto.

Kuguar je bil v odsotnosti obsojen na smrt.

Težko pričakovani večer je le napočil. Na zahodu je nebo rdečelo žarelo, na vzhodu je že dobivalo kovinske modre barve. Prizigale so se zvezde. Sonce je nadomestila luna, ki je rasla izza obronka bližnjega hriba, velika rdeča luna, kot bi se hlebec sira kobacal na vrh grebena. Ista luna kot pri nas pa vendar drugačna, rdeča in blizu, da bi jo lahko prijel z roko.

Puška, revolver, nož in seveda precej strahu me je spremljalo na poti navzdol proti kanjonu. Konj je zahrzal za ograjo, kot bi se zasmelja čudnemu lovcu. Je že tu, sem prestrašen odskočil, konj pa se je sam pri sebi smejal verjetno še bolj.

Rogovila v močnem drevesu je dajala se kar udobno zavetišče, le znak, ki je prihajal od mirnovišča, je bil neznošen. Čakal sem, postajal nervozen, nestrpeten sem pogledal revolver in puško, če sta nabita, čeprav sem bil o tem trdno prepričan. Kapsli so se zasvetili, kot bi hoteli reči: mi smo pripravljeni, kam nas boš poslal.

V vsakem grmu je tičala puma, orjaške mačke so se plazile že po drevju. Treba je bilo le malo bolj odpreti oči in pume so se spreminjale v veje, store, grmovje...

Za bližnjim grčem je zagrmelo in vse nebo je zažarelo v rdeči svetlobi. Že spet so preizkušali rakete in mi plašili lovski plen.

Kazalci so se pomaknili proti enajsti uri, ko je spodaj v grmovju nekaj zasumelo. Torej je mucka le prišla. Zrelo cevi se je obrnilo v grm. Zdalej bo, kar bo. Glavo mi bodo nagacili, koza bo krasila steno nad posteljo v Ljubljani in vsi listi bodo pisali o Jugoslovanu, ki je ustrelil pumo.

Moj varuh Ali

Zašumelo je močnejše, v tistem hipu je tudi puška veselo poskočila, kot če spustiš pisa z verige za zajem. Kaj bo, če ni mrtva, je bila prva misel. Vsek hip se lahko pa žene rjavorumenca puščica iz grma in me sname z veje, puška pa je kruto prazna. Spomnil sem se revolverja, ki je še isti hip zabesval, nekajkrat zapovrstjo.

Spodaj pa nič, vse tiho, le strelji so mi še doneli v ušesih. Vrag naj vzame pumo, da bi bil zdajle na varnem v postelji. Ta misel je navdihnila brezglavo dejanje, skok z drevesa in divji tek proti hiši. Nikakih skokov ni bilo slišati za hrbtom, torej jo bom verjetno še odnesel. Vrata so bila na sredjo odprta, sicer bi se morala odpreti na silo. Ker so slišali strel, so kakoli: »No, kaj je, si jo?« Ne vem, nisem pogledal, ker me je bilo strah. »Bomo pogledali jutri, ko bo svetlo, če jo nisi dobro, je nevarna in bi gotovo napadla; če pa je mrtva, bo počakala do jutri.«

Noč je minila skoraj brez spanja, krajšalo jo je zateglo zaviljanje iz puščine, nočno prepevanje sestradanih kojitov, ki smo ga bili že navajeni.

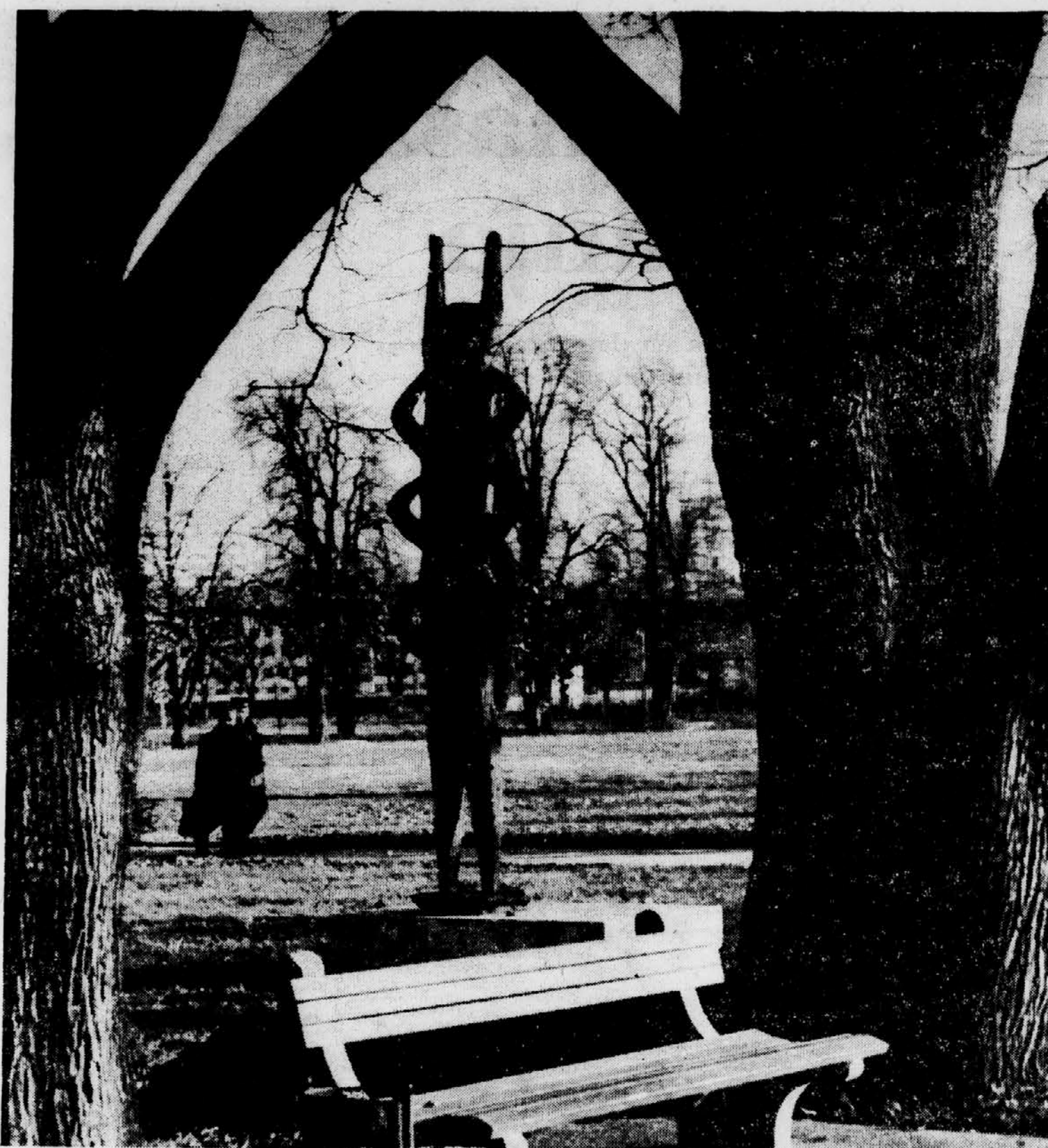
Ko se je zdanilo smo že stikali za mrtvo mačko, toda tam, kjer naj bi ležala, ni bilo ne krvi, ne ničesar. Spodaj v kanjonu smo srečali Mehikanca Alla, ki se je skrivnostno smejal. »Ampak tečeš pa dobro,« je dejal, ko sva ostala sama. Takoj sem zamislil kakšno lumparjjo mi je pripravil. »Ne, nisem se mislil norčevati iz tebe, sunko, ampak ker pumo poznam, sem vedel, da bi jo s tistim pihalnikom komaj opral, potem pa je, saj veš, samo še pogreb. Šel sem na rob kanjona s svojo puško, da bi ti pomagal, če bi bilo treba.«

Gledal sem v njegov okrogli, dobrodušni obraz in na njem ni bilo niti sledu posmeha. »Res sem ti že marsikdaj zagodel, ampak tu je šlo zares,« je še dejal, »verjemite, My dear Ali, sem mi dejal zaupno, pa je bila res puma?« »Bila, ampak tvoj strah je preždal streljač.«

Ko sem sedel v hiši, je zazvonil telefon. »Sosedja sprašuje, če si ustrelil pumo,« je dejal Ben, »ali ji boš kaj sporočil?«

All mi je pomežiknil in takoj se mi je posvetilo. Če ži jaz nisem dobil pume, naj vsaj sosedja živi v prepričanju, da so Jugoslovani veliki in miščasti, ker ne kadijo in ne pijejo. Vzel sem slušalko, zbral ves bas in zarjovel: »Ou nou, maj lejdi.«

Odgovoril mi je le bučen Allov krikot. JANEZ ZRNEC

SIME LETINIC — TIVOLSKI PORTAL

Iz Muljave v Stockholm (in nazaj)

V Švejkovi deželi

Študentovski avtostop po Evropi

Praga — Flek in Švejk! Če nisi šel v Fleka in Švejka, potem nisi bil v Pragi.

Kaj je Flek? Lokal, kjer se zbirajo in nacejajo turisti, lokal, kjer točijo samo svetlo pivo, in kjer se lahko pivo naroči kar v škuflu, kot je to naredil neki zahodni Nemec, potem pa je iz škufla pil tako kot vol iz korita in se nato zvalil po tleh. In kaj je Švejk? Lokal, kjer piješ samo temno pivo, stene pa so poslikane z dogodki velikega vojaka Švejka. Sicer je pa tako in tako v tem lokalni precej Švejkov, s trebusčki, plešastimi glavami, širokimi hlačami. Na sredjo sobe se postavijo in se s trebusči drug z drugega zaletavajo; zmaga tisti, ki se je svojemu nasprotniku tako močno v trebus zalezel, da je leta odnehal ali pa telebnil po tleh.

To je ena skupina, ki se na ta način večkrat zabava, mi je pojasnila natakarka. »Piva pa popijejo tudi po 20 litrov naenkrat.«

V nedeljo sem si spet Hradčane ogledoval. V zvniku cerkve sv. Vida sem slišal neko simpatično gospodino, ki se je hudobila na svojo mlajšo sestro — kar po slovenski! Pa nisem imel korajža, da bi jo še jaz po slovensko ogovoril, ker sem imel zraven Milado. Potem sem iz turna v podzemlje zlezal, kjer so češki kralji pokopani, in tam notri nekemu moškemu rekli: »Pardon, prosim,« ker sem se v njega zaletel, on pa: »Nič hudega.« In ko sem spet prišel v cerkev, sem slišal neke Stajerce, ki so ho-

teli bitko na Beli gori kar v 13. stoletje postaviti, čeprav je bila šele v začetku 16. st.

In sploh sem na vsakem drugem koraku srečal Slovence, Novosadčana, Subotičana, Osječana!

Popoldne sem šel na stari rotovž gledat, koliko je ura, in vzel slovo od dvanajstih apostolov. Spet sem poslušal zgodbo o graditelju ure, ki so ga potem, ko jo je naredil, hoteli osepiti, da ne bi še v drugih mestih take umetnine postavili. Pa je bil možakar zvit in je rekel, da mora še nekaj popraviti in ko so ga v stolp spustili, ure ni popravil, ampak zanašale polomili. In šele, ko so mu objubili, da ga ne bodo osepili, je uro spet v tek spravil. Ta ura je res lepa, vse kar drugega, kot tista moja Aretta.

Drugi dan, to je bilo v ponedeljek 14. avgusta, sem vzel slovo od Prage in se z lino 2 popeljal čez celo mesto. Stal sem približno dve uri na cesti v Brno in bi verjetno še stal, če se ne bi neka Češkinja k meni postavila in me spravila najprej do Kutne hore, kjer mi je pokazala največjo, predvsem pa eno izmed najlepših gotičskih cerkva v Evropi. Njene dimenzije so res veličastne in kar verjeti nisem mogel, ko je vodnik rekel, da so kamnite skulpture visoke kar štiri metre in da je od tal do najvišje točke na stropu kar 33 metrov!

Iz Kutne gore do Časlava sva se potem peljala s tovornjakom s prikolico, ki je bil nabit z granitnimi kockami in je šest-odstotni klanec — kar precej dolg — zvozil z direktno. Sploh nisem šel v Nemčijo, nisem doživel boljših in tudi tako dobrih ne.

V Brno sem se pripeljal z motorjem Jawo. S čelado na glavi — tiščala me je kot sam hudir — sem zavzel Brno. Zvečer sem v hotelu »Družba« na Leninovi cesti videl izbeženo jugoslovansko zastavo. Drugi dan sem v mestu marsikaj videl, med drugim tudi grad, v njem pa slike s podpisom: jugoslovanski prostovoljci v španski državljanski vojni. In ko sem vso stvar še malo bolj natančno pogledal, se mi je začelo, da sem si z enim izmed ljudi na slikah presneto blizu. Ko sem doma potem vse stare slike zbral, sem bil že kar prepričan. Na sliki je bil namreč moj stric, ki se je v Španiji boril proti Franco in je potem 42. leta nekje v dolenskih gozdovih oblezel.

Nasproti čisto novega modernega gledališča sem pa videl zelo velik spomenik srednjeevropskega parka, na katerem je pisalo z velikimi črkami: Naj živi veliki maršal Sovjetske zveze Stalin! No, sem si mislil, nimajo samo Albanci Stalinovega spomenika, Moravci ga imajo tudi.

Na mojem nadaljnjem popotovanju po mestu sem našel na veliko cerkva in vse so bile nabite z živimi elementi človeške družbe. Ena izmed cerkev je bila tako nabita, da so ljudje na cesti stali in presneto gledali, da je lahko tramvaj peljal.

Pomislim, kaj za vrage, da se danes vse bogu priporoča, in se spominim: veliki šmarni! Priznam torej, glej no, kdo bi si mislil... Tako kot pri nas na Muljavi... Spomnil sem se na dom in na to, koliko časa sem žil v »sestici«, in pa na vse tisto, kar je zvezano z našo eksistenco pod kmečko firmo.

Pa nisem dolgo na to mislil, kajti iz premišljevanja me je prebudil glas ljubljansk:

»Kupite dinarje?«
»Ne, vzamem jih pa«, odgovori glas dolenski.

»Ooo!«, se čudijo ljudje iz fička.

Na postaji sem srečal dva Mariborčana, ki sta se v Krakov odpravljala.

»Samo pogledat greva, zvečer sva že nazaj, ker greva nato v Prago in čez Katowice v Varšavo,« sta dejala in sedla v Austin Morrisa. Jaz pa se s predaj postavim, pa le dvignem in rečem: »V Krakov prosim!« Zasmejala sta se, me v hotel odpeljala, da sem potni list vzel, in šli smo.

Olomuc, Ostrava in — carina.

»Pa ste to vi?« vpraša tovariš carinik mojega slovenskega sobrata.

»Menda, kdo pa drug?« zatrdi mariborski bratrance.

»Ne verjamem!«, odkima uniforma. »Kje pa imate na sliki brado?«

»Brada mi je že potem zrastle, slika je bila namreč narejena že pred enim letom!« mu je odgovoril.

»Zal nam je, ne moremo vas spustiti na Poljsko. Ne vemo, če so dokumenti res vaši.«

»Vrag naj vas pocitral!« se hudeje mariborska brada in po krajšem posvetu smo prišli do zaključka: Če brada ostane, kdo lahko jamči, da bo njen lastnik kdaj koli vzel Poljsko? Torej: kocene naj ostanejo na Češkem, lastnik pa naj gre naprej.

Frizerija je bila kar na carini in čez četrto uro smo se že tresli po poljskih luknjah.

V Krakovu pa smo se počutili kot be-raci, oziroma kot tisti skupaj, ki je na zlatu sedel, pa od gladi umrl. Imeli smo dovolj denarja s seboj, hodili pa smo lačni po mestu in razglednice so bile za nas predrag... le poslušajte!

Prišlo se je z juho v hotelu. Zlato sem tretjič v krožnik namočil, ko se za menoj postavi mož postavil in vpraša:

»Imate denar? Pokažemo mu zlot, da bo vedel, da Jugoslovani ne hodimo okrog brez denarja!«

»Ne, pokažite mi potrdilo!« veli. Kakšno potrdilo? Hopla, sedaj mi je pa v glavo padlo. Poleg tega pa mi je padlo v glavo še nekaj — namreč, da bomo zelo slabo opravili, ker je bil list papirja, ki ga dobim na carini in na katerega vpišemo, koliko poljske valute prinesem čez mejo — popolnoma prazen! Tudi hrbtina stran z rubriko, v katero vpišemo banke in menjalnice, kaj ste zamenjali, je bila prazna... Pomolimo mu torej ta »secelca« pod nos, on pa reče:

»Vi nimate denarja. Tu piše, da ste brez denarja. Kosila ne boste mogli plačati, zato vas lepo prosim, da odidete!«

In pustili smo kosilo v hotelu in s praznimi želodci odšli ven. Zavili smo v kioski, da bi kupili razglednico, pa je takoj pristopil neki civilist in dejal prodajalki, da nimamo denarja, torej ne moremo nič kupiti...

Kaj bi: mahnilo smo jo nazaj na Češko.

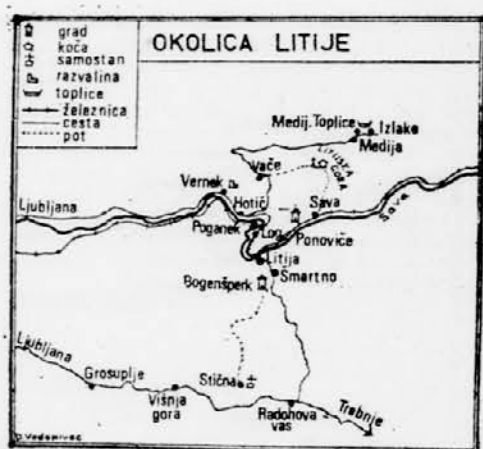
ILIJA BREGAR

Prihodnjič: Proti Dunaju

Izlet tedna

Mala Vipava

Turistini napotki

Včasih je bila Litija pomembno pristaniško mesto, saj je šel po Savi doberšen del prometa na Hrvaško in nazaj, ko pa se je v Zasavju razvil prometništvo, je Sava nosila proti Ljubljani tudi s premoženim nalozene čolne. Čolnarstva danes ni več, na tisti čase spominjajo le v skalo videnes poti ob Savi, po katerih so konji in težaki vlekli čolne proti toku.

Nad Litijo je bil nekoli tudi svinčev rudnik, zraven pa topolnice. Protireformacija je uničila rudarstvo, ko je pregleda večno rudarjev, ki so bili protestantske vere. Rudnik je bil še nekajkrat odprt in končno opuščen po prvi svetovni vojni.

Gospodarska moč današnje Litije je predelava, ki ima začetek že v prejšnjem stoletju.

Poleg slikovite okolice je prinesel Litiji sloves tudi vsakoletni pustni karneval, ki ga prireja TD.

Krenimo na sever, proti Hotiču, le pet kilometrov je do tja, preko polotočka v ok-

luku Save. Ta košček sveta, bogat s prirodnimi lepotami, Mala Vipava imenovan, se ponša tudi s svojevrstno, za okolico razmeroma milo klimo. Pot nas pelje mimo nekje sv. Jurija, k se dviga na desnem brega reke in izvirja še iz starih viteških časov.

Na naslednjem savskem ovinku stoji na pomolu grad Poganeč (tudi Posonik), ki so ga zgradili verneški gospodje. Leta 1944 je med znano partizansko akcijo na železniški most grad zgorle. Plemiči so bivali v gradu nad vasjo Vernek, še malo od Hotiča naprej, v gradu, ki je stal že v trinajstem stoletju. Bili so vazali oglejskega patriarha in so v njegovem imenu gospodovali nad to verno potjo, ki je prihajala iz Trojan v Litjsko pristanišče. V Valvasorjevih časih je bilo od gradu le še nekaj ruševin, saj ga je deželni vojvoda po sporu s patriarhom zavezal in razdejal.

Hotič je sosed cele vrste krajev, le nekaj kilometrov je do njih. Štiri kilometre so oddaljene znameniti Vače, znane po arheoloških izkopavanjih iz starejše železne dobe. Mnogo izkopanih hranita dunajski in newyorkski muzeji, ker je izkopavanje na začetku stoletja vodila vojvodinja Mecklenburška. V ljubljanskem muzeju je le poleg drugih najznamenitejša najdba »vaška situla«.

Vače so izhodišče za Zasavsko goro, s planinsko koco, le da je ona pot iz vasi Save precej bližja kot iz Vač.

Ob cesti, ki vodi skozi Smartno na Dolensko, stoji še en zanimiv grad, Bogenšperk, last zgodovinarja Valvasorja. Kupil ga je 1672. leta, a ni dolgo ostal v njegovi posesti, ker se je zadolžil, ko je izdal Slavo vojvodine Kranjske. Prodal ga je zagrebški mu nadškofu, z gradom pa tudi večino bogate knjižnice.

Ce peljemo naprej, pridemo v dolino Temnice, ki teži že na dolensko stran in najprej pri Radohovi vasi na avto cesto Ljubljana—Zagreb.

L. K.

Na Voglu se je usta vilo

Lanski načrti so ostali na papirju

Vogel se je med vsemi našimi žirnisko-športnimi središči najhitreje razvil. V pčilih treh letih so postavili vrsto žižnic, ki so povsem spremenile nekdanjo podobo osamljenega gorskega sveta. Skofjeloško podjetje »Transturist« se je zelo podjetno lotilo obsežnih načrtov in jih večidel tudi uresničilo. Sedaj, takorekoč pred zadnjo etapo, pa se je ustavilo.

Ko sta pred letom dni pričeli na Voglu obratovati nova sedežnica na Šijo in smučarska vlečnica Kratki plaz, so predstavniki »Transturista« objubilili, da bodo letos zgradili še nekatere nove žižnice, s katerimi bodo odprli nova smučišča, hkrati pa zmanjšali gnečo na sedanjih žižnicah. Najvažnejša pri tem bi bila povezava z Zadnjim Voglom, kjer so najboljša smučišča in kjer sneg najdlje obledi. S postavitvijo te sedežnice in še nekaterih vlečnic bi bil zgornji delobit sistem žižnic na Voglu. S tem bi dobili zaključno celoto, v kateri bi lahko najbolje izkoristili vse naprave in naravne možnosti za smučanje na tem področju.

Vendar pa so ti načrti ostali le na papirju, ker za predvidene žižnice ni bilo denar-

ja. V »Transturist« pravijo, da so sedanje zahteve pri najemniku kredita, to je osemdesetne obresti in osemletna doba odplačila, preostre, da bi se jim ga splačalo najeti. Če bodo banke tudi v prihodnje vztrajale pri sedanjih obveznostih, dvomijo, če bodo lahko sploh nadaljevali z gradnjo na Voglu.

Manjkajoča milijarda

Denarja za ureditev Vogla pa bo treba še precej. Po sedanjih predračunih vsaj milijardo S dinarjev. Razen iz omenjenih žižnic na smučiščih in ureditve smučarskih prog je tu še nujno potrebna boljša povezava z dolino. Čeprav je od otvoritve gondolske žižnice minilo komaj dobra tri leta, še nekaj časa ugotavljajo, da je postala zelo ozko grlo, še posebno pozimi.

Na oddelek za žižnice pri »Transturistu« so se že lani lotili izboljševanja povezave z dolino. Letos spomladi so imeli pripravljene načrte za rekonstrukcijo sedanje nihalko, pri kateri naj bi zamenjali skoraj vse dele

in s tem podvojili njeno zmogljivost. Vendar pa so kasneje ugotovili, da taka rešitev ne bi bila najboljša in da bi bilo smotnejše zgraditi novo gondolsko žižnico. Pri novi žižnici. Rekonstruirana nihalka bi lahko prepeljala na uro 350 do 380 ljudi, kar je še vedno daleč premalo za gnečo, ki nastaja ob konicah. Ob rekonstrukciji bi bila za kak mesec ali dva pretrgana povezava Vogla z dolino, kar bi povzročilo precej neveselosti. Ob spodnji postaji nihalko so že sedaj

Prednosti dveh žižnic

Tako odločitev jim je narekovalo več razlogov. Rekonstrukcija se je že v osnovi pokazala za zelo draga, tako da bi bil učinek vloženega denarja manjši kot pri novi žižnici. Rekonstruirana nihalka bi lahko prepeljala na uro 350 do 380 ljudi, kar je še vedno daleč premalo za gnečo, ki nastaja ob konicah. Ob rekonstrukciji bi bila za kak mesec ali dva pretrgana povezava Vogla z dolino, kar bi povzročilo precej neveselosti. Ob spodnji postaji nihalko so že sedaj

na tesnem s parkirnimi prostori. Če bi jih hoteli povečati, bi zaradi neprimernega terena rabili kar 50 milijonov S dinarjev. Ob spodnji postaji nove žižnice pa bi prav lahko uredili veliko parkirališče.

Dve žižnici pa bi omogočili tudi boljše izkoriščanje zmogljivosti, ker bi nujno obratovanje ob različnem številu potnikov lahko kombinirali. Ob največjem obisku bi obe skupaj prepeljali iz doline na Rjavo skalo 650 potnikov na uro, to je več kot trikrat toliko kot sedaj. Menijo, da bi s tem lahko močno »porezali« tudi najvišje konice.

Boljša povezava z dolino je za Vogel nujna, če naj izkoristi vse smučarske naprave in druge turistično-gostinske objekte. Sedežnice in vlečnice bodo lahko prepeljale na uro več tisoč smučarjev, ki jim bo treba omogočiti hiter dostop iz doline. Na Voglu jih bo namreč prenočevalo le manjši del. Večina je izletnikov, ki le za en dan pride v Bohinj. Če pa od tega delo izgube skoraj polovico v vrstah na gondolski žižnici, jim tudi gorski smučarski center, kakršen je Vogel, ne daje dovolj.

LADO STRUŽNIK

Matko Peić

Hrvaška zemlja

Odlomki iz potopisa

Od Zagreba do Osijeka

Kadar potujem v te kraje, je vselej sen. Vse, kar doživljam tukaj, zapisujem z blago utrujenim pogledom skozi mokro steklo železniskega voza, brez misli, brez volje, da naj bi to bil nekakšen November, kajti ta pokrajina je močnejša od ljudi in pomeni svojevrsno lepoto.

Stopam torej ob svojem psu — v sanjah — in ob vlečena uho, kako jesen močvirne travne zaznava v sen. Noč je zelena od perja divjih rac. Preslabotno so najine oči, da bi odkrile krhke obrise neupravljenih slik. Voda, ki poleta vzkipeva iz vzbrstelih blatnih in iz žabjih paglavcev, se je vsa temna sedela na dno. Vstopil sem se ob rumeno nogo psa in prisluškujem, kako se danj. Polja, vsa mehka od strohnelih cvetja, od gob, ki so izdihale, in od suhih mravlincev — leže pred menoj brez vala, brez gob. Kot mehka utrujenost je ta jesenska pokrajina. Tala mokri mah je s svojo močno zelenilo zmešal glave celo najbolj treznim rimskim cesarjem. Ko bi me kdo videl ob tej zgodnji, predjutnji uri, kako se potikam po njem, kaj bi dejal? Pa ni nikogar, ki bi me lahko videl. Vodenčaste ženske v posteljah ali tiste s sladkorno boleznijo so bile preslabotne, da bi skozi svoje majhne in okrošene šipe izlele mene in to sladko pogubo podravske pokrajine —

loveca in psa nad vodo in mahovjem. Kot bi bila storklja stegnila svojo rdečo nogo. Nekdo je naslonil blazino ob okno. Dani se... Prebujam se.

Nekaj posebno mikavnega je streljati v mokro nebo, ob jutrih, v krhki in drgetavi ključačev obrisi. Do grla sem sit zajca, s pasjim gobcem raztrganega trebuha in vitkem leščevju. Eh, ključač! Ko z njegovih vitkih, lahkih nožic kaplja močvirsko blato na ubito zajčijo v zelinku! Ne vem, ali je večja sreča, kot po prebiranju ruskih romanov priti ob svitu sem s svojim naspanim psom in s stozrenim očesom, pa gledati to pokrajino, vso iz blata in neba. In meriti s puško natančno, čisto. Ko sem tu, v močvirju, strelja sloke in divje race, sem se učil melodije nenavadne slavonske proze, čudaške, toda jasne. Zahotelo se mi je, da bi pisal tako mokro in tako zlahka, kot leti ključač. V tem kraju sem začel pisati te potopisne strani.

Vse dokler bo na svetu ta dežela našega severa, bodo ključači, divje race in divji golobje večno čakali mlade mestne love in s svojimi stoterimi preleti večno ponujali očesu vznemirljivo, visoko in razkošja polno krivuljo smrti.

Okrog Siska

Vse hrvaške reke so mi pri srcu. Kolpa, še prav posebej. Kolpa, zelena, črna in

svetlo rumena. Kolpa, zelena v zgodnji pomladi, ko se na njenem dnu prebujajo majhna rimska nimfa in se spriču njenih brodnih smehljajev vinogradi bočijo v najslajše, najbolj vlažne prsti. Ta pomladanska zelenost Kolpe je tista zelena pega, ki jo vidiš romat po evropskih vaseh in ki zaliva pločevnasto jabolko zvonika prav kakor vrat starega ravnarja z najbolj zgovorno zeleno barvo. Ta zeleni nadh Kolpe, ki je bolj nežen kot močvirski mah, je lah kotnejši kot nebo po dežju in kot najlepši pomladanski smehljaj.

Kolpa, črna med naplavinami, kjer na strohnelih mečih trstičja krvaveča hrvaška storklja sanja neverjetno mirna in bolestna obrežja. Ob njej potrepeta sladka živčna razdraženost vaškega psa, ki s podolgovato glavo, vso rumeno od slokinih jajc, mežika proti mesecu ki visi v trstičju in medlikavo sveti med zablateno odvrženo svetlo in crnkasto mačko. In posavsko blatno nebo, ki vzdrgetava v njenem rastlinju, nasilenen s močnim nočnim dežjem, zaradi katerega ljudje vlačijo čolne na suho, medtem ko se zelene rege oglašajo iz grmovja, ki je skustrano kot lasje po najbolj divjih obreh.

Kolpa, rumena pod jesen, ko teče kot svila, kot rumena svila poplavljenih pašnikov. Ta lesket, nekeje na sredni med barvo vina in las, odteka kot najbolj nevarni glavni tok in nosi s seboj težke pooglenele pa nje in lahkotne smehljaje že kasnega pooldanskega sonca.

Čoln na Kolpi! Njegov mokri, priroten les podgrtava v trstičju kot poljubljajoča ustnica. V njem ni urne strasti kajaka in ne zmikavnosti sandolina — ves težak plijan se zapodi naravnost v globoko noč, čez pripognjeno trstičje in naplavine, rumen splošč v reko pogreznjene mesečine. In ves zalosten je, zato, ker ni ostal na turopljskem dvorišču za korito, iz katerega bi pod večer konji pili vodo. Kdo ga je položil na Kolpo, ga spustil v te sanje, v to bolezen, v to posteljo lepe bolnice? Med temnim vodnim rastlinjem in belim mesom kravop, ki se polesketava med ostarele mesečino in ohlajenim ogledom ciganske ognja — tam ga njegova nočna pot. O polnoči, ko so močvirja rumeno vzevala — so mokri od vina v davni časih tukaj v čolnih prepevali stari liri: nežno in razumljivo. V čolnu je metal črno senco Ljudevit Posavski. Skratka: ležati tukaj med mehkim žabjimi prmi, na ustni strohnela čolna — črn spričo tuje črnote. In lahkoten viseti med krhkim trstičjem in vzdihovati med močvirskimi penami.

Okrog Broda

Ne vem, če lanko nevihta kje bolj na široko in v večjo silo pokaže očesu svoje veličastje kot na ravnini okrog Broda, tule okrog Garčina, kjer so ji vzdeli turško ime: salauk. Prav tako mi ni znano, če lanko kje gromi ponudijo usesu bolj grozno razdiralno moč kot v tem kraju krotkih živali in prostodušnih ljudi. Iz strani trenutki, ko spregovorijo podivjana ravninska narava! Kot bi se prekučevalo velikansko nebo! Jasnine zmanjkuje. In zemlje zmanjkuje. Vsa počni Vse bi se rado pokrilo: krt pod hlev, črv v posteljo, kokoši v prah, mačka v shajeni pepel krušne peči. Pes s kot led zeleni in lesketavi očni isle človeka.

Nevihta se bliža počasi, toda stanovitno. Dva ali tri dni pred njo lazi po zoranih njah nekaj nižinskih veter, ki diši po ocvetlem spanskem bezgu in zaudarjajoči mrhovini. Ciganke peče mleko. Nebo pod večer pordeči kot velikanski kotel kipečega žganja. In potem se ti nekoč popoldne na lepem pritihoptajo v sobo velike, goste, hladne sence: v črno odenejo porcelan, ležejo na po-

ročno fotografijo, zmotijo te pri branju ruskega romana Sliši mladen veter, kako pobira po vasi drobne smeti. In poplesuje z njimi okrog oglov, kjer se navadno shajajo psi ali postavajo pijanci. Bron zvona. Nesbni svod se podira! Oblaki vise kot krvave kraljeve kože. Vseposvodi nekakšne barve natočenega človeškega mesa. Boli petelin je potemel. Oblaki se izvijajo iz svinjaka, izgnajajo med španski bezeg — vedno bolj črni, vedno bolj kosmati. Hladen veter se zapodi natakariči pod vročo, golo peto, v zevajočo copato Kaplanu nosi smetje v oči. Na vaški prodajalni, katere vrata poškrpavajo kot sesušena krsta, otepa veter s šopom sena in suho zajčjo kožico. V rumenem in črnem mravljišču vre. Muha molči med trepalnicami vola.

In takrat je vse vzplamenelo! Konji so začeli hrzati v plameneče nebo. Trta se je zamajala v nižinskem vinogradu tik pokopališča. Grom je iskal ognje, da bi tresil vanje, raztresil je pluzne, uselke v kotel, da se po dvorišču zatrkalo razsušeno korito, v katerem so sicer strgali ščetine z zakladnih črnih praščikov. Nižinsko bobnenje udarja v obrobja njiv. Obzorje je en sam lesket, iz razbitih koruznih zob brzga mleko po komaj zraslih zavilanih laskih. Lastovski se kruši gnezdo. V Kardusevih poka belo meso buč in zeleno seme se cedi na krtino. V Gunji udarja strela okrog krušnih peči. Vnel se je senik. Vse do Orolika orje vihra črno zemljo. Okrog Sikirevcev pobobneva tundra. Predro rešeto. V Trmajnih je tresilo storklja s strehe. V Černi je prelomilo grbasto vrbo. V Rajevem selu je okrog cerkve sv. Mihela steptalo koprive. V bednih bukev nekaj godrnja. V podjenu zdihuje. Krompirišča se kotlajo. Podmetni konji, s prebelski v grivah hrzajo pod gorečim hramom. V Ježeviku razsaja črve. Po Klakarju frči fazanje perje. Na ravnem porbneva v nižinskem ovsu. V Jarugah je pokleknila krava. Soja v Podvinju ne miga z repom. V Dubovlju je jerebica naslonila prsi na drhtečo zemljo. V Črnom potoku je krotkar zapri oči. V zvoniku sv. Matije so se golobi spremenili v blazino. V Andrejevcih pa se sjasiti dimnikar pasmaha, ko v vaški krmni živa žganjivo vase in razpet vdihava široki in ostri duh po hrenu iz natakaričnega vrta, ki ga je bila preorala strela.

Ko je bila ujam mimo, se je odprlo slavonsko nebo. Skozi s kisikom nasičeno ozračje je siknilo velikansko sonce. Močnejše je od pravih sončev, ves črn in rumen. Človeško dolgočasno se razgleduje po daljnem, z naplavinami zasutem obzorju. Ko bo zajel polno mero z gromi odšavljenega zraka, jo bo pobrisal nazaj, v svojo temo, v podzemeljski svet, ki je pijan od mlačne deževnice. Deček bi rad s prsti, zamazanimi z vlažno prstjo, prijel polža za stegnjeno ročico. Zupnik piše belo kavo in opazuje ilovico, ki se počepa čez cesto. Cigani se namihajo mavrici. Črni, rdeči so jo ubrali proti Đakovu.

Ob Donavi

So mesta, ki jih boš odkril z očesom. In spet druga z ušesom. Vukovar boš zavohal. Duh po mokrem krznu nekakšne močnejše nevidne zveri se ti zapleta med lase, pod pazduho, ustavlja ti dihanje. Ta živinski duh naredi vse vlažno. Uniči sumot v svili ženkega nedrčka, ostri pok pasjega bika. Vukovarsko nebo je rumeno. Odpočiva si na starih, razpadlih ladjah, na mahu, ki se je preoblekel trupele obrečnih krtov. Čapljino perje boš našel v žlebu samostanskega poslopja, na mačehah na pokopališču, v mesarjevih laseh, v copati mestne babice. Vukovar leži na jastrebinu, na dristavcu, na pircu — v naplavljenem blatu kot oploje na bobrova samica.

Prevedel TONE POTOKAR

Robert Hlavaty, 70

Mojster svedra in čopiča

Jubilej enega izmed organizatorjev kulturnega življenja tržaških Slovencev

OD NAŠEGA TRŽASKEGA DOPISNIKA

Srečal sem ga med predstavniki prosvetnih društev v Gorici. Vsak tork opazujem njegov živahni obraz na večerih slovenskega kluba v Gregorčičevi dvorani. Ujel sem njegov urni korak na poti od zadnje postaje openskega tramvaja do njegove tržaške ambulante. V dvorani na stadionu »l. maj« je z občutenimi besedami pozdravljal člane nekdanjih tržaških mladinskih društev. Njegove slike sem opazil v marsikaterem stanovanju tržaških Slovencev. Pogovarjal sem se z njim sredi belih instrumentov v postarani rdeči hiši na Opčinah.

»Nenehni predsednik, ki je hudomušno zaključil svoj življenjski, ki bi ga veljalo dopolniti se z eno resnico: ves svoj prosti čas posveča slovenskemu človeku v zamejstvu, ki mu je dober prijatelj in svetovalec.

Govorim o Robertu Hlavatyju, zobozdravniku, slikarju, uglebnem in popularnem tržaškem Slovencu, ki je vseposvodi prisoten in povsod dobrodošel. Pred dnevi so mu zamejski Slovenci v Italiji izpovedali čestitke za njegovo sedemdesetnico.

»Pa jih ne kašlja! To sem nekakrat slišal. Stara krilatica, ki pa tokrat zares drži. V njegov osebni opis se vedno sodijo oznake: vedno veder, izredno vitalen, pristen, neposreden, hudomušen in zagret za lepo in pravično, in neutrudljiv.

Svoje osebnost razdaja na tri življenja, ki pa so skladno prepletena z življenjem slovenskega človeka v Italiji: na življenje znanega in cenjenega zdravnika, na življenje slikarja-akvarelista kraske pokrajine in obalnih motivov ter na življenje vseposvodi prisotnega voditelja in organizatorja prosvetnega življenja med Slovenci v Italiji.

»Rodil sem se v Trstu, v ulici Sv. Frančiška, 4. decembra 1897. Starši češkega pokroba so zaradi očene promitive prišli v Trst. Ker me je hotel oče napraviti za uradnika, me je zapisal v nemško šolo v nekdanji ulici Fontana. Vendar pa mi je med slovenskimi urami učitelj Vrščaj zanetil slovensko in slovansko zavest, tako da sem že kot desetletni fantek začutil s polnim srcem, da sem Slovenec.« je začel brskati po svojem življenjepis. Še nekakrat je s kuhavnico pomešal v loncih, kjer se je kuhalo kosilo, ko sva sedla v ordinacijo na Opčinah.

Potem pa je z govorico podatkov in hudomušnih pripomb začel vrtni sedemdeset let dolg film svojega življenja. Pot razmeroma siromašnega šolarja ga je vodila preko hrvaške gimnazije na Krku do mature na slovenski gimnaziji v Idriji. Leta 1921 je študent na ljubljanski medicini. Med tem časom je ustanovil »Društvo primorskih bodomislinskih študentov«. V tem obdobju se tudi že pojavlja s svojimi karikaturnimi v »Jutru«, s čimer se je razen s podporo takrat že ustanovljene Dijaške matice vzdrževal. Preko zagrebške univerze ga je študijska pot pripeljala v Padovo, kjer je leta 1927 promoviral za zdravnika splošnega zdravstva. Tudi tam ni miroval: ustanovil je akademsko društvo zavednih slovenskih študentov »Nanos«. Ves čas pa je sodeloval tudi v tržaškem akademskem društvu »Balkan«.

Po specializaciji na Dunaju je začel v Trstu zdravniško prakso. Po opozorilu, da ga nameravajo fašistične oblasti konfirirati na Liparke otoke, je prišel v Ljubljano, kjer kot zdravnik ljubljanske bolniške blagajne ostal vse do osvoboditve. Njegov medvojni čas je obdobje aktivnega sodelovanja in dragocene pomoči narodnoosvobodilnemu boju.

Po vojni se vrne v svoj Trst, kjer se začne njegova dejavnost zdravnika organiz-

Njegovo privrženost temu človeku, neutrudljivost in odsotnost slehernega samozadovoljstva izpričuje tudi naslednja njegova misel: »Ne moremo biti zadovoljni v celoti z našim delom. Malo zaradi let in malo zato, da bi imel več prostega časa za delo v Prosvetni zvezi, bom opustil popoldansko delo v ambulanci v Trstu. V našem prosvetnem življenju je včasih še preveč čitalniškega. Temperamentu in zahtevam mladih je to že tuje. Razmišljati in tudi storiti moramo marsikaj za posodobitev prosvetnega dela, ki je eno najpomembnejših narodnostnih in narodnostno-obrambnih manifestacij.«

»Slikam pravzaprav od otroških let. Od karikature sem — ne da bi se ji odrekal — prešel k akvarelu, ker se mi zdi, da v tej tehniki najverneje izrazim svoj značaj in temperament, svoj lirčni odnos do zemlje in ljudi, ki jim pripadam z vsem srcem.«

Priznanje njegovi umetnosti so izrekli preostli ljudje in likovni ocenjevalci obeh narodnosti. Spoznali so ga ljubiteljske umetnosti na Tržaškem, v slovenskih in jugoslovanskih mestih, v Pragi, Turinu, v Haagu, karikature pa so prišle celo na ono stran oceana, v Montreal.

Poglejmo, kaj so o slikarju Hlavatyju zapisali strokovnjaki v katalog jubilejne retrospektivne razstave:

Direktor tržaškega likovnega muzeja Revoletta Giulio Montenero: »Zobozdravnik z Opčin je vedno branil in se branil z junastvom, prepredenim z ironijo, ki je lastna preprostost ljudem, pravico, da bi izrazili samega sebe. Še znan bežen pogled na njegove akvarele odpravi zato v nas vse bridkosti in dvome. Poezija nas pomiri in potolaži.«

Slovenski tržaški slikar Klavdij Palčić: »Čas spreminja in pogoltuje odnose med ljudmi, odtrca neskladnosti in prelomnice — ovira ali celo onemogoča sporazumevanje. Iz te brezupnosti, zato, da je možna poveza, nam usoda zna skovati člen iz same slovenske pristenosti, iskrenosti, naivnosti, otroške vdanosti v svet isposodi. Hlavaty je eden od teh členov usode.«

Naj mu v teh dneh jubileja tudi mi stisnem roko, tako iskreno in tako moško, kot to sam stori ob vsakem srečanju. Naj bi se tako resnično, kot jo nenehno odkrivamo v njegovi osebnosti, ohranila še mnoga leta.

IGOR GRUDEN

Od Kolpe do Donave

Ob potopisni knjigi Matka Peića „Skitnje“

Tak vtis imam, da je napačna sodba tistih, ki umetniško potopisje kot postranski književni zvrst skušajo izriniti iz čiste literature. O tem nas lahko zgovorno prepriča pred kratkim izšla Peićeva knjiga na nekaj sto straneh, v kateri je kot se nikoli doslej prikazan tako rekoč ves ravninski svet Hrvaške. Prikazan žito, slikarsko, umetniško v vsej tisti naravni pristnosti, ki na tako dostojanstven način združuje ne samo ljudi, ampak vse živo na zemlji, od rastlin do živali.

Če se ozremo v zgodovino, zlahka ugotovimo, da je v hrvaški književnosti potopisje tista zvrst, ki je poglavalno močne korenine že pred stoletjem in četrt, v litrskem obdobju. Njen pomemben zacetnik je Matija Mažuranić s knjigo »Pogled v Bosno« (1842), s pripombo, da je že tri leta pred njim s tremi dopisji iz Dalmacije in Trsta v »Danici ilirski« skušal Ivan Trnki začrtati prve steze hrvaškemu potopisu.

Do druge svetovne vojne se je izkazala dolga vrsta hrvaških potopiscev, ki so spoznavali domovino s pokrajino in dogodki doma in v širokem svetu. Vraz je napisal doživljaja s poti v »Gornje, slovenske strane«. Antun Nemčić v »Putosnišnica svoj pot skozi Slovenijo v Italijo« (1845), Kukuljina »Dalmacija in Bosno, Velebit, Kačićević, Carigrad, Račić Rusijo, Dragutin Lerman Afriko, Dukat London, Matos Svico, Paris in Hrvaško zagorje, Petar Tomić Kavkaz, brata Seljan vnovič Afriko, Radic Rusijo, Horvat-Kiš Istro.

Med prvo in drugo svetovno vojno so imeli poglavitno besedo Miroslav Krleža (Izlet u Rusiju, 1926), Fran Mažuranić (Od zore do mraka z izleti v Afriko), Slavko Batušić (več knjig, posebej Skandinavija) in August Cesarec (Ukrajina, Rusija, Španija). Po zadnji vojni velja omeniti dela Marka Foteza, Josipa Badalića, Nazora, Petra Sepečina (Na putu, 1953), Marijana Matkovića in Gustava Krleca. Kdor bi se rad podrobneje pogledal v hrvaško potopisje, naj vaze me v roke obsežno knjigo »Hrvaški potopisci 19. i 20. stoljeća«, ki jo je na skoraj 700 straneh večjeje formata izdal dr. Slavko Ježić (1955) in ki predstavlja prvo antologijo te književne zvrsti pri Hrvatih.

Prav zadnjih nekaj let pa je hrvaško potopisje doživelo krepko obnovo in zavzema za trdnjavo mesto v vseh jugoslovanskih književnostih. O njegovih najhitejših predstavnikih le nekaj besed. Sasa Vereš je tiskal kar tri potopisne knjige (o Sibiriji, severni Afriki, Rusiji). Čudovito so potopisne strani pesnika Zlatka Tomičića, ki so nastale v zvezi s posameznimi pesniki (Tin Ujević, Tadijanović) o Liki, zaledni Dalmaciji, Hercegovini in Slavoniji, pa še s Čehoslovako (V zemlji Samovoj, 1966). Omeniti je treba še Bogdana Stoparja (Palestina, srednja Evropa, Skandinavija), dr. Grgo Gamulina (Italija), Josipa Badalića, Ivana Katušića, Vladislava Kušana, Miroslava Madera, Antuna Polanščaka, Mladena Kljenaka itd.

Matko Peić je po poklicu pravzaprav razgledan likovni zgodovinar in kritik. Prav le-tos je izdal obsežno študijo o francoskem slikarstvu 18. stoletja. Kot potopisec pa se je razvil zlasti zadnjih nekaj let, ko je v revijah »Forum«, »Kolo« in drugod tiskal odlomke svoje sedanjega knjige. Pravkar izšla dvojina številka »Fortuna« (9—10) pa prinaša njegov obširen potopis »Jesen na Poljskem, ki se bo nadaljeval.

V čem je posebna vrednost njegove knjige »Potepanje?« V prvi vrsti v tem, da je res literarno napisana. Pisatelju se nikamor ne mudi. Pogolbljen je v najintimnejša dopajanja v ljudeh in živalih, občut krone in dolinski oazirna ravninski svet. Hrvatske nadoh in početa, posebej Posavino in Podravino in Podonjavje vse do Zemuna. Videl je toliko novega, česar se nikoli ni bilo zapisano s peresom. Človek ima vtis, kot da je pisal s čopičem, tako plastične in življenja polne so strani njegove knjige, ki jo je izdal Matka Hrvaška.

domino so take vrste, da samo povečujejo umetniški vtis. Peić je namreč resnično odkril prave, svetove hrvaškega podeželja in njenih voda. Ni je menda ribe ne živali, od ptic do divjadi in plazilcev, žuželk itd., ki ne bi bila smotno in smiselno vpletena v pripoved, v ta drobnotni film vsega, kar spremlja preprostost hrvaškega človeka od rojstva do groba.

Se besedo o jeziku. Znano je, da živi med ljudstvom nešteto sinonimov za vse mogoče stvari. Vide je, da je Peić doigo zapisal, se poglavljal v prvinso izrazje in nam s to knjigo oživil na stotine nepričakovanih, čisto novih poimenovanj za vse mogoče, za nižje vrste živalskega sveta, za vse mogoče cvetlice in za rastlinske splohe, posebej se za gobe. In njegove primeri! Včasih se zade človeku naravnost drzne. Pa niso. Stikane so zelo premišljeno, s takim posluhom, da človeka pravzamejo. Nekaj moškega, vitkega, celo dostrkat naravnostnega je v Peićevem pisanju, tistega kmečkega krepkega, pa pristnega, kar človeka ne samo pritegne, ampak naravnost prikuje, da mu z vrtom komu.

Rekel bi, da je Peićeva potopisna knjiga eno najlepših umetniških dejanj na področju hrvaške književnosti letošnjega leta. Zlata knjiga o domaći zemlji, vsa sočna in polna, da teče čez rob.

TONE POTOKAR

Pavle Zidar: OČE NAŠ

Novi roman Pavleta Zidarja, ki ga je izdal mariborska založba Obzorja, je nadaljevanje teksta »Sveti Pavle, ki je izšel pri isti založbi pred dvema letoma. Zgodba se namreč začne tam, kjer se »Sveti Pavle« konča tedaj, ko priženejo skrivaca Debeva v vas med ljudi. Pisatelj nam v tem delu slika Dolenjsko nekaj let po vojni. Svoje ustvarjalno izkušnje je uporabil pisatelj tudi v novem tekstu, kjer je zanimivo in za bralca hvaležno oblikoval primitivno kmečko življenje, hkrati pa pokazal nadpovprečen posluh za nekatero smešno bridke stalnice človeške eksistence. Nov element v romanu so neposredna avtorjeva premišljevanja o velikih objektivnih vprašanjih našega časa in naše zemlje, premišljevanja, ki so kajpak zelo osebna. Toda četu ni ne soglasoma s temi mediacijami, jim ne moremo odreči iskrenosti, notranjega napora in privzetosti. Novo slovensko pripovedno delo je zato prikladno, da se ob njem ponovno seznanimo s samoniklim slovenskim avtorjem. Za opremo je okusno poskrbel Bronislav Fajon. Strani 346.

PREŠERNOV KOLEDAR

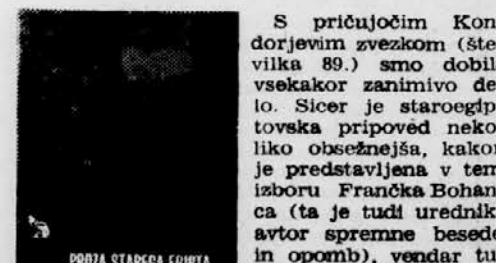

Prešernov koledar za leto 1998 kaže po svoji zunanji obliki veliko priaznost. Pomen, ki naj bi se končno ustalil, je prevzel velikost starih koledarjev, ta velikost pa je omogočila precej vrnemo: to uvaža že naslovna stran z reprodukcijo slike G. A. Kosa iz sprejemne dvorane skupščine Slovenije, sicer pa je sam koledarski del z znamenju reprodukcij del najbolj znanih slovenskih slikarjev. Reprodukcijske so — razen Jakovega portreta Pre-

Nove knjige

šerna — barvne. Tekstni del se spominja nekaterih pomembnejših dogodkov iz partizanskih dni v Sloveniji; po njihovi petindvajsetletnici (Miroslav Luštek), Jože Zupančič pa objavlja nekaj osebnih spominov na oktobrsko revolucijo. Tone Ferenc piše o padcu fašizma in kapitalizma Italije 1943. leta, Albert Rejec pa o Slovincih v Furlaniji. Skrivnostno kitajsko kulturo razsvetlijo prikazuje v obsežnem članku Egon Tomc. Popolni vtisi Draga Kralja iz Kosova in Metohije utedejo vzbuđiti precej zanimanja spričo tega, da je bila ta dežela do pred kratkim le predmet naših meglenih predstav. O mednarodnih organizacijah v sodobni mednarodni skupnosti piše dr. Vlado Benko, o olimpijskih igrah v Mehiki Drago Ulaog, o državah srednjega vzhoda France Planina, o radijski astronomiji dr. F. Dominko, o vesoljski tehnologiji inž. Vlado Ribarič, o izumirajočih živalih dr. Anton Polenc, dr. Lepostovni prispevek so bolj redki (Ivan Potrč, Moravija). Koledar, ki ima še več drugih zanimivosti, med drugim članek A. Štebajla »Nekaj o barvah dia pozitivu«, inž. Alojza Černeta o poljski pernat divjadi i. dr., sta uredila T. Fajtar in I. Spolar. Brez reklamnega dela 153 strani.

PROZA STAREGA EGIPTA

S pričujočim Konddarjem zvezkom (ta zvezek 80.) smo dobili vsekar zanimivo delo. Sicer je staroegiptovska pripoved nekoliko obsežnejša, kakor je predstavljena v tem izboru Frančka Bohana (ta je tudi urednik, avtor spremne besede in opomb), vendar tudi v tem obsegu nudi vsaj božen vpogled v staro kulturo faraonskega Egipta. Izrazita značilnost staroegiptovske proze je, da je zvesta podoba svoje časa, potrebno pa se je zavedati, da se nam ta literatura prikaže kot živo zrcalo stvari in dogodkov. Po obliki so te zgodbe večinoma pravljice, vendar ne tiste, ki jih poznamo iz orientala ali iz Grimma, tu so v realistično pripoved vključeni čudežni motivi, ki pa ne zamegljujejo konkretnih dejstev.

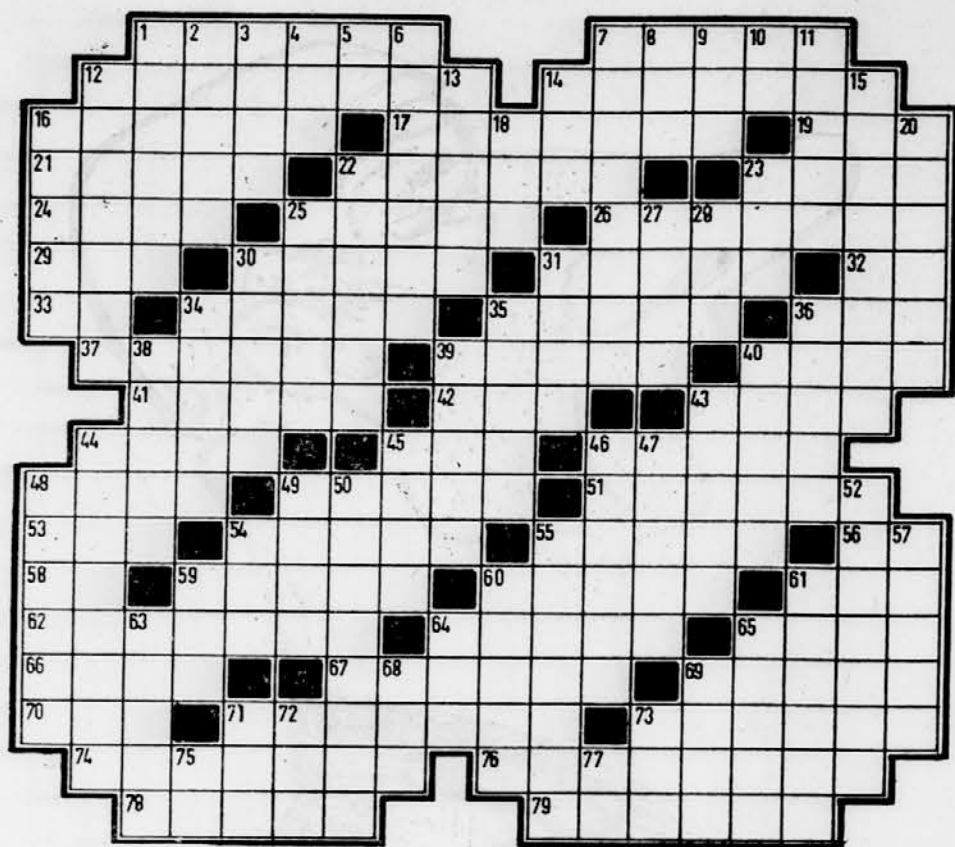
Sinuhejeva zgodba je npr. prava psihološka novela v svetovni književnosti. Primerjave te proze z drugimi starimi in tudi manj starimi literaturami nam povedo, da je staroegiptovska pripoved obravnavala probleme in snovi, ki so večni problemi človeka, govori nam o tem, kako je človek pred tritisoč in več leti živel, čustvoval in mislil. Izbor je prevedel Mirko Avsenik, opremlil Branko Simčič, založila pa založba Mladinska knjiga v Ljubljani. Z reprodukcijami. Strani 117.

TEŽKA URA

Proučevanje partizanske dramatike je morda bolj zanimivo, kakor bi si spričo nekaterih znanih aktivističnih in neprepričljivih odskih besedi lahko mislili. Pred vsem jo moramo sprejeti z vsemi kvalitativnimi in slabostmi, saj je izraz časa in njegovi potrebi: njena velika zaostaja je v tem, da je gledalce, ki so se na vsakem koraku srečevali s smrtjo, vedrila in bogatila, hkrati pa dvigala in bodrila. Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja je od vsega začetka razvilo široko, gibčno in uspešno propagando, katere sestavni del je postalo tudi partizansko gledališče: njegov namen sveda ni bil le politično propagandni, temveč tudi kulturno umetniški. Vsekar je pomen partizanske dramatike tolikšen, da si je leta za služila svoj zvezek Kondorja, ki prinaša izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Tako objavlja zvezek 94. (urednik Franc Zadravec) izbor partizanskih iger, ki ga je uredil in mu spremno besedo napisal Ferdo Fischer, igre Mileta Klopčiča (Mati), Mateja Bora (Težka ura, Raztrganci, Gospod Lisjak), Vita Zupana (Punt), Jožeta Bona (Zlodi in novomeški trg), Zvoneta Sinčiča (Nad pohodi), Marijane Kosine (Stirje bratje) in Franceta Vraga-Mileta (Morale je zmanjkalo), razen teh pa še pravilčno igrjo dveh neznanih avtorjev »Hrustača«. Knjigo je za založbo Mladinska knjiga v Ljubljani opremil Branko Simčič. Strani 171.

Nagradna križanka

Vodoravno: 1. pravni položaj, stanje, 7. orodje za zemeljska dela, 12. veliki italijanski patriotski pesnik (Giosue, 1835—1907), 14. atenski državnik iz 4. stoletja pred našim štetjem, 16. urejevalec priročnik, brivec, 17. nezmožnost premikanja nekaterih delov telesa, 19. zahodnoevropska reka, 21. nemška filmska igralca jugoslovanskega rodu (Nadja), 22. arestant, zapornik, 23. budistični višji duhovnik v Tibetu, 24. najvišji bog starih Egipčianov, 25. muza veseloligre (lat. pisava), 26. po mnenju starih veliko morje okoli zemlje, 29. glas, zvok, 30. predvojni in prvi po vojni čehoslovski predsednik (Edvard), 31. drugi predsednik ZDA (John), 32. avtomobilsko označilo, 33. nemški predlog, 34. sodobni slovenski pesnik in prevajalec (Bogomil, »Knjiga lirike«), 35. naležljiva zimska bolezen, 36. številnik, 37. ime popevkarice Pinteričeve, 39. klada za sekanje drv, 40. plesni korak, 41. proizvajalec olja, 42. zdravilo, 43. glavno mesto gorate evropske države, 44. bolezenski izrazek na hrbtu, 45. že umrli slovenski pisatelj, ki je opisoval kmečko življenje v Savinjski dolini (Janko, »Na novinah«), 46. smučanje, 48. udarec z nogo, 49. močvirska ptica, 51. po zadnji vojni umrli švedski zdravnik in pisatelj (Axel, »San Michele«), 53. v grški mitologiji hči Urana in Gea, 54. gruča, topla, 55. vila sojenica v rimskem bajeslovju, boginja rojstva, 56. okrajšava za kilogram, 58. kemični znak za srebro, 59. prebivalca skandinavske države, 60. poljska ljudska opera skladatelja Moniuszka, 61. grška črka, 62. plačilo za du-

ševno delo, 64. vase zaprt družbeni razred, 65. oglarska grmada, 66. velik sesalec severnih morij z značilnimi okli, 67. izveček, zgoščen sok za izdelovanje pijač, 69. letni čas, 70. produkt v čebelnem panju, 71. največji živeči slikar, začetnik kubizma (Pablo), 73. aparat za filmsko snemanje, 74. oficir, 76. plezalec v stenah, 79. gora in premostovnik v vzhodni Srbiji, 79. mrtos, žuželka. Navpično: 1. glavno mesto Južnega Vietnama, 2. kraj pri Domžalah, 3. glavno mesto bivše britanske kolonialne posesti, ki je konec novembra postala neodvisna republika Južni Jemen, 4. prednik današnjega goveda, 5. samoglasnik in soglasnik, 6. nemški filozof, zastopnik fenomenalizma (Max, 1874 do 1928), 7. velik tropski vodni plazilec, 8. krvoločna zver iz rodu mačk, 9. nemški meščanski filozof (Georg), 10. angleška okrajšava za »gora, vrha«, 11. slovensko obmorsko mesto, 12. mesto v severni Italiji ob Padu, znano po starih izdelovalcih violin (Amati, Stradivari), 13. sibirski voletoč, levi pritok Obi, 14. znanaka Citroënovih avtomobilov, 15. največji grški govornik, avtor slovitih »Filipika«, 16. gozdna poseka, laz, 18. osebni zaimsek, 20. javen prikaz znanja, 22. zimski mesec, 23. izrazek na glavi, 25. ljubkovan naziv za sorodnico, 27. vodja oddelka v koncentracijskem taborišču, 28. ime gledališke igralke Starčeve, 30. kopalna kad, 31. rižovo žganje, 34. hrvaški gledališki in filmski igralec (Dragutin), 35. množica ljudi, 36. boja zena, 38. veliki španski pesnik in dramatik (Federico Garcia), 39. podložniško delo, 40.

ločina, stranaka, 43. buška, 44. tenorist ljubljanske Opere in član Slovenskega okteta (Mitja), 45. huda nezvest, omedlevica, 46. modro barvilo, 47. zaščiten planinski ovratnik, 48. eden največjih skladateljev romantične smerti (Johannes), 49. ljubka gozdna žival, 50. veliki rimski pesnik iz I. stoletja pred našim štetjem (»O naravi stvari«), 52. izvedenec, strokovnjak, 54. himalajska kozna, 55. italijanski pesnik s konca prejšnjega stoletja, ki je opeval lepoto kmečkega življenja (Giovanni), 57. tropska ovčjaka, 59. naslov nekdanjih najvišjih dostojanstvenikov v beneški in genovski republik, 60. trgovska zveza severnoevropskih mest od 13. do 17. stoletja, 61. lastnina, 63. nekdanji pravniški poklic, 64. obžalovanje, 65. znanstvenik, ki se ukvarja s sestavo, razkrajanjem in spajanjem prvin, 68. ribiška mreža, 69. ime ameriške filmske igralke Fonda, 71. stvarnik sveta po veri starih Egipčianov, 72. desni pritok Donave pri Passau, 73. tekoča začimba, 75. okrajšava za »starejši«, 77. pisemska okrajšava.

Nagradni razpis

Za pravilno rešitev križanke razpisujemo 12 nagrad:

1. nagrada: 50 Ndin
2. nagrada: 40 Ndin
3. nagrada: 30 Ndin
4. do 12. nagrada: po 20 Ndin

Izretek z vpisano rešitvijo pošljite na naslov: Uredništvo »Dela«, Ljubljana, Tomšičeva 3, pošti predal 29. Na pisemski ovitek napišite NAGRADNA KRIŽANKA. Rešitvi ne prilagajate drugih dopisov ali obvestil. Pri prejetju bomo upoštevali vse rešitve, ki bodo v uredništvu do srede, 13. decembra opoldne.

Reševalci iz Ljubljane lahko vžamejo rešitve v nabiralnik nagradnih urkov »Dela« in »Tovariša« v vezi posloplja v Tomšičevi ulici 3.

Nagrajeni reševalci

Za križanko preteklega tedna smo dobili 961 rešitev. Zrež je prisodil nagrade naslednjim:

1. nagrada (50 Ndin): Avgust Vezovisek, Senovo 75
2. nagrada (40 Ndin): Tatjana Barbič, Ljubljana, Mirje 27/1
3. nagrada (30 Ndin): Franc Pust, Ljubljana, Ciri-Metodov trg 20/1
4. do 12. nagrada (po 20 Ndin) prejmejo: Vida Simončič, Novo mesto, Ragočeva 21 Boštjan Rojc, Celje, Kočbekova 5/1 Renata Gorše, Ljubljana, Mestni trg 11 Tonči Hofbauer, Slovenj Gradec, Legen 13 Lovro Košljandič, Ljubljana, Pržan 32 Miroslav Iskra, Brežice, Pod obzidjem 11 Tomaž Ogrin, Ljubljana, Janežičeva 15 Maks Sedaj, Ljubljana, Milana Majcna 43/1 Andrej Arko, Celje, Trubarjeva 13

REŠITEV PREJSNJE KRIŽANKA

Vodoravno: 1. skopost, 8. freska, 14. Malenšek, 16. Triglav, 17. Arica, 18. Ham, 20. Mao, 21. kava, 22. rana, 23. knjižarna, 26. kal, 27. akt, 28. Lindar, 29. tir, 31. lo, 32. (Giusseppe) Tartini, 33. vesk, 35. Alis, 36. alnani, 38. Demetra, 40. slad, 42. vir, 43. Renata, 44. element, 47. težak, 50. kravata, 51. Zenodot, 53. Agata, 55. turizem, 56. Nela, 58. Pov, 59. ELAS, 61. smolika, 64. kolkja, 67. Art, 68. Polj, 69. Rn, 70. Ot, 71. Aar, 72. vnesek, 74. pik, 75. rop, 77. tiskovina, 79. baba, 80. Ilar, 82. Mila, 83. OAD, 84. kurir, 85. naročja, 87. melodija, 89. Traven, 90. ramazan.

Filatelija

Nove znamke v svetu

Nemška demokratična republika

Ministrstvo za pošte in telekomunikacije je sporočilo, da je dalo v promet naslednje nove poštne znamke:

— 27. novembra serijo dveh večbarvnih priložnostnih znamk s slikami krajev, ki so pomembni za obdobje klasičnega nemškega humanizma. Na znamki za 20 pf je

Goethejev nacionalni muzej v mestu Weimar, na znamki za 25 pf pa Schillerjeva hiša (spominski muzej) v istem mestu.

— 27. novembra serijo šestih večbarvnih priložnostnih znamk s motivi po nemški pravljici »Kralj Drosselbarte«. Znamke po 5, 10, 15, 20, 25 in 30 pf so tiskane skupaj v mali poli.

— 6. decembra znamko za 80 pf kot dopolnilno redne serije poštne znamk, na kateri je portret predsednika državnega sveta Walterja Ulbrichta.

Avstrija

Generalna direktorja za pošte in telekomunikacije je objavila, da je dala v prodajo naslednje nove priložnostne poštne znamke:

- 10. novembra znamko za 1,80 S »Mej ni grof Leopold Sveti, na kateri je reprodukcija najstarejše ohranjene upodobitve tega grofa v samostanu Heiligenkreuz. Naklada 3.200.000 znamk.
- 13. novembra znamko za 3,50 S »150. letnica akademije za glasbo in upodablja jočo umetnost«. Naklada 3.100.000 znamk.
- 23. novembra znamko za 2 S »Božič 1967«. Na znamki je Marijin oltar v Janezovi kapeli ženskega samostana Nonnberg v Salzburgu. Naklada znamke ni objavljena.
- 28. novembra znamko za 3,50 S z doplačilom 80 gr »Dan poštne znamke 1967«. Slika na znamki prikazuje poštnega sluga. Naklada 2.850.000 znamk.

Fotografije zadnjih treh znamk so bile objavljene v »Delu« 13. maja in 8. julija, fotografije prve znamke pa nismo prejeli.

Poljska

Zadnji čas so izdelali znamke:

— novembra (točen datum ni objavljen) serijo osmih priložnostnih poštne znamk z reprodukcijami slik znanih evropskih slikarjev, ki jih hranijo v narodnih muzejih v Varšavi in Krakovu. Na znamkah so naslednje reprodukcije slik:

- 20 gr — Leonardo da Vinci: Dekle s hermelinom
- 40 gr — Antoine Watteau: Poljakinja
- 60 gr — Abraham Hondius: Boj psa in čaplje
- 2,00 zl — Jean Baptiste Greuze: Kitari, ki se je vrnil s ptičje lova, uglaš kitaro

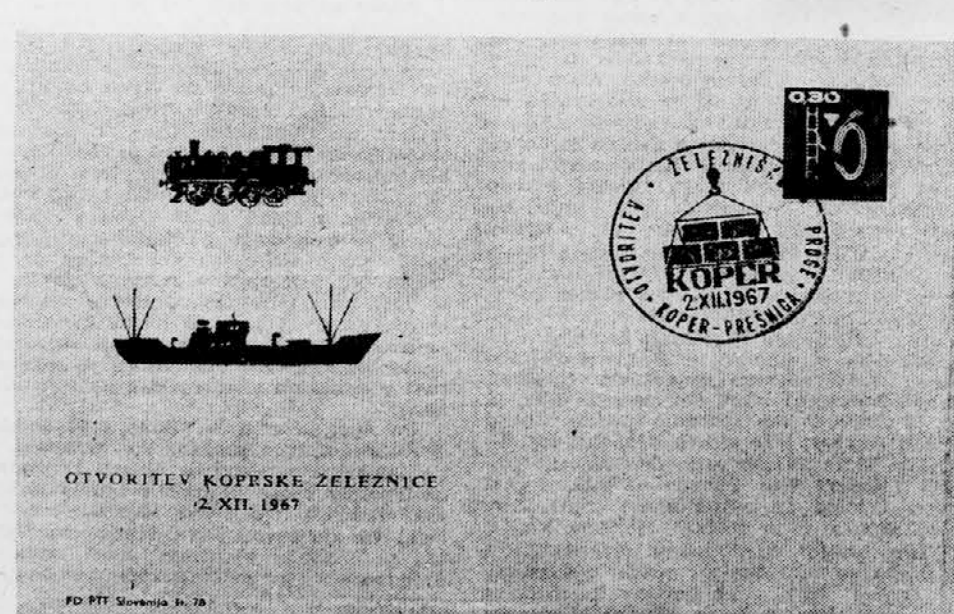

- 2,50 zl — Marinus van Reymerswaele: Davkar
- 3,40 zl — Fiodor St. Rokotov: Portret Darie Fiodorovne
- 4,50 zl — Jean dem Heem: Tihožitje z jastogom
- 6,60 zl — Rembrandt van Rijn: Pokrajina z arisopodbo dobrega samaritana

Znamke so tiskane v malih polah, na katerih je 5 znamk in vinjeta enake velikosti kot znamke z napisom »Evropsko slikarstvo v poljskih muzejih«. Naklada od 1.700.000 do 6.800.000 znamk posameznih vrednosti. Po svoji obliki imajo male pole obeležje spominskih blokov. Objavljamo dva primerka novih znamk.

Ovitek za otvoritev koprške železnice

Poročali smo že o priložnostnem poštne žigu, ki ga je uporabljala pošta Koper ob otvoritvi železniške proge Prešernova—Koper, o filatelistični razstavi v Kopru ter o spominskem ovitku, ki ga je založilo Filatelistično društvo »PTT Slovenija« iz Ljubljane. Danes objavljamo sliko spominskega ovitka. Avtor tega ovitka, na katerem je stari grb mesta Koper z obrisom mesta, ladjo in lokomotivo, je Apolonio Zvest, akademski slikar iz Kopra. Znamka na ovitku je žigosana s priložnostnim žigom, ki ga je na dan otvoritve proge uporabljala pošta Koper.

Razdeljene so praznične nagrade

Za slikovno križanko, objavljeno v praznični številki »Dela« za 29. november, je prišlo 4114 rešitev. V komisiji za zbiranje sta sodelovala reševalca Slavo Kobe, Ljubljana, Gorkičeva 16, in Vinko Langerholc, Pevno 11, pošta Škofja Loka. Največ napak je bilo pri križanju besed RODOPA in OPIS, kjer so mnogi napisali »oris«. Rodopa, Haimosova sestra iz grške mitologije, je navedena v Slovenskem pravopisu na strani 754. Po njej se imenuje Rodopsko pogorje. Zrež je razdelil nagrade v skupnem znesku 2000 Ndin takole:

1. nagrada (500 Ndin): MARTA GREBENC, Ljubljana, Stefanova 23
2. nagrada (300 Ndin): FRANC MAGDIČ, Kranj, Zupančičeva 5
3. nagrada (200 Ndin): ANKA MUSTER, Ljubljana, Celovška 128

4. do 8. nagrado (po 100 Ndin) prejmejo:

Andrej Plohl, Noršinci 21, Ljutomer
Greta Jager, Dol pri Hrastniku 237
Nevenka Bajt, Ljubljana, Bešigard 14
Miha Dalia Valie, Radovičja, Gorenjska 33
Helena Janežič, Ljubljana, Gornji trg 12

9. do 18. nagrado (po 50 Ndin) prejmejo:

Olga Sterle, Ljubljana, Zupančičeva 14/III
Lojze Bernik, Ljubljana, Stegne 10
David Vodusek, Ljubljana, Vidmarjeva 8
Vida Mejač, Tržič, »Preskrba Tržič«
Tinka Savodnik, Celje, Trubarjeva 28
Karmen Poredoš, Celje, Ljubljanska 25
Vida Mušica, Ljubljana, Tržna 5
Andreja Sraka, Murska Sobota, Kopitarjeva 17
Marija Češarek, Golnik 46
Vladimir Bukvič, Smarjeta, Tumova 8, p. Škofja vas

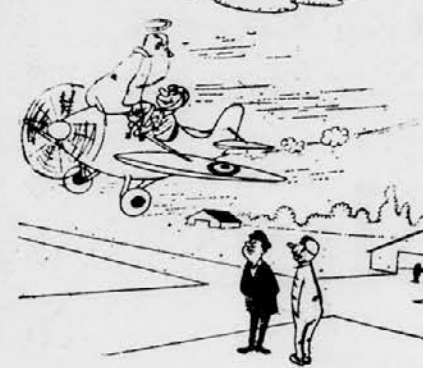
Vodoravno: Ivo Daneu, hrt, srp, športnik leta, mol, sok, IV, kanal, noht, truma, ilo, dozdava, srarn, račun, Nis, Olav, osat, saje, Ali, Ava, trinog, Le mans, bruc, Tirana, Nasredin, Massa, reklo, Trianon, lesk, Araks, garda, Koritnica, pav, Rodopa, ropar, lira, erotik, opora, uš, Klis, anilin, stroj, I, kosce, kooperacija, metil, Aljažev stolp, cink, Trsat, Ast, oleander, retina, ti, sap, ete, ikra, sovjet, epoha, glas, kloaka, ločina, laž, Mae, ST, dod, LV, sum, amaterstvo, Var, Smetana, varuh, Eratosten, paravan, Anet, etapa, Emona, i, riviera, nrvana, A. K., Atika, vdova, Tatar, resa, Erskine, Obir, Avon, kuta, presoja.

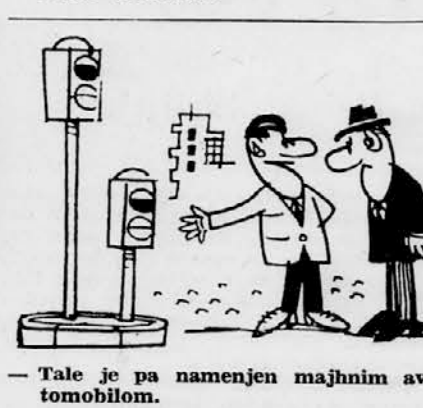
— Nič si ne zmisliš! Zda ste vi na vrsti, pa basta!

— Ko bi vedeli, koliko časa že prosim upravo, naj mi kupijo nekaj nafte!

— Zelo simpatičen dečko je: povsod najde prijatelje.

— Tale je pa namenjen majhnim avtomobilom.

Naša ulica

Dolfetove sanje

V centralo podjetja »Splošno pretepašvo« je pri zadnjih vratih — isto — Dolfet iz orjaka v sprejemnici poprosil za prospekt.

Orjak je preločil stični boksa z desnice na levo, si oslinil palec in kazalec, ju pomembno pomel in vprašal:

»Ali gre za več? Bo prospekt zadostoval? Si ne bi hoteli ogledati kataloga ali celo dokumentarnih posnetkov solidno opravljenih poslov?«

»Za zdaj le prospekt, je zamenjal Dolfet.

»Akotacija znaša petdeset novih,« je dejal Dolfet.

Dolfet je vzdihnil in plačal. Ko je iz nabite denarnice vlek el modri bankovec, si je orjak ogledal, koliko stranka »stehtal«.

Prospekt je bil preprost list papirja, na katerem je s pisalnim strojem pisalo:

Splošno pretepašvo vam nudi:

— telesne poškodbe vseh stopenj

— povoženja

— zakole

— obstrele.

Po želji stranke pridemo tudi na dom. Do oddaljenosti trideset kilometrov kilometrine ne zaračunavamo. Cene nizke, kakovost konkurenčna. Vsa pojasnila v centrali podjetja ali v številnih podružnicah širom po domovini.

»Ali kaj lažjega nimate?«, je vprašal Dolfet.

»Kaj pa pravzaprav želite?«, se je pozanimal orjak.

»Sosed mi nagaja. Rad bi ga nekoliko zastrašil,« je pojasnil Dolfet.

»Ali imate v mislih kakšen zlom roke, noge, izpahnenje celjosti?«, se je zanimal orjak.

»Tisto s celjustom bi naročil njegovi ženi, zanj bi zadostovalo še kaj manjšega — buška na primer. Bi to šlo?«

»Nič lažjega. Amatersko delo. Političal bom ustreznega referenta in podpisali boste naročilnico. Ali boste plačali z gotovino ali nam boste vsoto na knožni v banko? Pri gotovinskem plačilu nudimo deset odstotkov popusta, pri plačilu z devizami pa še deset. Premislite!«

Odpešal ga je v drugo sobo in tam je manjši možič — referent za lažje poškodbe — zapisal njegovo željo:

»Izpahni celjustom gospej Korenovi, Korenu pa buško na celo — tako, da jo bo videti.«

Referent je zapisal naročilo in rekel: »Dvesto. Novih.«

Dolje je plačal in se še pozanimal: »Pa bo kmalu opravljeno? Že jutri? Dobro. In še eno vprašanje: ali boste gledali na to, da bo delo opravljeno na primernem nivoju? Gre za dva ugledna človeka...«

»Pri nas je brezrazredna družba,« je prišel referent, orjak pa se je s počasnimi koraki napotil proti njemu. Dolje se je umikal, umikal, se zadela ob steno — in se prebudit.

»Kaj je?«, ga je vprašala žena.

»Pri nas je brezrazredna družba,« je rekel Dolje in ves poten je bil.

»Kaj bledes?«, ga je vprašala žena. »Sanjal sem,« je dejal.

Potem sta vzdihnila, se obrnila in zaspala.

Misel iz sanj pa Doljetu ni in ni hotela iz glave. Z naslednjega dne je kolega v pisarni povprašal:

»Kaj misliš, ali je pri nas brezrazredna družba?«

Oni pa je debelo pogledal in dejal: »Kaj pa ti je?«

»Resno te sprašujem.«

»Pojditi se solit.«

A Dolje še ni obupal: »Vratar me mora pozdravljati na preji, mesar me vzame mimo vrste, če potrebujem zdravnika, telefoniram, v ulici sem med prvimi. Nak, tako ne pridem naprej, te malenkosti še ne pomenijo, da pri nas ni brezrazredne družbe. Treba bo iti bolj na široko,« je mel sam pri sebi.

Odšla je druga ura in šel je domov.

V naši ulici pa preplah. Boriča je nekoč snočil, ko se je vračal domov, po buči. Celo mu je krasila buška, stal je pred hišo in pojasnjeval:

»Jaz sem jo še poceni odnesel, moji ženi je huje. Celjustom ima izpahnjeno. Skočili so iz teme trije in top po nama...«

Dolje je poslušal in vroče mu je postajalo.

Doma je za vsak primer preštel denar, a mu ni noben petitišček manjkal in kar oddahnil si je.

Pa je prišla domov njegova žena in dejala:

»V sanjah si govoril resnico. Res je pri nas brezrazredna družba. Ti nimas nobenih šol, jaz nobenih in v šoli so mi povedali, da najbrž tudi najin sin ne bo imel nobenih...«

EVGEN JURIC

Kdo je to?

Bolehal je za jetiko in zaradi tega mu ni bilo treba k vojakom (tudi poklic učitelja je moral opustiti), čeprav je bila njegova domovina dve leti zapletena v hudo vojno in je potrebovala slahernega moža. Tako zapostavljanje za tridesetletnika nikakor ni bilo, prav nasprotno: »Po mojem mnenju sem vse preveč dragocen, da bi se zastojl kar tako za salo nastavljal nemškimi kroglami...«

Hotel je živeti za bodočo svobodo. Cutil se je kot borec za bodočo svobodo. A njemu in njegovemu delu so vtisnili pečat spolziokosti. Tako označeval pa v Angliji tedanjega časa nikakor ni bila dobra reklama, temveč pravi smrtna obsodba. Prinesla je njemu in njegovi ženi leta najhujše revščine in zvest, da je v lastni deželi preziran.

Slednje je bilo še posebej izrazito, kajti njegova žena je bila Nemka. Zivela sta v podeželski hiši v Cornwallu tik ob obali, kjer sta plačevala le nizko najemnino. Ker se je on nenehno usajal na vojno in se norčeval iz vojne propagande, ob večerih pa še z ženo prepeval nemške ljudske pesmi, je bil sosedom dokaj sumljiv. Menili so — in to so sporočili tudi policiji — da je vohun.

Policija se je vestno pozanimala za zadevo. Dvojico so opazovali, v njuni odsotnosti so vdrl v hišo in jo preiskali. Čeprav niso našli ničesar, se sumu le niso mogli kar tako odreči. Menili so, da bi mogla žena z obsestvom perila na vrto (to je dejansko tudi delala) dajati morebitnim nemškim podpornikom tajna sporočila. Da ne bi ošarkoli zamudili, so jo izgnali iz Cornwalla.

Ta dogodek ga je globoko prizadel. Imel je občutek, kakor je pozneje zapisal, da so ga umorili. Vedno je »... verjel v skupnost, v ljubezen in v prijateljstvo... To je bil trenutek, ko vera umre...«

Zatekla sta se k prijateljem v London. Toda tudi tu ju je policija nadzorovala. Zda je se počutil popolnoma osamljenega in odrinjenega. V nestrpnosti do svoje okolice je postal vse bolj osoren. Vedno pogostejše je zabredel s prijatelji v prepire in tudi žena ni bila več varna pred izbruhom njegove nagie jeze.

Velikokrat je z njo razval zelo brutalno. »Pretepaj jo,« je pilše neka priča, »tako jo je pretepal, kot da bi hotel ubiti, po njej je prsih, po obrazu, pullil ji je lase; nikoli n bom pozabila, kakšen je bil, ves bel, da, celo zelen je bil in udrihal po veliki bohotni ženi.«

Spoznala ga je, ko je bila še poročena z enim izmed njegovih učiteljev, z angleškim profesorjem, s katerim je imela tri otroke. Ne da bi kaj prida premišljala, mu jo je pobrisala.

Po prvi svetovni vojni sta zapustila Anglijo, kajti njemu se je domovina priskubila. Sita sta v Italijo, na Sicilijo, pozneje v Avstralijo, Mehiko in nazaj v Evropo, znova v Mehiko, v Ameriko in končno spet v Evropo. V vseh letih nenehnega romanja sta trpela hudo pomanjkanje in bila sta odvisna od dobrih prijateljev, čeprav je vsesokoli pridno delal. Ko bi bil končno lahko od sadoj svojega dela še kar spodobno živel, ga je bolezen prignala na rob življenja. In tega se je dobro zavedal. V teh poslednjih letih je spisal roman, katerega neskrajšana izdaja je v našem sicer za spolnost sila sprejemljivem času sprožila val ogorčenja. Res pa je tudi, da je izrazil še več odobravnja...

RESITEV IZ PREJSNJE STEVILKE: Oseba, po kateri smo spraševali, je bil nemški cesar Wilhelm II. (1859—1941). Novembra leta 1908 je bil gost kneza Fürstenberga na gradu Donaueschingen. General, ki je nastopil kot baletka, je bil še pruskega vojaškega kabineta Hülse-Haeseler.

Cesarja so tiste dni ostro napadali zaradi intervjuja za »Daily Telegraph«, v katerem je zagrešil nekaj hudo nevarnih napak. Cesar je na primer zavrnil, da okrepitev nemške mornarice nikakor ni naperjena zoper Anglijo, temveč zoper Japonsce, da je sam izdelal bojni načrt proti Burum in da je predlog Francozov in Rusov, naj bi v kribil Buron posredoval pri Angležih, nemudoma sporočil svojim sorodnikom v London. Tako je torej, da bi ugajal Angležem, po vrsti užalil Japonsce, Bure, Francoze in Ruse. Novinar Maximilian Harden je najbolj vneto zahteval njegovo odstoj. Prav ta novinar je dve leti poprej razkril skupino visokih častnikov in uradnikov in jim dokazal homoseksualna razmerja. Pred takim ozadjem bi generalova smrt zadobila povsem skandalozen prizvok in prav zaradi tega so zadevo prikrili. Cesarja je vse skupaj tako zelo pretreslo, da je nekaj časa resno tehtal možnost odstopa. Takrat je moral prestolonaslednik Wilhelm za nekaj časa prevzeti vladne poste.

Šah

45.
MILIVOJ S. NESIC
Senta
Original

